

VII. KÖTET, 3. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1899 JULIUS—SEPTEMBER.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1899. ÉVI FOLYAM.

— III. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1899.

TARTALOM.

	Lap
Varjú Elemér. A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. (Második közlemény, a szöveg között egy hasonmással.)	209
Erdélyi Pál. Enekeskönyveink a XVI. és XVII. században. (Harmadik, befejező közlemény.)	244
Koncz József. Geleji Katona István könyveinek lajstroma	270
Ferenczi Zoltán. Kapronczay Ádám nyomdász levelei Benkő Józsefhez.	276
Magyar Könyvesház. (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.) I. Magyar nyelvű nyomtatványok. (Közlík: <i>Dézsi Lajos</i> , <i>Ferenczi Zoltán</i> , <i>Horváth Ignác</i> .) II. Idegen nyelvű hazai nyomtatványok. (Közlík: <i>Ferenczi Zoltán</i> , <i>Horváth Ignác</i> , <i>Lukinich Imre</i> .) III. Idegen nyelvű külföldi nyomtatványok. (Közlík: <i>Kropf Lajos</i> .)	279
Tárcza. Évnegyedes jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1899 április 1-től—június 30-áig.)	286
A budapesti magyar kir. tudomány egyetem könyvtára 1898-ban	292
Szakirodalom. A budai könyvtár szakszerinti címjegyzéke. Ism. —r. — Magyar Nyomdászok Évkönyve. Ism. —r. — Friedrich Ahn, 1. Bibliographische Seltenheiten der Truberliteratur; 2. Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach. Ism. <i>Melich János</i> . — Észrevételek a »Nyelvemléktani széljegyzetek«-hez, dr. <i>Bartha József</i> -től. — Utolsó szó a nyelvemléktan ügyében, <i>Huber Emil</i> -től. — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok. (Egyet. Phil. Közlöny, XIII. 5. 6. 7., Erdélyi Múzeum, XVI. 5. 6., Grafikai Szemle, IX. 4. 5. 6., Irodalomtörténeti Közlemények, IX. 3., Századok XXXIII. 5. 6.) II. Külföldi folyóiratok. (Centralblatt für Bibliothekswesen, XVI. 5., Deutsche Litteraturzeitung XX. 17. 19. 21. 22., Le Bibliographe Moderne III. 13. 14. 15., Revue des Bibliothèques IX. 1—3., Rivista delle Biblioteche e degli Archivi IX. 10. 11. 12. X. 1. 2. 3., Zeitschrift für Bücherfreunde, II. 7. 8. 9. 10. 11. 12.)	301
Vegyes Közlemények. Könyvtári kinevezések. Könyvtári felügyelői körút. Egy állítólagos magyar nyelvemlék Cheltenhamban (<i>Kropf Lajos</i> .) Franciaország ismertetése a magyar bibliografiai irodalomról. (—r.) Halábori Bertalan. (S. P.) XVI. századi leltár egy esztergomi misekönyvből. (<i>Varjú</i> .) A szécsényi országgyűlésen létesült Nemzeti Szövetség okmánya s egy kurucz hadi szabályzat kinyomtatása 1705. (<i>Thaly Kálmán</i> .) Az árva megyei Csaplovics-könyvtár szabályzata 1840-ből. (<i>Pázmány Zoltán</i>)	316
Változások a Magyarországon területén levő nyomdákban 1899 június 16-tól szeptember 15-ig	320

A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1899 június 16-tól szeptember 15-ig beküldték:

Az 1899. évi folyamra: A M. Tud. Akadémia könyvtára, Paxner és Bizon könyvkereskedése, Váradi Ödön.

Az 1900. évi folyamra: A M. Tud. Akadémia könyvtára.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a haza tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az égyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és specziális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 3 frt; a könyvtárusi forgalomban 4 frt; egy-egy füzet ára 1 frt.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő címére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 25 frtjával, a II—XVI. köteteket egyenként 2 frton, együtt 20 frton bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.

Megjelent és Ranschburg Gusztáv könyvtárusnál kapható: *A hazai hírlapirodalom 1898-ban. I. A magyar hírlapirodalom, Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, Szinnyei Józseftől.* Ára 55 kr.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VII. volume. 3. livraison.
3 florins = 6 francs = 5 marcs. | son. Juillet-Septembre 1899.

Sommaire.

Elemér Varjú. La bibliothèque Batthyány à Gyulafejevár (II. article.)	209
Paul Erdélyi. Les hymnaires hongrois au XVI. et XVII. siècle (fin.)	244
Joseph Kontz. La liste des livres d'Étienne Katona de Gelej	270
Zoltán Ferenczi. Lettres d'Ádám Kapronczay à Joseph Benkő	276
Bibliothèque hongroise. (Nouvelles pièces relatives au Répertoire des vieux livres hongrois imprimés jusqu'à l'année 1711.) I. Livres imprimés en langue hongroise. (Par <i>Louis Dézsi</i> , <i>Zoltán Ferenczi</i> , <i>Ignacz Horváth</i> .) II. Livres imprimés en Hongrie en langues étrangères. (Par <i>Zoltán Ferenczi</i> , <i>Ignace Horváth</i> , <i>Emeric Lukinich</i> .) III. Livres écrits par des auteurs hongrois en langues étrangères et imprimés à l'étranger. (Par <i>Louis Kropf</i> .)	279
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée National Hongrois dans le 2. trimestre 1899	286
La bibliothèque de l'Université de Budapest en 1898	292
Littérature. Le catalogue methodique de la Bibliothèque de Bude. Par —r.— Almanach des imprimeurs hongrois, 1899. Par —r.— Friedrich Ahn, 1. Bibliographische Seltenheiten der Truberlitterature; 2. Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach. Par Jean Melich. — Suite et fin de la polémique entre <i>Émile Hubert</i> et <i>Joseph Bartha</i> . — Revue des revues bibliographiques: I. Revues hongroises. II. Revues étrangères	301
Notices. Nominations dans les bibliothèques hongroises. Visite d'inspection dans les bibliothèques hongroises. Une prétendue relique de la langue hongroise à Cheltenham. (<i>Louis Kropf</i> .) Un article français sur la littérature bibliographique hongroise. (—r.) Barthelémy de Halabor. (<i>S. P.</i>) Un inventaire de XVI. siècle dans un missel de Esztergom (<i>Varjú</i> .) Reglement de guerre imprimé en 1705. (<i>Coloman Thaly</i> .) Reglement de la bibliothèque Csaplovics de l'an 1840. (<i>Louis Pázmány</i> .)	316
Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie du 16 Juin à 15 Septembre 1899	320

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*.
Budapest, Musée National Hongrois.

A GYULAFEJÉRVÁRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Második közlemény, a szöveg közt egy hasonmással.)

III.

Az egykori trinitárius templom, melyben Batthyány Ignác a róla elnevezett intézetet elhelyezte, könyvtári célra kiválóan alkalmas. Az erős falú hatalmas épület négy emelet magasságú, de kívülről nem látszik annyinak. Földszintje igen alacsony, félig a föld alatt van. Eredetileg a püspöki nyomda helyiségéül szolgált, most az intézet szolgálja lakik benne; egy része a szobáknak lomtárul használtatik. Az első emeleten van a könyvtárnok lakása, a másodikat és harmadikat betölti a könyvtár, a negyedikén pedig, a mely mindössze két szobából s egy nyílt terrászból áll, a csillagvizsgáló van elhelyezve.

A tulajdonképeni könyvtári helyiség a második és harmadik emeletet egészen elfoglalja. Szűk és kényelmetlen csigalépcső vezet fel hozzá, amelyről egy ajtón át az elég tágas és kitünően megvilágított előszobába, a régi templom előcsarnokába lépünk. Ebben s az ebből nyíló kis sarokszobában néhány rozoga szekrényben régiségek és egy elég tekintélyes, főleg Erdélyből összehordott ásványgyűjtemény van kiállítva. Ez a két szoba kiválóan alkalmas lenne olvasó- és dolgozó-teremnek. Ha a könyvtárba vezető ajtóra vassal kivert szárnyakat alkalmaznának, úgy ezeket a helyiségeket télen fűteni is lehetne, ami a könyvtár használhatóságát nagy mértékben előmozdítaná.

Két szárnyú, tágas ajtó nyílik innen a könyvtár nagy termébe, amely a hajdani templomnak hajójából és sanctuariumából van alakítva; magassága két emeletnyi s szép rendbe rakott könyveivel, szabályos arányaival kellemes benyomást tesz a szemlélőre. A terem két részből áll, a volt templomhajóból, és az

ettől egy tágas faliv által elválasztott négyszögű szentélyből. Az első részt emeletnyi magasságban futó, régiesen festett fakarzat veszi körül; falait csupán ez által megszakítva, a földtől a boltozatig könyvek fedik. A karzatra két, az ajtótól jobbra és balra eső rozoga csigalépcső visz fel. A terem alsó részén a karzatról néhány lépcsőn át az előszoba felett levő kis helyiségbe jutunk, a melyet a kórus helyére készítettek s amely körös-körül festetlen fenyőfa állványokkal van ellátva és csak gyér világosságot nyer egy ember-magasságban levő ablakon át.

A nagy terem második felében nincsenek galériák; itt az állványok megszakítás nélkül mennek fel a bolthajtásig.

Ez a kettős terem tartalmazza a Batthyány-féle törzskönyvtárt. Ebből jobbra nyíló ajtón át gyarlón világított négyszögletű helyiségbe lépünk, amely festetlen, durván összerótt, a boltozatig emelkedő állványokon az újabb szaporodások anyagát rejt. Innen nyílik három alacsony, boltíves, a szeminárium udvarára néző szoba; két elseje a Fogarassy-könyvtár helyiségéül, harmadika lomtárul szolgál.

Mint már ezekből is látszik, a könyvtár három főrészből áll. Az elsőt a tulajdonképeni Batthyány-gyűjtemény teszi, úgy amint az az 1824-ben befejezett rendezéskor volt; a másodikat az azóta összegyűlt könyvek alkotják; a harmadik pedig az elhunyt Fogarassy Mihály püspök könyvtára.

Miután a két utóbbi kevés érdekeset nyújt s a törzskönyvtárral szerves összefüggésben nem áll, előbb ezekről emlékezünk meg röviden.

Az 1824 óta összegyűlt szaporulatok a lehető legcélszerűtlenebbül vannak a rosszul megvilágított oldalszobában összezsúfolva. A helyiségnek a közepét is állványok foglalják el s az ezek és a fal-menti polczok közti hely oly szűk, hogy a legfelsőbb sorokból még létrával is nehezen lehet kiszedni a könyveket. A szobában mintegy *tizenötezer* kötet könyv van minden rend nélkül felhalmozva. Tartalmáról, jegyzékek híján, fogalmat sem lehet alkotni; nem lehetetlen, hogy sok becses munka van benne. Magában foglalja, számos kisebb gyűjteményen kívül, *Kováts Miklós* és *Lönhart Ferencz püspökök* s *Buczy Antal* kanonok könyveit, továbbá az akadémiai kiadványok egy csomó kötetét, melyeket időnként ajándékba kapott a könyvtár. E könyvtömeg rendes

felállítása s jegyzékbe vétele fölöttébb kívánatos, mert ez alkotja, a Fogarassy-gyűjtemény mellett, a Batthyány-könyvtár modern részét.

Fogarassy püspök könyveinek sorsa, mint már említettem, függőben van, de remélhetőleg akképen fog eldőlni, hogy a gyűjtemény beosztatik a főkönyvtárba. Jelenleg két oldalszobában s a nagy terem közepén van még azon szekrényekben felállítva, amelyekben a püspök tartotta. A legutóbb megejtett számlálás szerint 4405 kötetet tartalmaz s írott betűrendes katalogussal van ellátva. Történelmi s theologiai modernebb művek alkotják, de nem hiányoznak belőle a régi ritkább művek sem; van néhány kézírata is, köztük egy hártýára írott olasz eredetű kis imakönyv a XV. századból.

A főteremben elhelyezett törzs-könyvtár azon állapotban van, amint azt Cseresnyés Antal, az egykori könyvtárnok, br. Szepessy Ignác püspök megbízásából 1820—24-ben felállította. Azóta semmit sem osztottak bele, s így tökéletesen hű képét nyújtja egy a XVIII. század végéről vagy a XIX-ik elejéről való nagykönyvtárnak.

Köteteinek száma, az 1885-iki könyvtárstatisztika szerint, 18,334.² Bele vannak-e ebbe véve a nem katalogizált kis számú kötetlen munkák, sematizmusok, katalogusok s efélék, nem tudjuk, ettől eltekintve ez a szám pontos, mert a kimerítő helyi katalogus alapján van megállapítva.

A gyűjtemény igen jó jegyzékekkel van ellátva. Cseresnyés, kinek könyvtárnoki és bibliografusi ismeretei elismerésünket a legnagyobb mértékben kiérdemlik, először teljes czédulakatalogust készített, amely úgy a felállításnak mint a repertóriumoknak alapul szolgált. Ez a jegyzék rendetlenségbe jutva egy félreeső sarokban hever. Van aztán egy helyi-katalogus két ívrétű kötetben. A felállítás a kor szokása szerint helyhez kötött. Minden állvány az abc egy betűjével van ellátva; ¹ a polczok római, a kötetek arab számokkal vannak jelölve. A felállítás nagyjából szakok szerint történt, úgy hogy az egy szakmába tartozó könyvekegyüvé vannak csoportosítva. Üres helyeket azonban sehol sem hagytak s így a szakok érintkező-

¹ Tekintve, hogy az állványok száma ötszörösen meghaladja az abc betűinek számát, minden betű ötször ismétlődik, miért is mindenikből van 1, 2, 3, 4, és 5-el jelölt.

² A legújabb hivatalos összeírás szerint a könyvtár teljes kötetszáma 36,026 db., beleértve a kéziratokat és az ősnymtatványokat is.

pontjain egy-egy állványon két különböző csoportba tartozó könyvek is összekerültek. A katalogus a legnagyobb pontossággal megfelel a felállításnak s így kitűnő ellenőrző eszközüül szolgál az esetleges hiányok konstatálására.

A harmadik igen részletes szak-katalogus hét ivrétű kötetben. Első kötetén ezen czím áll: *Conscriptio Bibliothecae Instituti Batthyaniani, facta anno 1824.*

Ezek alapján könnyen meg lehetne találni valamely keresett könyvet, kivált ha a czédulajegyzéket rendbehoznák; ámde a könyvek maguk már sok helyütt rendetlenségbe jöttek s (legalább a kéziratokból) akárhány nem található a helyén.

A könyvanyag szakok szerinti megosztása igen arányos. Jellemző Batthyányra, hogy ellentétben az e korbeli egyháziak könyvtáraival, az ő gyűjteményében aránylag kevés helyet foglal el a theologia. Szépen van képviselve ezzel szemben a történelem, főleg az egyháztörténet s a bölcészet. Nyelvek szerint legtöbb benne a latin munka, tekintélyes számmal vannak e mellett a francia és a német művek; csekély ellenben a magyar nyelvűek száma, a min azonban egy 1798 előtt gyűjtött könyvtárnál nem lehet csodálkozni. Sok becses régiségen és ritkaságon kívül magában foglalja a hazai XVIII. századi latin irodalmat s e mellett a világirodalom majd minden nevezetes és híres termékét. Nem hiányoznak belőle sem a felvilágosult bölcselek, sem a reformátorok munkái. Békén egymás mellett állnak a polczokon Belarmin és Luther, Pázmány és Kálvin művei, tanúságot téve arról, hogy aki ezt a könyvtárt összehordta, az a köznapiság aprólékoságain fölülemelkedő, igazi nagy szellem volt.

Az elmét gyönyörködtető könyvesház a szemnek is kedves tekintetet nyújt. Példányai válogatott szépségűek, valamennyi kifogástalan, szép bőrkötésekbe kötve. A kötések közt három típus uralkodik. Messziről kitűnnek Migazzi pompás, rokokó ízlésű aranyozással borított vörös marokén könyvtáblái. Mellettük legেকে-sebbek a puritán egyszerűségű sárgás vagy hófehér hártyakötések, amelyek a szakembernek első pillantásra felfedik olasz eredetüket. Nem csunyak azonban a püspöknek saját kötése is. Ezeket egyszerű márványozott bőr fedi; aranyozás csak hátukon van, lapjuk sima, diszitetlen. Ezek a jól tartó, erőteljes kötések nagyob-bára Gyulafejeváron készültek s becsületére válnak a hazai iparnak.

A könyvtár történetében már elmondtunk egyet-mást arról, honnan szerezte össze a nagy gyűjteményt az alapító. Ahoz, hogy megállapítsunk minden egyes könyvtárt, amely részben vagy egészben Batthyány birtokába került, nem rendelkezünk elegendő adattal. Ehez át kellene vizsgálni az egész könyvkészletet, darabról-darabra; erre pedig csak helyben lakó, lehetőleg maga a könyvtárnok vállalkozhatik. De már a felületesebb átnézés és a közép-kori anyag megvizsgálása is annyi érdekes adatot szolgáltat ennek és egy sereg régi, már feloszlott gyűjteménynek a történetéhez, hogy csoportosításuk nem leendő felesleges munka.

Az egésznek alapját, úgy látszik, valamely Olaszországban vásárolt könyvtárral vetette meg a püspök. Ez a könyvtár, becslésem szerint, közel járhatott az 5000 kötethez. Számos kiváló értékű ősnymtatvány s egy csapat X—XV. századi kézirat, ha nem is ezzel együtt, de ugyanakkor Olaszországban került Batthyány birtokába; némely bejegyzések, könyvjelzők s a kötések ezt minden kétséget kizárólag igazolják. Eltekintve a folytonosan megjelenő újabb termékekkel való szaporodástól s az egyenkénti vételektől, a legelső tetemesebb gyarapodást a hírneves könyvbarát, *Dobay Székely Sámuel* gyűjteményéből nyerte a könyvtár. A kéziratok közt vagy 15 kötet viseli a Székely könyvjelzőjét,¹ a nyomtatványok közt is lehet több az ő könyvesházából való; hogy a vásárlás tekintélyesebb számú darabot foglalt magában, mutatja a Batthyány által érte fizetett ár, amely 600 pengő forintba rúgott.

Az 1775—84. közti évekre esik a lőcsei parochia gyűjteményének megvétele.² Ez volt Batthyáynak a legnevezetesebb, a magyar tudományosság szempontjából legtöbbet érő szerzeménye.

Nagyon fontos lenne ismerni: mekkora volt ez a könyvtár s mit tartalmazott, de erre nézve a Batthyány-könyvtárban nincsenek adatok.³ Megközelítő nagyságát meg lehetne állapítani, ha ugyan valaki az egész könyvtárt darabról-darabra átvizsgálná; pontos eredményre azonban így sem juthatnánk, mert a könyvek egy része esetleg nincs ellátva a lőcsei egyház tulajdonát jelző

¹ Hasonmása megjelent a Könyvszemle 1895-iki folyamában.

² Már az 1785-ben megjelent *Leges Ecclesiastici*-ben említi a püspök, hogy a lőcsei könyvtár birtokába jutott.

³ A könyvek lajstroma meg van egy lőcsei polgárnál, de nem lehetett tőle megkapni; az illető még válaszra sem méltatta hozzá intézett leveleimet.

felirással. Ez idő szerint meg kell elégednünk azokkal az adatokkal, a melyeket a kéziratok és a régi nyomtatványok egy részének bejegyzéseiből nyerhetünk.

Az egész gyűjtemény alig mehetett többre 250—300 kötetnél. Hanem ez a kevés aztán rengeteg értéket képviselt. Volt benne körül-belül hatvan darab középkori kézirat, melyeket első sorban az tesz kiváló becsüvé, hogy mind hazai eredetűek. Emellett számos szép ősnyomtatvány, kora XVI-ik századi munka, alkotta a zömét, újabb XVII—XVIII. századi könyv aránylag kevés lehetett benne.

Ennek a lőcsei könyvtárnak a története egy darab művelődéstörténet. Hú képét adja annak a fejlett szellemi életnek, a mely a reformációt megelőző másfélszáz évben a Szepesség városaiban lüktetett. Érdemes tehát rá, hogy kissé bővebben foglalkozzunk vele.

A gyűjtemény mint egységes, parochialis könyvtár csak a XVI. század elején alakult meg, valószínűleg a nagy könyvbarát és tudós theológus Henckel János plébánossága idejében. Ő egyesítette a lőcsei egyház különböző gyűjteményeit, hozzácsatolván a Szepesség legrégibb könyvtárát, a 24 királyi város plébánosainak egyletét.

Ennek az utóbbinak története a XV. század első éveiiig nyúlik vissza, de kétséget sem szenved, hogy már előbb létezett. A plébánosok egyesülete a XIII. század közepén keletkezett. Voltak-e a társulatnak ez időben már közös tulajdont képező könyvei, adatok híján meg nem mondhatjuk. Tény az, hogy 1405-ben már olyan könyvgyűjteménye volt, a melynek őrizetére négy tekintélyes plébános volt kiválasztva. Egyik kéziratuk bejegyzése őrizte meg ezt az adatot,¹ a melyet a *librariának* több mással egyetemben ajándékol adott György leibitzi plébános. Biztosan nem tudjuk, de a könyvtár későbbi sorsából gyaníthatjuk, hogy a könyveket Lőcsén, a főtemplom valamelyik kápolnájában őrizték. Idővel, úgy a XV. század végén vagy a XVI-ik elején, egyszerűen beolvadt a gyűjtemény a lőcsei egyházéba. Egy 1483-ik évi ősnyomtatványon például a XV. századi bejegyzés: *24 Regalium* után majdnem azonos korú, de mindenesetre 1510-nél nem újabb

¹ Magyar könyvszemle, 1880. évf. 344. l. és Hradszky, A XXIV. királyi város plébánosainak testvérelete, (Miskolcz, 1895.) 105. l.

kézzel írva áll: *l(iber) ecclesie Leutschoviensis*. Mikor a XVI. század huszas és harminczas éveiben Luther tanai rohamosan elterjedtek a szepesi városokban, akkor veszett el a társulat könyvtára végképen a lőcsei egyház javára. A plebánosok egy része már korán felvette az új hitet; a többieket is elfoglalták a vallási villongások, a könyvekkel nem törődött senki. A sok öreg skolasztikus munka, a századokon át becsben tartott homeliás könyvek, a glosszák, az egyházjog vastag foliánsai egyszerre elvesztették értéküket, új eszmék, új irányzatok mozgatják az embereket, a régi tudományos anyag idejét multa, lommá válik. Szerencsére Henckel János megmentette legalább egy részét a könyveknek, elhelyezte őket a templomban, nagy részüket meglánczoltatva biztosította az elkallódástól. De bizony a mi ránk maradt, az már csak töredéke a *libraria 24 plebanorum regaliu*-nak. Még tizenegy kézirat és két ősnymtatvány van meg belőle a Batthyány-könyvtárban; köztük egy a már említett *György* leibiczi, egy *Bártfai Ágoston* filrai, kettő *Boroszlói Benedek* kassai plebánosé, egy pedig *Aranyasi Mártoné* volt.

A lőcsei egyház többi könyvein ötféle középkori jelzést találunk. Egy részük a főtemplom sekrestyéjében állott, ezek csak »*ecclesie sancti Jacobi*« jelzéssel vannak ellátva. Ilyen felirással bir tizenhárom kézirat és még egyszer annyi régi nyomtatvány. A hagyományozók és ajándékozók közt találjuk *Stolleni Pétert* (a XV. sz. elejéről 1 kézirattal), *Weydeni Tamás* lőcsei prédikátort (1440-ből, 1 kézirattal); *Polirer Gáspár* lőcsei káplánt (3 kézirattal, 11 ősnymtatvánnyal), *Henckel Sebestyén* lőcsei papot (1509-ből egy ősnymtatvánnyal), *Leubitz* *Benedek* rozsnyói plebánost (1514-ből, egy ősnymtatvánnyal), *Senfftleben Zsigmond* altarisztát († 1513-ban; két kézirattal és két ősnymtatvánnyal), *Mátyást*, a lőcsei hospitale rektorát († 1515-ben; egy 1503-iki nyomtatvánnyal), *Bártfai Bálint* szepesi örkanonokot (1517-ben, 2 ősnymtatvánnyal), *Waloch* (Oláh?) *Máté* leubiczi plebánost (1517-ben a Summa Antonini 4 kötetével), *Zemerchéni Kristóf* szepesi lektort (egy nyomt. Pelbárttal) és *Sperenfogel Konrádot*, Lőcse többszörös biráját és krónikását (egy 1513-iki nyomtatvánnyal).

A másik jelzés a lőcsei bélpoklosok menházáé. A *Hospitale Leporosorum* összeköttetésben volt ugyan a főegyházzal, kápolnája is volt a Szent-Jakab-templomban, de a XVI. század elejéig külön

adminisztrációja volt s könyvtárát is elkülönítve kezelték. A *Hospitalale* nevét őt kódex és ugyanannyi nyomtatvány viseli. Az adakozók közül *Huter Márton*t és *Weisz Bálint* löcsei altaristát ismerjük. A hospitalénak a Szent-Jakab-templomban levő kápolnája, a később egyházi könyvtárul szolgáló *Capella Sancti Georgii* is szép gyűjteménnyel birhatott; könyveiből még 12 kéziratot őriz a Batthyaneum, melyekből egy *Szetlen Miklóstól*, a kápolna prédikátorától, egy *Ágoston* menhardstorfi plebánostól, kettő pedig *Opuli Pétertől* származik. Ez utóbbi krakói, majd löcsei pap volt s 1470 körül hűnyt el.

Úgy látszik, szintén a hospitaléhoz tartozott a főtemplomnak maig fennlevő Szent-Miklós- és Katalin-oltára. Ennek is voltak könyvei, a melyekből még meg van 5 kézirat és egy ősnymtatvány.

Végül külön jelzéssel vannak ellátva azon kis templomocska könyvei, a mely a város falain kívül állott s a melyet a XVI. század elején sztratégiai okokból bontottak le a polgárok. A *Sancta Elisabetha Extra Muros* könyveiből azonban már csak három darabot találtam a gyulafehérvári könyvtárban. Mind a három kézirat s löcsei polgárok ajándékozták volt a Szent-Erzsébet-templomnak.

Ezek képezik a részeit a löcsei egyház könyvtárának. Hozzájuk járul még egy sereg könyv, a melynek a könyvtárba jutása felől nincsenek adataink, de a melyek valószínűleg ott voltak már a XV. században. A legérdekesebb ezek közt *Petschmessing Kristóf* löcsei baccalaureus és *Löcsei Bertalan* egy-egy kódexe, mindkettő a XV. század derekáról. Csak véletlenül kerülhetett Lőcsére az iglói Szent-Mária-egyház három kézírata s Hylbrand Lőrincz ottani plebános egy nyomtatott könyve.¹

A XVI. századi egyesítés után nevezetes szaporodást nyert a már különben is elég tekintélyes egyházi könyvtár Henckel János és Molnerius György gyűjteményének bekebelezésével.

Henckel Jánosnak, Mária királyné kedvelt udvari lelkészének élete eléggé ismeretes; szereplése az udvarnál, részvétele a meg-

¹ Hylbrand csinos könyvtárának jó része ma is meg van az iglói főtemplom tulajdonában. Hradszky József *A XXIV. királyi plebános testvérsége* cz. jeles munkájában 16 kötet könyvét czím szerint elsorolja. A legtöbbben érdekes bejegyzések foglaltatnak a könyvtárakra s könyvkereskedésre vonatkozólag.

induló vallási mozgalmakban, érintkezései a külföldi tudós világgal kellőképp meg vannak világítva. Azonban életróinak egyike sem ismerte hátrahagyott könyvtárát, illetve annak töredékeit (mert a Batthyaneumba már aligha jutott az egész), holott könyvei, míg egyrésztől érdekes s részben nem ismert adatokat szolgáltatnak életéhez, másrészt igen jól jellemzik Henckelt mint tudóst s megjelölik tanulmányainak, szellemi foglalkozásának irányát.

Nem adhatom teljes átnézetét a gyulafehérvári könyvtárban őrzött könyveinek, mert jó részük már a XVI. század huszas és harminczas éveire esvén,¹ a nagy könyvtárban őriztetik, melyeket pedig, mint már többször említettem, nem volt időm és alkalmam átkutatni. Csak azokról számolhatok be, a melyek a kéziratok és az ősnyomtatványok közt vannak. Ez pedig nem sok, mindössze két kódex és 33 kötet nyomtatvány.

Henckel a XV. század végső éveiben kezdte könyveit gyűjteni. 1496-ban *Leudeschit György* szepesi kanonoktól örökölt könyveket, a kinek végrendeletében ezen pontot olvassuk: »*Item meos omnes libros lego Joanni Henckel*«. ² Ebből a hagyatékából két darabot találunk a Batthyaneumban: egy kéziratot és egy ősnyomtatványt. Úgy látszik, nagyobb számú könyvet kapott, illetve örökölt rokonától Thurzó Zsigmond váradi püspöktől is. Ezekből 9 darab szép, diszes velencei nyomtatvány, csupa egyházi munka van még meg. A többi, a bejegyzések szerint, nagyjából maga Henckel vette Krakóban, Bécsben, Budán, Páduában és Velencében.

Érdekes lenne ismerni a későbbi szerzeményeit is, főleg azokat a könyveit, melyeket a külföld nevezetes tudósaitól nyert ajándékba. Fenmaradt például emléke, hogy *Erasmus*, kinek Henckel nagy tisztelője volt, több művét, azonnal megjelenésük után, megküldte neki. Nem lehetetlen, hogy az esetleg szerzőjük ajánló sorait viselő nagybecsű kötetek a nagy könyvtárban lapfangnak.

Henckel könyveinek egy tekintélyes része lánczczal van ellátva, a mi arra mutat, hogy könyves-stubája még egészen középkori módra volt berendezve; köteteinek legtöbbje nem polczokon, hanem olvasó-támlákon feküdt s oda volt lánczolva. Vala-

¹ Henckel 1539-ben halt meg.

² Bunyitai, A váradi püspökség története, II. k. 171. l.

mennyin rajta van névalírása, s a legtöbbön e mellett még a könyv megszerzésére, árára, kötésének költségeire s más efélékre vonatkozó jegyzetek is találhatók.

Megjegyzem még, hogy véleményem szerint Henckel útján jutott a löcsei parochia birtokába a kassai domonkosok középkori könyvtárának néhány nagyértékű kódexe és ősnymtatványa is. Hogy ezeket nem Kassáról, hanem Lőcséről kapta Batthyány, arról a *Leges ecclesiastici* tanuskodik. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ezeket Henckel szerezte volt kassai prédikátor korában s tőle szállottak azok a löcsei Szent-Jakab-egyházra.

Molnerius György könyvtára jóval később keletkezett, mint a Henckelé s érdekessége sem vetekedik azzal. Molnerius régi löcsei család sarja, előbb nagy-lomniczi, aztán bélai, végül löcsei lelkész, egyike volt azon kevés szepességi papnak, a kik a hódító lutherismus ellen állást foglaltak. Tekintélyes tagja volt a szepesi huszonnégyszáz plébános társulatának s köztisztviselőként állott nagy theologiai tudományáért. A mint a maradványok tanúsítják, szép könyvgyűjteménye lehetett, a melynek legtöbb darabja persze a XVI. század második negyedéből való nyomtatvány s így a nagy könyvtárban van elhelyezve. A karzati szobában csak mintegy 20 nyomtatott könyvön találtam nevét. Könyveit 1558-ban történt halála után kapta meg a löcsei egyház.

A már említetteken kívül még több középkori felvidéki lelkész nevével találkozunk a löcsei származású könyveken. Némelyiken a hajdani tulajdonosok egész sora van feljegyezve, valóságos genealogiát lehet belőlük összeállítani. Így egy a XV. század első feléből való kéziratnak nem kevesebb mint hat középkori gazdája ismeretes:

Lőcsei Bogner Miklós,
Lőcsei Crewschin Péter,
a szepes-olaszi plébános,
Rubner Bálint,
a löcsei falonkízüli Szent-Erzsébet-egyház (1479), és
a Szent-Jakab egyház.

Akárhány olyan kéziratra és régi nyomtatványra akadunk, a melyen csak újabb, XVII—XVIII. századi bejegyzés mutatja, hogy a löcsei könyvesházból került Gyulafejevárra, de a melynek jellemző kötése vagy miniaturája kétségtelenül igazolja szepességi eredetét.

Különösen a jellemző kötések révén lehet több, különben felismerhetetlen származású kéziratot magunkénak vindikálni. Valószínűleg valamely lőcsei, a könyvkötést iparszerűleg űző mester készítette ezeket a lengyel és a hazai, egyéb vidékekről való könyvtábláktól merőben elütő diszítésű kötések, a melyeknek tanulmányozása a bibliografia és az iparművészet szempontjából egyaránt hálás feladat lenne. Bélyegeik általán keveset különböznek a XV. század derekán Közép-Európában szélteben használtaktól. Hanem az összeállítás és elrendezés olyan sajátos, hogy hasonlót hiába keresnénk másutt. Rendszerint az egyebütt is szokásos körivekből s liliomokból alkotott keret közepén vonalakból és gót modorú stilizált virágokból szerkesztett, természetest utánzó, naiv, de csinosan összeállított bokrok vagy virágsomók képezik a táblák diszítését. Van egy fajta speciális kötése Henckel Jánosnak is, kinek könyveit különben meg lehet ismerni a rájuk vert lánczokról is.

Nem lehet megállapítani, hogy a szepesi káptalan tulajdonát képezett néhány becses kötet a lőcsei könyvtárral együtt került-e Batthyányhoz, vagy egyenesen Szepes-Szombatról. Úgylátszik, hogy ezek a könyvek még 1771-ben a káptalannál őriztettek. Egy darabról legalább biztosan tudjuk ezt; azon kódexet, a melyből Wagner Károly *Analectáiban* az ismeretes *Necrologium Scepusiensét* kiadta s a mely ma Gyulafejérvárott van, még 1771-ben mint káptalanának tulajdonát említi a tudós szepesi kanonok. Szinte érhetetlen, miként engedhette át a káptalan, akár ajándékba, akár pénzért, legbecsesebb ereklyéit Batthyáynak.

Azon időben, midőn a nevezetes lőcsei könyvtárt birtokába vette a szenvedélyes gyűjtő, a felvidék egy másik ősrégi könyvtára megszerzése iránt is tett lépéseket. A középkori eredetű bártfai egyházi, később városi könyvtárt értjük. De ezt vagy nem sikerült egészen megszerezni, vagy, a mi valószínűbb, a már tetemes mennyiségű régi nyomtatvánnyal rendelkező püspök nem akarta a sok, talán jórészt egy példányban nála is meglevő régi nyomtatványt megvásárolni s csak válogatott belőlük. A Batthyaneum a bártfai könyvtárból nem sok könyvet őriz; a karzati kis könyvesházban mindössze két kéziratot, három inkunábulumot s három XVI. századi nyomtatványt találtam, a melyek Bártfa exlibrisével vannak ellátva. Természetesen nincs kizárva a lehetőség, sőt valószínű, hogy a nagy könyvtárban még számos bártfai

eredetű kötet van s gondos átnézés után a Bártfáról elveszett 50—60 munkának nagy részét meg lehetne Gyulafejeváron találni.

Ábel Jenő, a bártfai könyvtár jeles monografusa, nem tudta megállapítani, hová lettek a bártfai könyvgyűjtemény hiányzó darabjai. A könyveket állítólag 1749-ben a városi tanács és Stojkovits János plébános eladták volt 100 forintért az egri káptalannak. Ámde Egerben nem kerültek elő a könyvek. Ebből s Ribini (Memorabilia Eccl. Aug. Conf.) egy hallomás után irt tudósításából Ábel azt következtette, hogy az akkori egri püspök, Barkóczy volt a vevő, de ez nem a püspökség részére, hanem a saját magángyűjteménye számára vásárolt s így a keresett könyvek talán a püspök utódainál lappanganak.

Volt egy másik hír is a könyvtár megdézsmálásáról. *Desőfi József* Bártfai leveleiben (Sárospatak, 1818.) írja: »*hogy a hajdan itten virágzó Tisztertzták bibliotékája maradványi az előbbi erdélyi püspök, gróf Battyányi kezére még egri kanonok létében kerültek.*« Feltűnt ez Ábelnek is, de ő személyesen nem mehetvén le Gyulafejevára a könyveket felkutatni, levélben tudakozódott az akkori könyvtárnoktól, ott vannak-e a Bártfáról hiányzó kötetek? Csakhogy a könyvtárnok »*a legszorgalmasabb nyomozás daczára*« sem talált bártfai provenienciájú könyveket s így Ábel — megbízván a tudósításban — a derék és szavahihető Desőfinek nem adott hitelt.

Pedig Desőfi teljes igazságot irt, a hiányzó könyveket, ha nem is mind, de jó részüket, Batthyány vásárolta meg a várostól vagy a plébániától.

Az egész bártfai könyvtár nem volt valami tekintélyes; 1725-iki leltára mindössze 134 kötetet sorol fel. Ebből mai napig meg van 75 kötet nyomtatvány és három középkori kézirat. Hiányzik tehát 59 kötet s nem 96—100, mint Ábel írja. Tartalmilag sem lehet kiválónak mondani. Kézirat kevés volt benne; a fenmaradt adatokból tudjuk, hogy a templom öreg pergament könyveit 1595-ben az orgona kijavításánál felhasználták. A nyomtatványok közt is több volt a XVI., mint a XV. századi, a mint azt a leltárak mutatják. Batthyány püspök tehát ezért nem szerzte meg az egészet. Csak két kéziratot vitt el, legalább csak ennyin van rajta a város címere könyvjelzője, s három ősnymtatványt, a többire nem volt szüksége. Az Ábel jegyzéke segítség-

gével konstatálhatjuk, hogy a ma Bártfán őrzött régi nyomtatványok nagy része valóban meg van Gyulafejeváron is. Azt vélem, inkább a XVI. század termékeit válogatta ki a püspök, a ki előszeretettel gyűjtötte a reformatorok, Luther, Melancthon s főleg Erasmus munkáit, ily módon kiegészítve a régibb eredetű lőcsei gyűjteményből nyert sorozatot.

Nincs okunk valami nagyon bánkódni a bártfai könyvtár illetén spoliációján. Elmondhatjuk Desőfivel, hogy »azt nem kell veszteségnek venni«, a mi Batthyány püspökhöz került; jobb helye volt ő nála a becses könyveknek, mint Bártfán, a hol még a XIX-ik század nyolczvanas éveiben is nyugodtan elnézték, mint teszi tönkre a könyveket a rájuk csorgó esővíz, a melyet a templom restaurálási munkálatai alkalmával éppen a páratlan középkori könyvszekrény tetejébe vezettek.¹

A mint Batthyáynak egri prépostsága a felvidék egyházainak átkutatására nyújtott alkalmat, úgy erdélyi püspöksége megadta a módot Erdély régi könyvtárainak megtizedelésére. Csak hét évvel előbb, hogy Batthyány Gyulafejevárra került, oszlatták fel a jezsuita zárdákat. A magyarországiaknak többnyire szép és jó rendben tartott könyvtárai az egyetem birtokába jutottak; az erdélyi rendházakéit pedig, legalább nagy részben, a tudós erdélyi püspök szerezte meg. Hozzá kerültek a gyulafejevári, nagyszebeni, brassói és kolozsvári jezsuita-könyvtárak, a melyekből főleg a régi magyar irodalom csoportja gazdagodott.

A *canonica visitatiók* jó alkalmat szolgáltattak a parochiák könyveinek megdézsmálására. Egy-egy régi misekönyv, kéziratoss breviárium, néhány régi magyar nyomtatvány a legtöbb helyen akadt. A püspök minden valamit érő darabra rátette a kezét, jól tudván, hogy ez az egyedüli módja megmentésüknek. A ki tudja, mint bántak s bánnak sok helyütt ma is nálunk a régi könyvekkel, méltányolni fogja a szolgálatot, a mit Batthyány ezzel a tudománynak tett.

Erdélyi kisebb szerzeményei közül csak kettőt említek még meg. 1765-ben az erdélyi főkormányzók felosztván az alvinczi anabaptista hitközséget, a szegény »tévelygőknek« könyveit is elkobozta. Hogyan és miként, nem ismeretes, de ezek a könyvek

¹ Ábel, id. m. előszavában.

Batthyány birtokába jutottak. Mindössze husz kötetből áll az egész gyűjtemény, hanem ezek közt néhány igen becses és fontos akad. A másik nevezetes szerzeményről már megemlékeztem. 1782-ben Brassóban az evangélikusok két középkori kézirattal ajándékozták meg a más felekezettűek előtt is nagy tiszteletben álló püspököt. A két kódex a brassói *collegium Corporis Christi* könyvtáráé volt a XV. században, róluk alább, a kéziratok leírásánál találhat az olvasó bővebb adatokat.

A legnagyobb tömegű gyarapodást a Migazzi-könyvtárral nyerte a Batthyány gyűjteménye. Már elmondottuk, miként jutott a hirneves könyvtár eladásra s mint vette azt meg az erdélyi püspök. A gyűjtemény lajstromának megszerzésére irányított fázisaim nem jártak eredménnyel és így csak a kötések, könyvjelzők s feltevések révén vagyok képes hozzávetőlegesen megállapítani, mit és mennyit foglalt az magában.

A mintegy nyolczezer kötetre tehető gyűjtemény kevés hazai vonatkozású munkát tartalmaz, aminek oka abban keresendő, hogy Migazzi, eltekintve némely modern darabtól, a legnagyobb részt külföldön szedte össze. A könyvtár java abban az időben került össze, amidőn a szerzetes rendek eltörlése folytán rengeteg régi becses irodalmi kincs került eladásra s vált úgyszólván közpredává. Innen van, hogy az, úgy mint az ez időben keletkezett könyvtárak legtöbbje, telve van régi zárdák könyvtáraiból származó munkákkal. Migazzinak mint bécsi érseknek könnyű volt hozzájutni az alsó-ausztriai szerzetesházak elkobzott könyveihez. Nem lehet ennél fogva csodálni, hogy a Batthyaneumban szép számú idegen eredetű kódex, értékes külföldi ősnymtatvány található.

A legértékesebb kézirat, a Codex Aureus, fájdalom, származásának semmi nyomát sem viseli magán, de kétségen kívül Migazzitól jutott mostani helyére. Az utána jövő legrégibb s talán — külföldi szempontból — legbecsesebb darabok a laventvölgyi Szent-Mártonról nevezett apátság tulajdonát képezték volt; koruk a X. századig megy vissza, köztük van az apátság XIII. -- XV. századi nekrológiuma is. Vannak aztán kódexek és ősnymtatványok a bécsi Szent-Dorottyról czimzett kanonokrendi zárdából, az ugyanottani Szent-Jeromos klostorból, a bécsújhelyi ágoston-rendiektől, a klosterneubugi, czeelli és leobeni szerzetesházaktól, úgy szintén a bécsi és passauai jezsuitáktól.

Volt aztán a Magazzi gyűjteményének egy olyan tekintélyes része, amelynek a megszerzése meglehetősen homályos és megmagyarázhatatlan. Ugyanis egész sereg szép és érdekes középkori kézirat és nyomtatvány viseli magán a bécsi egyetem filozófiai fakultásának XVII—XVIII. századi bejegyzését. A legtöbbön ez áll: *Facultatis philosophicae in Vienna*. Utána az évszám; többnyire 1686, mely évben hihetőleg rendezték és lajstromozták a könyvkészletet. A bejegyzés majdnem minden darabon át van nyomva egy virágos kacsaringókat mutató, erős fekete, olajos festékű bélyegzővel, világosan azon célzattal, hogy olvashatatlan legyen.

Abban a korban, midőn *Van Swieten* kidobatta az egyetem könyvtárának szánt elkobzott könyvgyűjteményekből a szerinte »csak tudósi hivatkozásnak szolgáló« régi kiadásokat, cseppet sem lehet csodálkozni rajta, ha ezek a könyvek is mint hasznavehetetlen selejtek választottak ki s adattak el. Ha így történt, bizony örök szégyen azokra, akik a kiválogatást eszközölték. Van a pár száz darab közt egy sereg XIV—XV. századi kézirat, szép és becses könyvek az egyetem hajdani professzorainak hagyatékából, olyan ereklyék, amelyeket ma bizonyynyal drága pénzen vennének vissza. Hogy egyebet ne említsünk, van néhány szép darab *Celtes Konrádnak*, a német humanizmus büszkeségének könyveiből, telve a híres új-latin poéta jegyzéseivel s fogalmazványjaival.

Némi csekély kárpótlásul szolgálhatnak ezek tömegesen elhurczolt irodalmi kincseinkért, s egyszersmind felköltik azt a jogos reménységet, hogy sikerülni fog valamikor cserébe érték egyet-mást visszaszerezni a külföldön őrzött ereklyéinkből.

Ilyen sok helyről összehordva, a Batthyány-gyűjtemény természetszerűleg igen sok oldalú. Anyagának egy része ugyan már elavult s legfeljebb könyvészeti értéket képvisel. Ámde egy tetemes része olyan emlékekből áll, amelyeknek értékét nem hogy megsemmisítené, inkább növeli az idő.

Van egy pár olyan specialitása, amely tovább fejlesztve s gyarapítva, idővel nem csak országos, hanem világhírűvé tenné. Ilyen a maga idejében sokat emlegetett *bibliagyűjteménye*.

Nem a darabok számával tűnik ki, bár van benne vagy 600 kiadása a szentírásnak, hanem az teszi kiválóvá, hogy a meg-

levő kiadások egy része a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A legrégebbek a latin és német nyelvűek; különösen az utóbbinak 1470—1500 közti időből való igen becses kiadásaiból találunk többet. Fontosak és kiváló értékűek a legrégebb Luther-féle fordítások is, melyek egytől-egyig remek példányokkal vannak képviselve. De talán a legtöbbet érnek a különféle szláv nyelveken való kiadások, amelyek ritkaságát és megszerezhetetlenségét a könyvtárnokok jól ismerik. A magyar biblia majdnem minden kiadása itt található, kezdve Sylvester János Új Testamentumának 1541-iki nyomtatásán. Nevezetes még ebben az osztályban I. Rákóczi Ferencz fejedelem szép házi-bibliája, a melyet a könyvkiállítás révén már ismer a magyar közönség.

Az egyházi szerkönyvek magyar vonatkozású darabjairól alább lesz szó. Csak azt említem itt meg, hogy szép számmal vannak a hazai nemzetiségek nyelvén készültek, köztük sok nevezetes XVI—XVII. századi darab.

Kitűnik még az egyháztörténeti szak a zsinatokra vonatkozó régibb irodalom szép gyűjteményével. Nagyrészt olasz munkák, melyeket Batthyány nyilván Rómában tartózkodása idején vásárolt s részben egyháztörténeti munkáiban értékesített.

Meg kell még emlékeznünk a görög és római klasszikus írók műveinek csoportjáról is. Ma ugyan már részben értéküket veszítették a hajdan nagy becsben tartott kiadások s alig fogja keresni valaki akár a Steinheim és Pannartz első kiadásait, akár a baseli vagy lioni nagy sorozatokat, de könyvészeti becsük még mindig elég nagy arra, hogy ne mellőzzük őket hallgatással. A legrégebb s legkiválóbb kiadások az ősnymtatványok alább következő felsorolásában találhatók s némi fogalmat nyújtanak ennek a szaknak gazdagságáról.

A régi magyar könyvtár elég tekintélyes számú darabbal van képviselve a Batthyáneumban. Bár Batthyány a kor irányának hódolva különös előszeretettel gyűjtötte a szép és régi klasszikus kiadásokat, az Aldusokat, a Giunták, az Elzevirek, Plantin és Bodoni nyomdájának termékeit, azért a szerény külsejű magyar könyveket sem mellőzte. Tudva, milyen ritkák voltak a régibb magyar könyvek a XVIII. század végén (talán ritkábbak, mint ma, a mikor egy egész sereg könyvárus és gyűjtő kutatja fel es hozza forgalomba őket), csak csodálunk lehet, hogy annyit összetudott

szerezni a püspök, amennyit Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárában a gyulafejevári könyvtárból felsorol. Közel 200 darabbal van képviselve az első és második rész, ezek közt több unikum s a magyar bibliának és a Hármaskönyvnek majdnem minden kiadása. A magyar nyelvűekből a XVI. századra 23 darab esik, köztük van Sylvester Új Testamentoma az 1541-iki és a még ritkább 1574-iki kiadásban, Heltai Bibliája, Agendája, Chronikája, Székely István Chronicája és sok más becses régiség. A nem magyar nyelvű hazai nyomtatványokból 20 származik a XVI. századból. Kétséget sem szenved, hogy alapos kutatás, esetleg új katalógus készítése révén még számos magyar munka jönne napfényre a könyvtárban, annál is inkább, mert Szabó Károly a későbbi szaporodásokat egyáltalán nem vizsgálta át.¹

Az I. és II. részbe tartozók felsorolása, miután azok a *Régi Magyar Könyvtárban* teljes címükkel megtalálhatók, fölösleges lenne. A III. részbe tartozók is jórészt megvannak a R. M. Könyvtár legutóbb megjelent köteteiben, de ezek közül több igen nevezetes bejegyzéseket tartalmaz, a néhány hiányzó pedig oly nagy ritkaság, hogy szükségesnek tartom az általam látottakból az 1510 előttiakat valamennyit, az azutániakból pedig egy-két kiváló darabot felsorolni.

Jegyzékük a következő:

1480. MISSALE secundum ritum dominorum Ultramontanorum. Veronae, 1480. 2-r. Régi Magyar Könyvtár III. 2. (C₅. II. 5. és E₅. II. 2.)

Két teljes, igen jó állapotban levő példány, mindkettő egykorú kötésben.

1486. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Erhardus Ratdolt, 1486. 2-r. R. M. K. III. 11. (C₅. III. 10.)

Igen szép példány egykorú kötésben; a canon-kép hiányzik belőle.

1488. THWROCZ, JOHANNES DE —. Chronica Hungarorum. Augustae, Erhardus Ratdolt, 1488. R. M. K. III. 15.

1488. THUROCZ, JOHANNES DE —. Chronica Hungarorum. Brunnae, 1488. R. M. K. III. 16. (Z₄. III. 11.)

¹ Szabó a Magyar Könyvszemle 1882. évi folyamában az országos könyvkiállításra küldött könyvek közül még néhány pótlékot közölt a Batthyáneumból is.

Rubrikálatlan, teljes és ép példány, a XVI. század közepéről való széljegyzetekkel. Az utolsó oldalon, mint egy folytatásképen ezt írta be a könyvbe a XVI. századi tulajdonos, a ki valószínűleg brassói szász ember volt:

Ex eo Ferdinandus rex ad regnum Hungariae contra Johannem regem communi consilio procerum Hungariae electum, ius habere sese reddidit, quod caesar Maximilianus anno 1491. cum Ladislao rege et Hungaris fecerat transactionem, qua cautum fuit, quod si Ladislaus absque sobole mascula decederet, ut tum Maximilianus et ipsius haeredes, recta linea descendentes, regnum obtinerent. Cum ergo Ladislai filius Ludovicus esset extinctus, non relictis liberis Ferdinandus, qui et Maximiliani nepos esset e filio et Austriae princeps et praeterea Ludovici sororem haberet in matrimonio, iure sibi regnum illud deberi confirmabat.

A könyvhöz kötött üres lapokon ugyanezen kézírással még sok érdekes feljegyzés következik. Elöl jön:

Fragmenta quaedam partialia historica rerum Hungaricarum et Transsylvaniae.

Anno domini 1233. Tartari primo devastarunt regnum Vngariae et demum anno 1336. Praefati Tartari prope totum regnum iterum devastarunt et in his partibus per septennium commorati sunt. Item anno 1421. saevissimus Turcarum imperator (felibe írva: Amurathes) terram Barczensem devastat, consulat[um] Coronensem abducit, residuo populo in arce Coronensi conserit. Item anno domini 1432. idem Turcarum imperator iterum terram Brassoviensem ferro et igne vastat. Item anno 1443. praenotatus Turcarum imperator circa Szaszwaros terram Transsylvaniam intravit ac civitatem Szaszsebes obsedit, incolaeque civitatis ac forensium multitudinem per Brassoviae terram abduxit. Item anno domini 1453. Constantinopolis per Mahumetum 4. Cal. Junias expugnata est. Item anno domini 1473. praefatæ gentis ferocitas Varadinum Civita[tem] devastavit. Item anno domini 1479. Magnificus dominus Stephanus Bathorij Wajvoda Transsylvaniae sexagintaquinque millia Turcarum in campo Keönyörmező die S. Culmannj devicit et prostravit, Deo propicio agente. Item anno 1517. Alba Graeca, regni Hungariae propugnaculum, per Turcas occupatur. 1526. anno Ludovicus rex in campo Mohacz interijt. Item anno domini 1529. die 22. Junii ingens strages Hungarorum et Saxonum per irruptionem Petri Waywodae Moldaviensis facta est in terra Barczensi. (Alul az 1529. után csillag alatt megjegyezve: Hoc anno Solymannus Turcorum imperator Viennam obsidet et ob expugnatione reversus trigesima die abductis in servitutem 60,000 et amplius Germaniis, Budam venit, ubi relictum Joannem Vayvodam denuo Regem constituit.) Item anno domini 1534. Ludovicus (elibe szúrva csillag alatt: Aloysius Andreae Grittifilius) Grjthj propter interemptum

Emericum Czjback electum episcopum Varadiensem in civitate Mediensis obtruncatur. Item anno domini 1541. Stephanus Majladt Waywoda Transsylvania a duobus Wayvodis, altero Moldaviae, altero Bulgariae, perfide captus, a Turcis in perpetuam captivitatem abducitur. Eodem anno Transsylvania in potestatem reginae Isabellae devenit, cui proest 8 annis cum filio Joannis Regis. Item anno domini 1549. magister Joannes Honterus Coronensis, restaurator honestarum disciplinarum, Coronae moritur. Item anno domini 1551. expugnatio oppidi (áthúzva Lÿppa) Themeswar per Amathum bassam; eodem anno Lyppa, Zolnock ac plures arces in superioribus Hungariae partibus in potestatem. Turcarum cedantur. Item eodem anno Isabella regina cum filio suo ex Transsylvania in Poloniam dimittitur. Eodem anno Frater Georgius thesaurarius in Vincz ab Italicis militibus occiditur. Item anno domini 1554. pestis per totam Hungariam et Transsylvaniam grassatur. Anno 1556. Isabella regina in Transsylvaniam reducitur et moritur anno 1559. Item anno domini 1566. Szygethium, Julia in Hungaria in potestatem Turcarum reducta sunt et in ista expeditione Solymannus imperator Turcarum occubuit. Anno domini 1569. undique exundationes aquarum.

Következnek 3 oldalon németnyelvű jegyzetek bizonyos földek határáról. Azután ugyanazon kéz által írva:

1570. DE DIVISIONE BONORŪ inter parentes et eorum liberos iuxta consuetudinem Saxoniam. 14. oldal. Ugyanezen oldalon közepén: *Articuli ab Vniversitate Saxonum conclusi anno 1569. Cibinii.* Latinul és németül. Két oldallal odább: *Nova constitutio facta anno 1560. in generali conventu Dominorum Saxonum post festo S. Georgii celebrato.* Ugyanilyen szász conclusiók 1557 és 1555-ből.

1490. MISSALE STRIGONIENSE. Nurembergae, Georgius Stüchs de Sulczpach, 1490. R. M. K. III. 22. (B₅. V. 19.)

Hiányzik a címlap, 1 naptár-levél, a canonkép s néhány levél a szövegből. Egykorú kötésben.

Az első tábla belsején a XVI. század első negyedéből való írással:

Felseges Isten vles engemet az Jok közzeben az en | Letemben el valaz engem az gonozok közül hogy | vegh Engemet Job kezed felől En Ides Megh | váltom. Mert el jw az Nap Mel

A 18^a. lap üres felén hasonló korú írással ezen egyházi ének olvasható:

Cantio ad Notam Sok halakat ur istennek.

*Isten fja magath megh alaza,
Menij orzagbul ez Vilagra jőve,
Zűz Marjanak mihiben beh mine,
Embersiget Mj Iretthűnk fel vűn*

*Ehsigekeket es szomiusagokat,
Faratsagot es boszusagokat,
My irettünk sokakat szennuedet,
Hogj bűnűnkrűl eleget thehetne.*

*Sok vakoknak zemeket megh nita,
Korosokat, poklossokat vigazta,
Halottakat, nem chiak egiet tamazta,
Iletiben ez vilagra időek.*

A kötet hátsó borítólapján a XVI. század végéről való irással:
Possidet hunc librum Stephanus cognomine Chyzar.

Az első meglevő lapon: *Resid. Claud. Soc. JESV. 1701.*

1495. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Joannes Emericus de Spira, 1495. 4-r. R. M. K. III. 32. (C₅. VI. 1.)

Rongált, de címlap hijján teljes. XVII. századi szép, arany nyomású, fekete bőrkötésben, a mely valószínűleg Gyulafejeváron készült, 1665 után.

A meglevő első lapon: *Domus Patrum Alba Juliensium 1700.* (Jezsuiták).

A naptár márcziusi oldalán: *Anno 1665. die 10. Julii Almasi Bodor Lörincz es Janos Deak attuk es arultuk az negy Papismus-bol meghmarat Casulakot es három nagy Ingeket egy Böjtre valo fekete öltözetet, Egy [Mis]salis könyvet, egy ostya sütő vasat az Olafaly szorzed Uraink[na]k pro flor. hung. 24 huszon negy forint summa penzert es szaz szal io beldezkaert . . .*

1497. (OSVALDUS DE LASKO). Sermones de sanctis. Hagenu, Henricus Gran. 1497. R. M. K. III. 37.

1499. (OSVALDUS DE LASKO). Sermones dominicales. Hagenu, Henricus Gran, 1499. R. M. K. III. 48.

1499. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de sanctis. Hagenu, Henricus Gran, 1499. R. M. K. III. 49.

1499. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones quadragesimales. Hagenu, Henr. Gran, 1499. R. M. K. III. 50.

1501. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de sanctis. Hagenu. Henricus Gran, 1511. R. M. K. III. 92. (E₅. IV. b.)

Címlapján:

*Ex bonis domini lectoris Scepusiensis
Christophori de Zemerchen, ecclesie
beati Jacobi assignatus, ut utentes
orent deum pro anima illius. 1518.*

Az előlapon XVIII. századi irással: *Spectat ad ecclesiam Leutschoviensem Sancti Jacobi.*

1501. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de tempore. Hagenau, Henricus Gran, 1501. R. M. K. III. 94. (E₅. IV. 5.)

A hátsó tábla belsején ezen egykorú bejegyzés; 3 *ort(ones)* *constat liber.*

Czímlapján, XVIII. századi írással: *Parochiae Leuchoviensis.*

1504. PELBARTUS DE THEMESWAR. Expositio compendiosa et familiaris sensus litteralem et mysticum complectens. Hagenau, Henricus Gran, 1504. R. M. K. 125.

1511. MISSALE STRIGONIENSE. Basileae, Jacobus de Pfortzheim, 1511. R. M. K. III. 168. (P₃. IV. 20.)

Egyetlen ismert példány. A *Régi Magyar Könyvtár* nem adja teljes leírását, azért itt közlöm.

1^a l. vörössel. *Missale Strigoniē. cū ad | ditionibus missarū
quarundā specia- | lium in prioribus non impressis | una cum
repertorio et quota | tionibus ad inuicēdum | quascūq; lectiōes:
col | lectas: prophetias: | epl'as: euāgelia: | et reliqua mis | sas
concer | nentia.* 1^b. üres. 2^a–7^b. naptár. 8^a–^b naptári számítások. 9^a. *Exorcismus salis et aque.* 10^a. *Ad accessum altaris.* 21^a. (1. számozott levél.) *Incipit missale h̄m chorū | alme ecclesie Strigo-
niensis.* 125. Canon-kép hiányzik. 126^a–132^b. canon. (Az utolsó levél hiányzik, közel egykorú kézirattal van pótolva). 287^b. (267. számozott) 2. hasáb, 14. sor: *Missale h̄m ritum ecclesie | Strigo-
niē cū oīq; req'itis | et alijs quibusdā | supadditis | vigilantia
studio emēdatū: et | tandem in urbe regia Basi- | len. impres-
sum: p̄ prouidū | virū Magistrū Jacobū de | pfortzheim: arte
imprimēdi | laudatissimū. Finiebat ve- | lis secundi. Anno Mil-
lesi- | mo Quingentesimo undeci- | mo Decio Kaleñ. Nouemb'.*

4-r. 20 számozatlan és CCLXVII. számozott levél. XVII—XVIII. századi hártayakötésben.

A könyvhöz elől 3 üres levél van kötve. Az első felül (félíg elvágva):

1551 pro Nicolaus Mykwlyth.

Ez után misék következnek. A címlapon egy *missa de sancto Joanne Elemofinario*. Ezen lap legalján, félíg levágva:

Ex libris Francisci de Nados.

A címlap túloldalán:

1552.

*Michael filius Egregij Nicolaj literati Mykwlyth decessit in
epidemiae morbo feria secunda in vigilia videlicet festi omnium
sanctorum.*

Idem Nicolaus literas ex post feria quarta obiit in anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo in eodem morbo.

A misekönyvhöz hátul hozzákötött 11 levélre ugyanazon író, a ki az elől álló miséket bejegyezte, irogatott mindenfélét. Van itt: *Benedictio trium munerum pretiosorum in festo epiphanie domini.* — *Contra obsessos demoniaco.* — *Oratio de sancto Sigismundo pro febricitantibus.* — *Contra febres fiat commemoratio de sancto Martino.* — *Missa de sancto Daniele propheta.* — *Missa tempore tribulationis.* — *Missae dicendae in tribulationis et incurionis Regni per hostes tempore.* — *Tredecim missa de gratia Dei.* — *Medicina scribenda ad collum febricitantibus* — *Alphabetum Galagolitarum* (igy!) — *Alphabetum Bosnensium Thurcicum.* — *Variae medicinae contra morbum caducum, scribenda ad colla patientium.* Köztük egy magyar: *Quam patitur susurra ad utramque aurem: Atthja Wr I/tennek iggye: Zelvz Marijanak meeheen Bijzon testis leen az mij vronk Jé/us Xpus Amen.* — *Epistola Christi ad Abagarum regem missa.* — *Epistola ad Carolum regem missa, valde utilis legere, vel ignoranti portare.* *Litterae transpositae secreto scribendae.* *Brevis chronica Thurcarum.*

Ime mi minden elfért a misekönyvben!

1512. MISSALE STIGONIENSE. Venetiis, Petrus Liechtenstein, 1512. Impensis Urbani Keym librarii Budensis. R. M. K. III. 180. (X₃ IV. 10.)

XVII. századi kötésű, igen csonka példány. Közbe kötve az 1502-iki (a Régi Magyar Könyvtárban hibásan 1500-ra tett) *negyed-rétű* esztergomi misekönyvnek mintegy 25 levele.

1513. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Petrus Liechtenstein, 1513. 4°. R. M. K. III. 186. (N₃ IV. 5.)

Hellebrant a példányt nem említi. Teljes és ép egykorú rézveretes kötésben.

1518. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Lucantonius de Giunta. 1519. R. M. K. III. 226. (N₃ IV. 1.)

Jó példány, a canon-kép hijjával, egykorú, de rongált kötésben.

Czímlapján a XVI. sz. közepéről való írással: *Iste liber pertinet ad me Benedictum Bodocz.* Ugyanitt a XVII. szból való írásokkal: *Ecclesiae S. Batholomaej.* Lejjebb: *Joannes Pap.*

IV.

A Batthyány-könyvtár második karzatán, a régi templom kórusából alakított külön helyiségben vannak elhelyezve a kéziratok és az ősnymtatványok.

Míg a nagy könyvtár régies állványaival, a maiaktól elütő kötéseivel a mult századba varázsol vissza bennünket, addig a

karzati kis szobácska a tizenhatodik század könyvesházát tárja elénk. Körös-körül festetlen, az idő által barnára páczott deszka polczok állnak, melyekről csupa testes, foliánsok s csak kevés kisebb térfogatú negyed- és nyolczadrétű kötet tekint ránk. A vastag bordájú bőrkötések, a sok darabról lecsüngő vas vagy bronz lánczok mutatják, hogy a kötetek tisztességes kort, több századot átéltek már. A misztikus félhomályba burkolt helyiség közepén különös alakú ódon asztal áll, rajta régi kalamáris, egy pár kinyitott barátrírású kódex, előtte durván ácsolt fenyőfa szék — itt áll előttünk a XVI. század első felének könyvtára.

Ez a festői szobácska rengeteg bibliografiai kincset rejt; magyar szempontból többet, mint akármelyik könyvtár hazánkban. Alig másfélezer kötet van állványain elhelyezve, hanem ez aztán válogatott gyűjtemény. A kilenczedik századig visszamenő kéziratok; régi, kincseket érő inkunábulumok, ritka első kiadások, hártýára nyomtatott könyvek, szóval csupa értékes, a könyvésznék, irodalomtörténetírónak végtelenül becses anyag.

Vegyük sorra a karzati szobácska drága könyveit. Kezdem az ismertetést az *ősnymtatványokon*.

Számukat az 1885-iki könyvtárstatisztika 696-ra teszi. Azonban ez a szám nem felel meg a valóságnak. Az inkunábulumok közé ugyanis egész sereg 1500 utáni nyomtatvány van beosztva, a melyeket, miután a helyi katalogusban is azokkal vannak csoportosítva, a statisztikai adatok összeállításánál az ősnymtatványok közé számítottak. Ha ezeket levonjuk, körülbelül 550 darabra tehetjük az 1500 előtti nyomtatott könyveket. Szép szám, amely-nél magasabbal hazánkban csak három könyvtár dicsekszik: a m. nemz. múzeumi, a budapesti egyetemi és az esztergomi főegyházi.

De nemcsak számra, belértékre nézve is az elsők közt áll a Batthyáneum inkunábulum-gyűjteménye. *Elzernégyszázhatvanötig* mennek vissza a legrégibb darabok dátumai. Van köztük nagyszámú ritka és irodalmilag is értékes első kiadás, s nyomdász-történeti szempontból nevezetes korai nyomtatvány. Emellett a példányok bámulatos szépsége és kifogástalan épsége költi fel csodálkozásunkat. Igen sok pompásan van ékítve; arannyal rakott kezdőbetűk, remek festésű keretek, sőt miniált képek akárhány kötetben találhatók.

Ránk magyarokra azonban nemcsak ezért, hanem főképen

abból az okból bir megbecsülhetetlen értékkel a gyűjtemény, mert egy tekintélyes része, körülbelül egy negyede középkori magyar tulajdonosoké, hazai könyvtáraké volt. Ezeknek bejegyzései nagyon fontosak régi könyvtáraink történetére és sok érdekeset tartalmaznak a könyvtárakra, könyvárusokra, stb. vonatkozólag.

Miután sem a Gyulafejeváron töltött rövid idő, sem a rendelkezésemre álló tér nem engedték, hogy az egész gyűjtemény pontos jegyzékét elkészítsem, főfigyelmet a bejegyzésekre fordítottam. Az ilyenekkel nem bíró darabokból csak azokat említem meg, amelyek tisztos koruknál, vagy kötésük és minialásuknál fogva nevezetesebbek. Miután a gyulafejevári könyvtárból a modernebb könyvészeti segédeszközök: Hain, Coopinger, Holtrop, Campbell, stb. munkái mind hiányoznak, az egyes darabokat meglehetősen részletességgel kellett leírnom, hogy itthon Hain szerint meghatározhasam őket. Főleg az ez által okozott kétszeres munka az oka, hogy jegyzékem az egész gyűjteménynek csak mintegy a negyedét öleli fel. Ezért azt vélem, megbocsátható, ha a meghatározásokba egy-egy hiba is becsuszott. Jegyzékem végén néhány 1500 utáni nyomtatványt is megemlítek. Ezek nagyobbára magyar tulajdonosok nevével vannak jelölve s teljesség okáért nem lehetett őket mellőzni. Csak sajnálom lehet, hogy a nagy könyvtár átnézésére már nem volt időm; nem kétlem, hogy még sok, a XVI. század első évtizedeiből való, nevezetes bejegyzéseket tartalmazó kötet van benne, amelyek jó kiegészítésül szolgáltak volna a karzati szoba könyveiből nyerhető eredményekhez.

A kiválóbb érdekű régi nyomtatványok a következők:

1465 előtt. ASTEXANUS DE AST. Summa de casibus conscientiae. Hely és év nélkül; de ismeretes, hogy a straszburgi Mentelin János nyomdájából ered. Hain, 1888. (Szerinte 1469 körül nyomtatott). (E₅. I. 5.)

Szépen rubrikált példány, diszes festett kezdőbetűkkel. Végén a rubrikátor oda írta az évszámot: 1465. Ez az évszám különösen fontos, mert arra mutat, hogy a nevezetes munka Mentelin legkorábbi nyomtatványaiból való.

1467. AQUINO, THOMAS DE —. Summae theologiae secundae partis pars secunda. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1467. Hain, 1459. (D₅. I. 6.)

Szép teljes példány, vastag, fehér *hártyára* nyomtatva. Egykorán rubrikálva. Kötése egyszerű préselt borjúbőr, vastag deszkákkal

s azért érdekes, mert valószínűleg ez is Schoeffer műhelyében készült. Borítólapokul ugyanis egy az ő nyomdájából való munka pergament levelei vannak felhasználva.

1468. PLINIUS, CAJUS — SECUNDUS. *Historia naturalis. Venetiis, Johannes de Spira, 1468. (Első kiadás). Hain, 13087. (Y₄ II. 3.)*

Szép példány, első oldalán csinosan festett lombozatos kerettel és nagy L kezdőbetűvel, melyben egy emberi alak van. A festés nem sokkal későbbi a nyomtatásnál. Az első oldal felső szélén: *Christophorus Pirchaimer Viennensis. Viennae. 11 f. 1560.*

1469. APULEJUS. *Opera. Romae, (Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz), 1469. Hain, 1315. (Z₄ II. 4.)*

Egykorúan, igen szépen rubrikált példány, elején nagy festett kezdőbetűvel.

1469. AQUINO, THOMAS DE —. *Opus quarti scripti vel super quarto sententiarum. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1469. Hain, 1481. (D₅ I. 7.)*

Ugyanazon kötésben mint az 1467-ből való Schoeffer-féle *Thomas de Aquino Summa*-ja. Ennek is Schöffer-nyomtatványok töredékei képezik a borítólapjait, az egyik épen féloldalon üres próbanyomat. Ez a kötés is bizonyára Schoeffertől való.

1469. BESSARION, NICOLAUS —. *Adversus calumniatorem Platonis libri V. Romae, Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz, (1469). Hain, 3004. (Z₄ II. 5.)*

1469. GELLIUS, AULUS —. *Noctes Atticae. Romae, (Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz), 1469. Hain: 7517. (D₅ II. 5.)*

Rubrikált, szép példány.

1469 körül. LIVIUS, TITUS —. *Historiae Romanae decades. Romae, Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz, év nélkül, 1469 körül. Hain, 10128.*

1470. AUGUSTINUS, SANCTUS AURELIUS —. *De civitate dei libri XXII. Venetiis, Joannes et Vindelinus de Spira, 1470. Hain, 2048. (Y₄ II. 7.)*

1470. CICERO, *Rhetorica ad Herennium. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1470. Hain, 5057.*

1470. FLAVIUS, JOSEPHUS —. *Antiquitates ex historia belli Judaici. Augustae, Johannes Schuessler, 1470. Hain, 9451. (D₅ I. 2.)*

A kötet egykorú disznóbőrös deszkakötésének hátsó tábláján, belül, egykorú írással:

Hic ad facultatem artium liber emptus est pro VII florenis Ungaricis vertente anno 71-mo. (1471.) A könyv a bécsi egyetemé volt.

1470. MAMMOTRECTUS *super Bibliam. Moguntiae, Petrus Schöffer, 1470. Hain, 10554. (E₅ III. 1.)*

A kötet végén XV. századi irással: *M. Briccij de Cilia.*

Cilei Bereczk kiváló humanista, a XV. sz. utolsó évtizedeiben a bécsi egyetem tanára volt. Egyike a legelsőeknek, akik a bécsi egyetemen klasszikus szerzők munkáit taglalták. Briccius különösen Cicero műveivel foglalkozott.

1470. PRISCIANUS GRAMMATICUS. Opera. (Venetiis, Vindelinus de Spira), 1470. Hain, 13355. (Z₄. II. 7.)

Kéziratok módjára igen szépen kifestve. Az első lap diszes kerettel van ellátva. Alsó részén egy címér: tiz karélyú olasz paizs kékkel s ezüsttel vágva. A felső mezőben fehér zarándokkereszt, az alsó mező üres.

1470. QUINTILLIANUS M. FABIUS —. Institutiones oratoriae. Romae, (Johannes Philippus de Lignamine), 1470. Hain, 13646. (Z₄. II. 6.)

1470 körül. BAYSIO GUIDO DE —. Rosarium decretorum. (Argentorati, Johannes Mentelin, 1470 körül). Hain, 2713. (Z₄. I. 1.)

Az első oldalon, felül, Henckel János irásával: *Is liber fuit ab antiquo Ecclesie sancti Jacobi Leutschonie.*

A kötet diszesen van miniálva. Az első lapon szép keret és ügyes kézre valló kezdőkép. A kis festmény, bár nem finom, pasztózusan van felrakva, mégis szép, erőteljes, kidomborodó alakokkal. A könyvben ezen kívül sok nagy festett kezdőbetű van, nem is számítva a vörössel vagy kékkel irt kisebbeket.

A miniatura kétségen kívül löcsei. Analogiák alapján, részben kéziratokkal egybevetve, teljes biztonsággal meg lehet állapítani, hogy a hatalmas foliáns szép préselésű kötését Lőcsén készítették. Arról is meg lehet győződni, hogy miniaturával a bekötés után látták el a könyvet. Miután pedig tudjuk, hogy a XV. században Lőcse városában több könyvfestő működött, a szóban forgó kötet díszítését joggal lőcseinek állíthatjuk.

1470 körül. SANCTA MARIA, PAULUS DE —. Dialogus qui vocatur Scrutinium scripturarum. (Argentorati, Johannes Mentelin, kb. 1470.) Hain, 10763. (D₅. VI. 12.)

A tábla belsejében ezen bejegyzés: *Iste liber est Monasterii Celle Marie in Austria et emptus anno 1492.*

Migazzi bibornok rézmetszetű könyvjelzőjével.

Ugyanezen munka még egy példányban megvan (D₅. V. 12.); ezen is rajta van a Migazzi-exlibris és ugyanazon kéz, mely az előbbire rávezette a mária-czelli szerzet nevét, ráírta a táblára, hogy ezt a könyvet nekik hagyományozta *Magister Paulus Wan Sacrae theologiae doctor, canonicus ecclesie Pataviensis et confrater.* Wann Pál 1469-től a század végéig a bécsi egyetem tanára volt.

[illegible][illegible][illegible]

1470 körül. ZAMORENSIS, RODERICUS —. Historia Hispanica. Romae, Udalricus Gallus. év nélkül. Hain. 13955. (Z₄. III. 19.)

1470 körül. ZAMORENSIS, RODERICUS —. Spiegel des menschlichen lebens. (Augustae, Guntherus Zainer, 1470 körül.) Hain, 13948. (Z₄. III. 6.)

Nevezetes nagybecsű illusztrációi miatt.

1470—75 között. GORICHEM, HENRICUS DE —. Variae tractatus, (Esslingae, Conradus Fyner.) Hain, 7805—7809. (G₅. I. 12.)

Rubrikálva; elején csinos lombdiszes festett kezdőbetű. Szép 4 kapszú borkötés, valószínűleg hazai.

Táblája belsején XV. századi irással: *Liber fraternitatis XXIIII. plebanorum.*

1470—80 között. STATUTA Urbis Romae. (Romae, Udalricus Gallus), év nélkül. Hain, 15019. (C₅. III. 7.)

Tábláján belül: *Hunc librum donatione inter vivos dedit ad librariam | facultatis artium venerabilis pater artium liberalium et sacre | theologie doctor egregius ecclesie Sti Stephani hic in | Vienna canonicus. Magister Andreas de Potenprun, | cui dominus retribuit in patria eterna.*

Potenbrunni András tanára és egy időben alkanczellárja volt a bécsi egyetemnek.

1471. AQUINO THOMAS DE —. Summae theologiae partis secundae prima pars. Moguntiae, Petrus Schöffer, 1471. Hain, 1447.

Első oldalán szépen festett kezdőbetű s diszes keret; alul a fehér pólyás osztrák czimer.

Előlapján a XV. sz. végéről való irással: *Hunc librum in suo testamento ordinavit ad facultatem artium venerabilis vir, artium professor ac sacrae theologiae licenciatus magister Johannes Goldperger] ex Vienna, cuius anima apud superos vivat.*

Goldperger János bécsi egyetemi tanár a klasszikai tanulmányok kiváló művelője volt.

1471. CLEMENS PAPA V. Constitutiones. Moguntiae, Petrus Schöffer, 1471. Hain, 5412.

Szép példány, egykorú csinos préselésű borkötésben. Első lapján szépen festett kezdőbetű és lombos keretdísz. Az előlapokat képező hártya-oklevél töredékek üres oldala s a hátsó tábla belseje borítva van az egykorú tulajdonosnak salczburgi Khalttenmarkter János bécsi tanárnak feljegyzéseivel.

Elöl áll a könyv ára:

Anno domini 1473 comparavi hunc compilationem Clementine 1 fl. hung[aricali] et tribus β. Pro illigacione dedi 1 fl. hung. Item pro illuminacione et incorporacione 3 β 9. Summa 2 fl. 6 β 9.

Khaltenmarkter korrendben belejegyezte könyvébe a vele történt nevezetesebb dolgokat. Jóformán egész élettörténetét megismertetik ezek a jegyzetek. Megtudjuk belőlük, hogy 1467-ben lett baccalaureus »*in bonis artibus*«, 1470-ben licenciatus, majd magister. 1475-ben baccalaureus lett a decretalesekből és a theológiából. 1476-ban a bécsi egyetemen confraterré és collegiatussá választották. 1477-ben, midőn Mátyás magyar király ostromolná Bécsset, »*admissus (est) ad formaturam in theologia.*« 1479-ben licenciatus in decretis. 1480-ban megválasztották a bécsi jogi fakultás rektorává. 1480-ban pappá szentelték Salczburgban.

A bejegyzéseknek a kor oktatásügyével foglalkozók igen jó hasznát vehetik.

1471. CRESCENTIUS, PETRUS DE —. Operis ruralium commodorum libri XII. Augustae, Johannes Schueszler, 1471. Hain, 5828.

1471. PLINIUS, C. CAECILIUS, SECUNDUS. Epistolarum libri octo. (Venetiis, Christophorus Waldarffer), 1471. Hain, 13110.

Óriási lapszélekkel s szépen festett kezdőketükkel.

1471. PLUTARCHUS CHERONENSIS. Apopthegmata ad Traianum. Venetiis, Vindelinus de Spira, 1471. Hain, 13140.

1471. SERVIUS, MAURUS —. Commentarii in Virgilio Maronis opera. (Venetiis), Christophorus Valdarffer, 1471. Hain, 14706. (A₅. II. 1.)

1471—72. BONAVENTURA SANCTA. Breviloquium de Sacra Scriptura. Nurembergae, (Johannes Sensenschmid), 1472. Hain, 3472.

Hozzákötvé: ISIDORI Soliloquia. (Ugyanott, ugyanakkor.) Hain, 9294.

JOHANNES DE GERSON. Tractatus de regulis mandatorum, Nurembergae, (Joh. Sensenschmid, 1472 körül), Hain, 7646.

JOH. DE GERSON. Tractatus de trahendis ad Christum parvulis. Nurembergae (Joh. Sensenschmid, 1472 körül), Hain, 7710.

HUGO DE NOVO CASTRO. Tractatus de victoria Christi contra Antichristum. (Nurembergae, Joh. Sensenschmid et Johannes Kefer), 1471. Hain, 8993. (Y₄ III. 3.)

2-r. Mind együtt egy XVIII. századi gyulafejevári kötésben. Az első darab üres első lapján XV. századi írással:

Egregius et scientificus vir bonarum artium magister sanctique theologie licenciatus peritissimus nomine et re theologus Magister Martinus Prun(n)a(ue)r de Rack(e)ndorff hunc librum facultati artium testatus est.

1472. AMBROSIUS SANCTUS. Hexameron. Augustae, Johannes Schueszler, 1472. Hain, 903.

1472. APPIANUS. De bellis civilibus Romanis. Romae, Vindelinus de Spira, 1472. Hain, 1306. (Z₄. II. 12.)

Végén XV. századi írással: *M. Briccii de Cilia.*

1472. CASSIODORUS, M. AURELIUS —. Historiae tripartitae libri nro XII. Augustae, Johannes Schueszler, 1472. Hain, 4573.

1472. CICERO. Tusculanae quaestionum libri V. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1472. Hain, 5313.

Szépen festett, dús aranyozású kezdőbetűkkel.

1472. MACROBIUS, AUREL. THEODOSIUS. Expositiones in Somnium Scipionis et Saturnalia. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1472. Hain, 10426. (Eg. III. 2.)

Első, üres lapján: *Hunc librum Macrobi de Somno Scipionis et | in Saturnalibus in philosophia Johanes Troster | de Amberga cononicus Ratisponensis decretorum doctor | donavit facultati artistarum pro ipsorum bibliotheca ut | pro utilitate legencium uti possint et pro eo deum orare[nt]. | 1881 Manu propria subscriptus est.*

A hátsó tábla belsején ugyanazon irással: *Iste liber est Johannis Troster canonici Ratis (ponensis). Emptus Veneciis | Anno 1886 m[ense] Maio.*

1473. AUGUSTINUS, SANCTUS AURELIUS —. De civitate dei libri XXII cum commento Thomae Valois et Nicolai Triveth. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1473. Hain, 2057.

1473. BOETIUS, MANLIUS TORQUATUS SEVERINUS —. De consolatione philosophiae. Cum commento Jodoci Badii Ascensii. Nurembergae, Antonius Coburger, 1473. Hain, 3398.

Szépen festett egykorú keretdiszszel az első oldalon.

1473. GREGORIUS PAPA IX. Decretalium libri V. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1483. Hain, 1999.

Szép, egykorú kötésben. A hátsó tábla belsején ezen bejegyzés:

Anno 1474 comparavi hunc librum in mense Novembris decem florenis hungaricalibus 2 solidis (?) denariis. Item pro incorporacione dedi undecim solidos et decem denarios. Item pro illigacione dedi 2 ₰ d.

Az első tábla belsején:

Jo[annes] Kal[tenmarkter] arcium et sacri iuris pontificii professor, sacre theologie licenciatus, lector ordinarius studii Wiennensis in iuridica facultate anno domini 1.4.8.1. decima aprilis feci primam leccionem ordinariam in iure in studio Wiennensi incipiendo...

Anno domini 1.4.8.4. penultima Novembris incepti legere item primum decretalium in eodem studio, tempora quo Mathias rex Hungarie appugnavit et devastavit terram Austrie.

.....

Anno domini 1.4.9.0. die Veneris vigesima prima Maii: quo anno Mathias rex Vngarie in Wienna carnis debitum horribili clamore

premisso exolvit, quarta aut sexta aprilis, ego idem Kaltenmarckter, protunc rector universitatis Wiennensis altera vice primum decretales legere incepi.

1473. SUMMA supplementi juris. Hely és év nélkül, körülbelül 1478—80 között.

Hozzákötvé: ANTONINUS. Summula confessionis. (Venetiis, 1473. Hain, 1176. (F₅. II. 14.)

Igen díszes, egykorú. Lőcsén készült bőrkötésben. Táblája belsején: *Liber magistri Casparis Polirer.*

Polirer Gáspár Lőcsének egyik legtekintélyesebb polgár-csaladjából származott. Könyveit a lőcsei Szent-Jakab-egyház örökölte. Meghalt a XV. század végső éveiben.

1474. ALBERTUS MAGNUS. Summa in tractatulum eucharistiae. Ulmae, Johannes Zainer, 1474. Hain, 456. (D₅. IV. 3.)

Egykorú kötésének belsején XV. századi írással: *Hospitalis vel ecclesie S. Jacobi in Lewtscha.*

1474. ALVARUS PELAGIUS. De planctu ecclesiae. Ulmae Johannes Zainer, 1474. Hain, 891. (Y₄. I. 1.)

Lőcsei lánczos bőrkötésben. Első és utolsó oldalán ezen XV. századi bejegyzés: *Liber ecclesie sancti Jacobi in Lewtscha.*

1474. LACTANTIUS LUCIUS COELIUS FIRMIANUS — Opera. Romae, Udalricus Gallus et Simon Nicolai de Luca, 1474.. Hain, 9811. (Y₄. II. 12.)

Olasz modorban igen szépen kifestett első lapján alul egy zöld koszorú, a melyben a vevő czimerének szánt hely ma is üres. Érdekes példája a kéziratok módjára miniatűr korai nyomtatványoknak.

1473 és 1481. LOMBARDUS, PETRUS —. Sententiae. Norimbergae, Antonius Koburger, 1481. Hain, 10188.

Hozzákötvé: GREGORIUS, SANCTUS PAPA. Omeliae. Romae, 1473. Hain, 7948 (?) (E₅. III. 6.)

Egykorú kötésben.

A kötet elején és végén XV. századi írással: *Iste liber est canonicorum regularium in Nouacivitate.* (Bécsújhely).

1474. CALDERINUS VERONENSIS. Commentaria in M. Valerium Martialem. Venetiis, Jacobus de Rubeis, 1474. Hain, 4237. (A₅. III. 8.)

Egy elébe kötött üres papírlap belső oldalán, szép gömbölyű betűs XV. századi olasz írással a következő nagy érdekű levél:

Clarissimo atque optimo viro brixio de Cilia facultatis decano Nicolaus de capella salutem plurimam dicit.

Saepe mecum agisti, vir humanissime, ut domitii Calderini com-

mentarios in martialem, qui non parum ab ordine epigrammatum recedere videntur, cum opere ipso conferrem: et unicuique epigrammati quoad fieri posset suam adaptarem expositionem. Qua certe libenter tibi iam pridem gratificatus essem, cui pro tua singulari ergame benivolentia maximisque beneficiis omnia debeo, si mihi interdum ex meo docendi instituto nonnihil superiori tempore otii datum fuisset. His vero festis diebus, cum tandem aliquando feriatum essem, id sum facere aggressus. Sed tantam initio reperi difficultatem, tantam commutationem perturbationemque ordinis, ut vix eius, ut ita dicam, labyrinthi exitum videre potuerim. Quae tamen culpa, ut non est in impressoribus: ita meo iudicio minime iis vitio verti debet, qui eo ordine et epigrammata et commentarios imprimendos tradiderunt. Quin potius, tamquam de re litteraria benemeritis magna ipsis habenda est gratia, quod opus egregium et ausim dicere, maxime utile, tum propter variae historiae cognitionem, tum propter sermonis puritatem, carminisque elegantiam, quodquidem in curia temporum, ut pleraque alia situ et squalore coopertum iacebat, ex tenebris eruerunt, suaeque industria tersum politumque in lucem prodire fecerunt. Quam humanitatis studiosos epigrammatis salibus ac facetiis ubique conspersis carere non passi sunt. Quos libros, semper legi, atque in manibus haberi dignos (modo lascivioribus, velut ulcera lambentes, ut dicitur, non semper inhereamus) a foedis murium tinearumque morsibus vindicarunt. Quam denique poetam lepidissimum temporum malicia prope extinctum in vitam revocarunt. Siquidem Georgius Alexandrinus, vir plane eruditus epigrammatum Martialis fragmenta, quae vel corrupta, confusaque vix inveniebantur, undique conquisita, castigavit, atque in libros sic distincta, ut non videatur poeta ipse aliter opus suum texuisse, Venetiis iussit imprimi. Idem cum faceret Calderinus Romae, diversum in nonnullis ordinem tenuit. His tamen commentariis editis, quae vel historiae involucres latebant, aut verburum novitate obscura videbantur, ita aperuit, ut poetam ob ignorationem Romanorum temporum a nemine antea fere intellectum, nem osit, qui non facile iam intelligere queat. Quis igitur utrumque non dico iam venia, si in aliquo forte aberrarit, sed quis rem Latinam magnopere iuverit, non omni laude dignum putet. Nec enim mirum videri debet, quod tanti viri in nonnullorum epigrammatum ordine dissenserint cum adeo corrupta omnia confusaque et promiscua essent. Sed nos, quod postulaveras ita, ut spero, perfecimus, ut iam illa diuersitas in hoc volumine lectori impedimento esse non possit. Si enim, quae iuxta epigrammata suis locis, ubicumque, opus fuit notavimus, diligens lector animadverterit, uniuscuiusque epigrammatis exponi, ubi in commentariis sit requirenda, facile videbit. Sunt quaedam tamen epigrammata, quae expositione carent; sive quia fortasse eorum copiam non habebat, cum, ut dixi, fragmenta vix extarent, sive, quia ita aperta putavit ut explanatione minime indigerent. Nunc tuae humanitatis erit, hanc lucubrationem

nostram grato animo suscipere, et quia non citius tuae morem gessimus voluntati, vel potius mandatis paruinus occupationibus meis tribuere. Vale.

Kétséget sem szenved, hogy ez azon eredeti levél, a melylyel Nicolaus de Capella Cillei Briccusnak a kért Martialis-kommentárt elküldte. A példány Briccus egyéb könyveivel együtt előbb a bécsi egyetem könyvtárába, majd azután Migazzihoz s ettől Batthyány birtokába jutott.

1474. PISIS, RAYNERUS DE —. Pantheologia sive Summa universae theologiae. Norimbergae, Antonius Coberger, 1474. Hain: 13017. (Y₄. I. 3. és 4.)

Két nagy ívrétű kötet egykorú deszkás bőrkötésben. Mindkettőbe belejegyezve: *Liber magistri Casparis Polirer*.

1474. THERAMO, JACOBUS DE —. Buch der Tröstung, oder Belial. Hely és év nélkül; 1475 körül.

Hozzákötve: Von den sieben Todsünden und Tugenden. Augspurg, Hanns Bämmler, 1474. Hain, 15355.

EYB, ALBERTUS DE —. Ob einem mann sei zu nehmen ein eelich Weib oder nicht. Augspurg, Hanns Bämmler, 1474. Hain, 6831. (B₅. V. 7.)

1475. AENEAS SYLVIVS. Historia Bohemica. Romae, Johannes Hanheymer et Johannes Schurenner de Boppardia, 1475. Hain, 255.

1475. AQUINO, THOMAS DE —. Quaestiones de duodecim quodlibet. Ulmae, Johannes Zainer, 1475. Hain. 1403. Hozzákötve:

TURRECREMATA, JOHANNES DE —. Explanatio in psalterium. Hely- és év nélkül. (1470—1475 között). Hain, 15692. (?) Hozzákötve:

EXPOSITIO super canonem missae. (Nurembergae), Fridericus Creussner, év nélkül (1475 között). Hain, 6797, vagy 6798. Hozzákötve:

ANDREAE, JOHANNES —. Lectura super arboribus consanguinitatis. Nurembergae, Fridericus Creussner, év nélkül. Hain, 1025. (D₅. IV. 5.)

A négy munka egy erős, deszkás bőrkötésben. Az első tábla belsejében 1475—80 közti írással: *Liber proprius magistri Georgii Leudeschit*.

A 8^a. l. felső szélén: *Iste liber fuit legatus mihi Joanni Henckel per pie memorie dominum Georgium | Leudischid (így!) artium et decretorum doctorem cantorem, canonicum et vicarium ecclesie | Scepusiensis amiculum meum. Anno domini 1496.*

Leudeschit György szepesi kántor-kanonok 1496-ban végrendele-

tileg Henckel Jánosra hagyta összes könyveit. Bunyitai szerint¹ a később nagy hírre jutott Henckelnek rokona lett volna, ennek azonban ellent mond a fennebbi bejegyzés, melyben őt Henckel *barátoschkájának* nevezi.

1475. CARRACCIOLUS, ROBERTUS — DE LICIO. Quadragesimale. Basileae, Bernhardus Rihel, 1475. Hain, 4432. (D₅. IV. 6.)

Beleírva: *Liber magistri Casparis Polirer.*

1475. GRITSCH, JOHANNES —. Quadragesimale. (Ulmae), Johannes Zeiner, 1475. Hain, 8063. (C₅. I. 4.)

Az egykorú bőrkötés előlapján a könyvtáros nyugtatója: *Dominus Emericus totaliter exsolvit librum hunc et dedit 3° florenos absque orte.* (Az 1475—1480 közötti évekből). A tulsó oldalon pedig ezen bejegyzés: *Iste liber est conventus Cassoviensis ordinis fratrum predicatorum emptus sub prioratu* (a név kiszakadva) *anno domini etc. 80. (1480.)*

1475. NIGER, JOHANNES —. Contra perfideos Judeos de conditionibus veri Messiae. Esslingae, Conradus Fyner, 1475. Hain, 11885.

1475. körül. AUCTORITATES ac dicta pulcherrima sanctorum doctorum, vulgariter pharetra doctorum. Hely és év nélkül. Hain, 12607. (B₅ II. 6.)

Nagy ívrét. Diszes veretekkel ellátott egykorú deszkás bőrkötésben. Bártfa város XVI. századi fametszetű czímeres könyvjelzőjével. Az első lap szélén ezen XVIII. századi bejegyzés: *Ex libris ecclesiae parrochialis regiae ac liberae civitatis Bartphensis.*

A táblák belsejébe két érdekes *fatáblanyomat* van beragasztva. Az első a középkornak egyik kedvelt ábrázolása; egy emberi kéz, a melynek egyes tagjaira és izületeire azok a jó cselekedetek vannak felírva, a melyekre azoknak a szemléltet emlékeztetni kell. Az érdekes lap Weigel és Zestermann nagy munkájában, *Anfänge der Druckerkunst* hasommásban is meg van. (I. köt. 220. l. 136. sz.). A hátsó tábla képe pedig egy torony alakjában ábrázolja a jótetteket. A hatalmas (40×28 cm.) lapok könnyedén színezve vannak.

1476. MEDIOLANENSIS, MIHAEL —. Sermonarium triplicatum. Venetiis, Franciscus Renner de Hailbronn et Nicolaus de Francordia, 1476. Hain, 7508. (E₅. IV. 2.)

Igen szép, kétségen kívül löcsei munkájú kötésben. Benne XV. századi írással: *Liber magistri Casparis Polirer.*

1476. PASSIONAL von Jesus und neue Ehe. Augspurg, Anton Sorg, 1476. Hain, 4057. (B₅. V. 3.)

Gyönyörű ép példány, fametszetei nincsenek kiszínezve.

¹ A váradi püspökség története, II. k. 171. l.

1476. REGIMEN Sanitatis. (Németül). Augustae, Hanns Bäm-
ler, 1476. Hain, 13739. (B₅. V. 12.).

1471. BIBLIA DEUTSCH. Augspurg, Anton Sorg, 1477.
Hain: 3135. (C₅. II. 10.)

1477—79. ANTONIUS ARCHIEPISCOPUS FLORENTINUS.
Summa theologiae moralis. Norimbergae, Antonius Coburger,
1477—79. Hain, 1242. (Z₄. I. 6—9.)

Négy óriási ívrétű kötet, deszkás bőrkötésekben. Rubrikálva s
az első kötet szép festett inicziálékkal és keretdíszekkel.

Az első kötet előlevelén: *Pie memorie egregius sacre theologie
professor et magister dominus Nicolaus Crutzenatensis* (Kreuznach)
*ordinis minorum devotus, legavit in testamento suo pro loco nostro
S. Theobaldi et Bernardini in Suburbio Wiennensi presentem volu-
men et fuit ultime voluntatis sue ut remaneret in dicto loco, cuius
anima requiescat in pace.*

1478. HIERONYMUS, BEATUS —. Vitae patrum. Norim-
bergae, Antonius Koburger, 1478. Hain, 8595. (B₅. I. 11.)

Elején egykorú irással: *Iste liber est monasterii s. Dorothee
virginis Vienne canonicorum regularium.*

ÉNEKESKÖNYVEINK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

(Harmadik, befejező közlemény.)

119. (*Cantus Catholici*.) 1651 előtt.

A *Cantus Catholice*nek H. n. 1651-ben megjelent kiadása, címlapja szerint oly énekeket tartalmaz, melyek: »most ujonnan egybeszedettek és a keresztyéneknek lelki épületekre és vigasztalásokra kibocsáttattak.« E szerint ez a kiadás újabb, mely elé legalább egy, megelőző kiadást kell föltételeznünk, a melyhez képest az 1651-iki kiadás csakugyan ujonnan egybeszedett énekeket tartalmaz. Miután más ily katolikus énekeskönyvet, ez előtt nem ismerünk, a mire esetleg az *ujonnan* határozó vonatkoztatható lenne, s mert ez a szerkesztés későbbi kiadásaiban is megtartja az elfogadott címet, föltételezünk egy *Cantus Catholici* kiadást, 1651 előtt. Ez annál kevésbbé merész föltevés, mert a katolikusok már a XVII. század első harmadában tervbe vették a katolikus énekeskönyv reformját.

120. *Cantus Catholici* Régi és Új Deák és Magyar Ajitatos Egyházi Énekek és Litániák . . . H. n. 1651. 4-r. 269 lap, elül 5, végül 8 szíltan lap.

Szabó K. (I. 856.) három példányát ismeri, az Egyetem s a ref. kollégium könyvtárában Budapesten s a sárospataki ref. kollégium könyvtárában. Toldy ezt a kiadást nem ismerte.

121. (*Cantus Catholici*) (Szelepcsényi György esztergomi érsek rendeletére). Nagy-Szombat, 1672. 4-r.

Az 1675-iki *Cantus Catholici*, mely szintén Nagy-Szombatban jelent meg és negyedréti, Szelepcsényi Györgynek van ajánlva, így tehát ezt az említésből ismert énekeskönyvet könnyen lehet a *Cantus Catholici* egyik kiadásának tekinteni, s azért adtam én is a fenti címet, ezzel pótolván Szabó Károlyt, ki (I. 1141.) egyszerűen Énekeskönyvnek nevezi, s *Toldy* és *Sándor* István tekintélyére támaszkodva említi föl. Valószínű, hogy 1651 óta több kiadása is volt s hogy ez a nagyjából ismert is azok egyike.

122. *Cantus Catholici*, Régi és Új, Deák és Magyar Ajitatos Egyházi Énekek és Litániák . . . Nagy-Szombat, 1675. 4-r. 297 lap és 9 szíltan levél.

Egyetlen eddig ismert példányát a M. Nemz. Múzeum könyvtárából írta le a M. Könyvszemle, Szabó Károly művéhez szolgáló Adalékok között. (1879. 25.)

123. (*Cantus Catholici*) Nagy-Szombat, 1680. 4-r.

Szabó K. (I. 1250.) *Sándor* István után egy Énekeskönyvet vesz föl, s megkorrigálja forrását, ki — szerinte — tévedve mondja ezen énekeskönyv szerzőjének Szelepcsényi György esztergomi érseket; *Toldy* Ferencz pedig (M. Könyvszemle, 1882. 49.) Jankovich gyűjteménye-e vagy lajstroma nyomán sorol föl egy énekeskönyvet, mely 1680-ban Nagy-Szombatban jelent meg, 4-r.-ben s az egyenesen *Cantus Catholice*nek nevezi. Miután *Sándor* István tévedése határozottan a *Cantus Catholice*re utal, s *Toldy* megerősíti, hogy jelent meg akkor s ott egy ily énekeskönyv, helyesnek véltem a Szabó K. által fölvetett általános czím helyett, e ma egyetlen példányban sem ismert katolikus énekeskönyvet a *Cantus Catholici* egyik kiadásának venni föl.

124. (*Cantus Catholici*.) Nagy-Szombat, 1686. 4-r.

Toldy fősorolásában *Sándor* István után egy Szelepcsényi György-féle énekeskönyvet említ, ha az csakugyan megjelent, alig lehet más, mint a *Cantus Catholice*nek egyik későbbi kiadása.

125. *Cantus Catholici* ex editione Szelepcséniana. Régi és Új, Deák és Magyar Általános Egyházi Énekek és Litániák . . . Nagy-Szombat, 1703. 4-r. 356 lap, elül 6, végül 5 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1679.) két példányát ismeri, a M. Nemz. Múzeumét s a pannonhalmi könyvtárét.

126. *Laskai János*. Szent Dávid Százötven Soltári Debreczen, 1651. 12-r. 220 lap, végül 4 sztlan lap.

Sándor István így említi s e címet fogadta el Szabó K. (I. 843.), miután az egyetlen ismert példánynak, mely az Egyetemi könyvtárban van, czímlapja nincs.

127. Debreczeni *Kalocsa* János, Szent Dávidnak hét penitentia tartó Zsoltári. S.-Patak, 1662. 12-r. 18 l.

E mű címét *Toldy* jegyzeteiből ismerjük, melyek a Könyvszemleiben jelentek meg halála után. (1882. 54. l.) Ő Jankovichra hivatkozik s jegyzetében az olvasót ugyanannak *Keskeny Útjához* igazítja. Sem ezt, sem amazt nem találtam könyvészetünkben. *Révész* Kálmán nyomban megkorrigálja Szabót (M. Könyvszemle, 1882. 269. l.), illetőleg *Toldy*t, mert ez *Páriz Pápai* Imre *Keskeny Útja* mellé kötve, önállóan jelent meg és *Toldy* a könyv szerzőjét véti el, *Szabó* pedig nem veszi föl külön, hanem amazzal együtt, s így sorolja föl példányait (M. Nemz. Múzeum, Sáros-pataki ref. kollégium ktára, Lugossynál) *Páriz Pápainál*, I. 997.

128. (Debreczeni *Kalocsa* János) Szent Dávidnak hét poenitentiatartó Soltári. Kolozsvár, 1671. 12-r. 14 szlan. levél.

Páriz Pápai Imre *Keskeny útjának* ugyanott s akkor meg-

jelent kiadásához vele együtt nyomatva. Szabó K. (I. 1117.) példányait amazzal együtt látta, (M. Nemz. Múzeum, Maros-vásárhely Teleki ktár, Sárospatak) de itt már külön is fölvette.

129. Debreczeni *Kalocsa* János. Szent Dávidnak hét poenitentiatartó Soltári. Lőcse, 1689. 12-r. 10 sztlan levél.

Páriz Pápai Imre Keskeny Útjának függeléke gyanánt jelent meg. Egyetlen példánya a M. Tud. Akadémia kvtárában. (Szabó K. I. 1378.)

130. *Paduai Szent Antal Solosmája*. Nagy Szombat, 1662. 12-r. 253 l. Elül cízml., elüljáró beszéd, 4 sztlan lev.

Szabó K. e kiadást csak később ismerte meg, azért ő a következőt tekintette első kiadásnak. Leírását a M. Könyvszemle 1879. 121. lapján maga adta *Rakovszky* István levele alapján, mely a Rakovszky-család hitbizományi könyvtárában, Lontón őrzött egyetlen példányról készült.

131. *Paduai Szent Antal* Solosmája. Kassán, (1673.) 12-r. 192 lap.

Ez első kiadása, írja Szabó K. (I. 1583.), ki a nyomdák után idejét is meghatározza 1669—1670 körül. Mert Ericus Erichet, ki nyomdászul van a körmöczi ferenczrendi zárda példányán megnevezve, 1669 óta ismerjük Kassán. Szabó Károly később (M. Könyvszemle, 1879. 124. l.) leírását a Lontón talált teljes példányról kiegészítve adta ki, s a nyomtatási évet 1673-ra vélte tenni, a cízmlapon elmondottakat is figyelembe véve.

132. *Páduai Szent Antal* Solosmája . . . sok szép . . . Soltárokkal. Nagy-Szombat, 1675. 12-r. 233 lap, elül 4 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1184) a M. Nemz. Múzeum s a budapesti Egyetem példányait ismeri.

133. *Páduai Szent Antal* Solosmája. Kassa, 1684 . . .

E kiadás dátuma és cízme mint Szabó K. (I. 1318.) említi, egy 1747-iki kiadás előszavából van véve.

134. *Páduai Szent Antal* Solosmája. Nagy-Szombat, 1703. 12-r. Cízml. és 218 lap.

Igy említi *Sándor* István után Szabó Károly (I. 1682.), később egyetlen példánya előkerült az egyetemi nyomda könyvtárában (M. Könyvszemle 1880. 133. l.) s azt *Majláth* Béla írta le.

135. *Cantus Catholici*. Latino-Hungarici . . . autoritate . . . Francisci Leonardi Szegedi, Episcopi Agriensis etc. Kassa, 1674 5-r. 560 lap, elül 7 lev.

Szabó Károly (I. 1159.) négy példányt sorol föl. (Budapesti Egyetem, M. Tud. Akadémia, debreczeni ref. kollégium és debreczeni

róm. kath. gimnázium.) Valószínűleg ez az a Szegedi Ferencz Lénárd-féle Cantus Catholici, melyet Toldy sorozata (M. Könyvszemle, 1882. 49. l.) helynékülínek említ.

136. *Cantionale Catholicum*, Régi és Új Deák és Magyar Aitatos Egyházi Énekek, Dicsiretek, Soltárok és Litániák . . . Kájoni Fráter János által. Csik, 1676. 4-r. 486 lap, elül 8, végül 12 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1188.) e munkát gr. *Kemény József* hű czímmása után vette föl, utóbb megtalálta a csiki klastromban s arról adta könyvészeti leírását (M. Könyvszemle, 1879. 183. l.), később másik példánya is előkerült Esztergomban a primási könyvtárból, (U. ott, 1883. 274. l.) Czimlapján azt olvassuk »most újonnan egybeszedettek . . . megjobbítottak . . . kibocsáttattak,« mind a mellett is, nem vagyok hajlandó azt hinni, hogy ez talán második vagy későbbi kiadás. Tény az, hogy e *Cantionale* Kájoni szerkesztménye s hogy ő csak 1675-ben ment Szárhegyről Csik-Somlyóra, hol a maga állította nyomdáján maga adta ki énekeskönyvét. Már pedig föltenni azt, hogy e rövid idő alatt két kiadás készült, hogy ez ötszáz lapnyi könyvet kétszer nyomtatták, merész volna. Az *újonnan* jelző alig vonatkozhatik egyébre, mint arra, hogy a katolikus egyházi énekkészlet, mely már 1651-től a Cantus Catholicikben többször ki volt adva, most újonnan megint egybe — és rendbe szedetett s *Cantionale* gyanánt kiadatott. Kájoni ekkor sem írt valótlanságot, mert *Cantionaléja* nagyon egy csapáson jár a megelőző énekeskönyvekkel, úgy az egésznek beosztását, mint az egyes énekek szövegét tekintve.

137. (*Cantionale Catholicum*. Régi és Új Deák és Magyar Aitatos Egyházi Énekek, Dicsiretek, Soltárok és Litániák . . . Balás Ágoston . . . által.) Csik, 1681. 4-r.

Ugyanily czím alatt 1676-ban jelent meg ez énekeskönyvnek első kiadása *Kájoni* János neve alatt, a ki anyagát összegyűjtötte és rendbe szedte, Kájoni 1681-ben már megint Szárhegyen van, a mint azt egy 1680-ban, Szárhegyen írt ivréti *Graduale*-ből tudjuk s így a csiki klastromban mást, Balás Ágostont, szintén ferenczrendi szerzetest bíztak meg a munka gondozásával. A mi kitűnik ugyanezen *Cantionalének* 1719-ki kiadásából, a hol Kájoni, mint primus collector, Balás mint theologus és emendator vannak említve. Ezen az alapon a Balás Ágoston-féle *Cantionalekat* a Kájoni-féle újabb kiadásainak tartom. Ha közülök egy is előkerül, igazolni fogja föltevésemet. Mert a czimben írt kiadást csak *Sándor* és *Németh* följegyzése után fogadják el *Toldy* és *Szabó K.* (I. 1253.), miután eddig egy példánya sem került elő.

138. (*Cantionale Catholicum* . . . Balás Ágoston . . . által) Csik, 1685. (4-r.)

Említi *Toldy* s utána Szabó K. (I. 1328.), egy példánya sem ismeretes.

139. *Szép és aítatos* isteni dicsiretek. Lőcse, 1683. 32-r.

Együtt nyomtatva s egy kötetben, írja Szabó K. (I. 1309.), jelent meg az ugyanott és akkor kiadott Imádságos könyvecskével, egyetlen példánya Lugossy József gyűjteményében volt.

140. *Buzgó* Imádságok És Isteni *Dicsiretek*. Kolozsvár, 1685. 32-r. 234 lap, végül 3 szltan levél.

Egyetlen példánya a M. Nemz. Múzeumban. (Szabó K. I. 1334.)

141. *Illyés István*. Soltári Énekek A Magyar Anya Szent egyház vigasztalására és Halottas Énekek a Szomorú Temetések alkalmatosságára. Hozzá adatván rövideden a jól meg-haláshoz való készület. Nagy-Szombat, 1693. 8-r.

Mind a három résznek külön címlapja és lapszámozása van, e szerint a könyvben I-r. 166 lap, elül 11 szltan. levél, II-r. 176 lap, III-r. LXXIII. lap, végül 6 szltan. lap. Szabó K. (I. 1446.) négy példányát jegyezte föl. (M. Nemz. Múzeum, pozsonyi róm. kath. gimnázium, sárospataki ref. kollégium és az egri érs. liczeum ktárában. (csak az I. rész.)

142. *Náray György*. Lyra Coelestis svavi concordia Divinas Laudes personans . . . Lőcse, 1695. 4-r. 237 lap, elül 8, végül 4 szltan levél.

Szabó K. (I. 1480.) hat példányt ismer.

143. (*Ács Mihály*) Zöngedező Mennyei kar. Lőcse, 1696. 12-r. 264 lap, elül 1, végül 5 szltan lev.

Szabó K. (I. 1490.) négy példányát ismeri. (M. Nemz. Múzeum, Akadémia, Erd. Múzeum, Lőcsei ev. gimnázium ktára.)

144. (*Ács Mihály*.) Zöngedező Mennyei Kar. Lőcse, 1703. 12-r. 206 lap, elül 1, végül 4 szltan lev.

Kolozsvári r. kath. liczeum. Kassai jogakadémia Sz.-udvarhelyi ref. kollégium. (Szabó K. I. 1673.)

145. (*Ács Mihály*.) Zöngedező Mennyei Kar. Lőcse, 1706. 12-r. 153 lap.

Első ismert példánya az iglói ev. főgimnázium ktárában (M. Könyvszemle, 1878. 336.), második a nyitrai egyházmegye ktárában (u. ott, 1887. 338.) van. Szabó K. nem ismerte.

146. Imádságos és *Énekes* kézbe hordozó *Könyvetske*. Kolozsvár, 1700. 12-r. 170 lap, elül s végül 5, 5 szltan lap.

Szabó K. (I. 1558.) két példányát ismeri, az egyik ép, a székykeresztúri unit. gimnázium ktárában, a másik csonkán Simény Domonkosnál.

147. *Illyés András*. Jóra Intó Énekecskék . . . Nagy-Szombat, 1702. 8-r. 76 lap, elül 2, végül 1 sztl. lev.

Hozzájárul külön czímlap nélkül Jóra Intó Énekecskék folytatása, 52. lap. Szabó K. (I. 1659.), három példányát ismeri. (M. Nemz. Múzeum, Erd. Múzeum, Pozsonyi róm. kath. gimnázium.)

148. *Illyés András*. Régi és új Énekek és Isteni dicsiretek. Nagy-Szombat, 1703. 8-r. 122 lap, elül 1 sztl. levél.

Szabó K. (I. 1680.) a M. Nemz. Múzeum egyetlen példányát írta le.

149. *Énekeskönyv* . . . Hymnusok, Soltárokból szereztetett Dicsiretek, Innepekre s egyéb alkalmatosságokra tartozó Istenes régi énekek. Most ujobban . . . kibocsáttatott. Lőcse, 1704. 12-r. Hymnusok 59, Dicséretetek 372, Könyörgések 80 lap.

Egyetlen példánya a budapesti Egyetem ktrájában. (Szabó K. I. 1695.)

— *Világiak.* —

150—168. *Balassa*.

Balassa Bálint és Rimai János Istenes Énekei. Lőcse, 1604. Rimai kiadása (?) — Várad, é. n. (?) — Bártfa 1630—40 körül. (?) — Várad, 1646. (Ksz. 1878. 272. l.) — Kassa, 1665. (Ksz. 1878. 336.) 1879. 122. — Pozsony, 1676. — Kolozsvár, 1677. (Ksz. 1879. 289. 1882. 89.) — Bártfa, 1679. (Ksz. 1882. 90.) — Kolozsvár, 1681. — Lőcse, 1683. — Kolozsvár, 1691. — Debreczen, 1692. — Lőcse, 1693. — H. u. XVII. sz. (Ksz. 1882. 93.) — Lőcse, 1700. — Kolozsvár, 1701. — Debreczen, 1702. — H. n. 1702. — Lőcse, 1704. — Lőcse, 1710.

169. *Beniczky Péter* Magyar Rhythmusok. Nagy-Szombat, 1664.)

Szabó K. (I. 1015.) a kolozsvári 1670-iki kiadás előbeszédében változatlanul lenyomatva látván egy 1664-ben kelt ajánlást, fölvette az előbeszéd alapján a fönt megjelent kiadást, melynek eddig egyetlen példányát sem ismertük.

170. *Beniczky Péter*. Magyar Rhythmusok . . . Kolozsvár, 1670. 24-r. 257 l. Elül 2 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1099.) két példányát ismeri, a M. Nemz. Múzeumét és Lugossyét.

171. *Beniczky Péter* Magyar Rithmusok . . . Kolozsvár, 1682. 24-r. 255 l. Elül czíml. s 2 sztlan lev.

Szabó K. (I. 1284.) egy teljes és két hiányos példányát ismeri.

172. *Beniczky Péter*. Magyar Rithmusok... Lőcse, 1685... 24-r. 299 l. Elül címl., 2 sztlan lev.

Szabó K. (I. 1337.) két példányát ismeri, a M. Nemz. Múzeumé teljes.

173. (*Beniczky Péter* Magyar Rhythmusok, Lőcse, 1685—1692. 12-r. 299. l. elül Czimlap két sztlan lev.)

Ennek a kiadásnak egyetlen csonka példánya dr. Perényi A.-tól jutott a M. N. Múzeum könyvtárába. A példány címlapja s utolsó lapja hiányzik, vagyis elől 1 sztlan levél (ajánlás) s hátul az utolsó levél (299 lap s a számozatlan verso): közből a 127—128 szzott lapok hiányzanak. Kétségtelenül ismeretlen kiadás, mely az 1685. lőcseivel áll közeli rokonságban.

174. *Beniczky Péter*. Magyar Rithmusok . . . Lőcse, 1692. 24-r. 236 l.

Szabó K. A Széchenyi Katalógus Supplementuma (I. 56. l.) nyomán írja le. Megvan *Agoston József* könyvtárában. (György A. Magyarország könyvtárai 423. l.]

175. *Beniczki Péter*. Magyar Rithmusok . . . Lőcse, 1696. 32. 236 l. Elül címl., 2 sztlan lev.

Szabó K. (I. 1491.) a M. Nemz. Múzeum példányát ismeri.

176. *Beniczky Péter*. Magyar Rithmusok . . . Kolozsvár, 1700. 32-r. 305. (306) l. Elül címl., 2 sztlan lev.

Szabó K. (I. 1554.) a M. Nemz. Múzeumét írja le.

177. Demeter György: Honor Posthumus . . . Comititis . . . Nicolai Serini . . . Tübingae, (1663.) 4-r. A—C₂=10 sztlan levél.

E Zrínyi Miklós halálára kiadott füzetben Demeter Györgynek egy magyar nyelvű éneke is van, melyet a M. Könyvszemle (1891. 131. l.) egész terjedelmében közöl. Az eredeti a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában van.

178. Nad-Sip Az Az A'nádnak dicsiretére írott versek. H. n. 1675. 8-r. 8 sztlan lap.

A M. Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő egyetlen ismert példányból szövegét kiadta s ismertette a M. Könyvszemle 1891. 134. l.

179. Ének . . . H. u. 1704. 8-r. 8 sztlan lev.

Egyetlen példánya a M. Nemz. Múzeumban. (Kszemle, 1879. 31.)

180. Buzgó Könyörgisekkel . . . tellyes *Szomorú Verse*k . . . H. n. 1704. 8-r. 6 sztlan levél.

Egyetlen példányát a M. Nemz. Múzeum könyvtárából leírja a M. Könyvszemle, 1879. 31. l.

Kéziratos források.

— Egyháziak. —

1. Batthyány-Graduál.

Gyulafehérvárott a Batthyány-könyvtárban »Hymni et Psalmi cum notis cantus hungarice. MS. Sec. XVI. in 2° cím alatt, *Beke* A. Katalógusában a 283. sz. alatt felsorolva. Másolata a M. Tud. Akadémia könyvtárában. (Magy. kód. 2-rét 67.) Kiadta Volf György a Nyelvemléktár XIV. köt. (Budapest, 1890. 8-r. Volf György beható ismertetése az I—XLII, a kódex szövege a 125—298. lapokon) két énekét mai helyesírással *Toldy* F. (A magy. nemz. irod. tört. 3. kiad. Pest, 1862. II. 16.). A kódexet Toldy Ferencz vizsgálta s méltatta legelőször (Az ó- s középkori magy. nemz. irodalom története, 3. kiad. II. 99. l. Magy. Költ. tört. 2. kiad. Pest, 1867. 96—97. l.), a ki fölismerete értékét, de félreismerte s katolikus rituális könyvnek tartotta. Vele szemben *Kálmán* F. (Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1883. 31. sz.) sikerrel vitatta, hogy a protestánsok graduálját kell benne látnunk, de tévedett kora meghatározásában. *Volf* György a kiadás *Előszavában* s külön is (Egyet. Phil. Közl. 1890. 174. l.) behatóan foglalkozik vele s megállapítja, hogy a kódex 1541—1563 között egy kéz írásával készült, föltétlenül protestáns jellegű graduál s mint ilyen, liturgiai s irodalomtörténeti fontossága tekintetében legbecsesebb emlékeink egyike. *Zolnai* Gy. (Nyelvemlékeink, 37. l.) s a Könyvkiállítási Kalauz (Bpest, 1892. 32. l.) leírásához kiegészítésül tegyük hozzá, hogy a gazdagon kiállított s pompásan irt kézirat 225 levelet tartalmaz. *Szathmáry* József (Protestáns Szemle, 1892. 339. l.) az énekeskönyvekről irt tanulmányában már Volf véleményét fogadja el s ezzel megdőlt Toldy, Bogisich, Kálmán F. tapogatózásából származott minden tévedés, mely e becses graduál történetében felszínre vetődött.

2. Nagydobszai Graduál.

A nagy-dobszai ev. ref. egyház tulajdona. *Kálmán* Farkas (Prot. Egyh. és Isk. L. 1881. 3—5. sz.) ismerteti, szerinte a XVI. század közepéről való volna. Tény, hogy a közölt bejegyzések egyike szerint 1643-ban már renovatus. *Tóth* Ferencz (Magy. és Erd. Orsz. prot. Eccl. Hist. I. 386. l.) a reformáció elején iratott mesterséges betűkkel festett és régi kéziratokkal felékesített könyvnek tartja, Kálmán leírásából díszesen kiállított, kótás s elég jól konzervált énekeskönyvnek kell tartanunk.

3. (Felvinczi György Énekes könyve.)

Kanyaró Ferencz (M. Könyvszemle, 1895. 329.) említi, hogy Felvinczi György a tordai eklézsia számára másolt »egy díszes, initialekkel ellátott könyvet, melyet a legközelebbi visitatio alkalmával, nem

késtek az atyafiak a becses egyházi kincsek közt az inventariumban felsorolni.« Meg van-e még? nem tudjuk.

4. Sárospataki (Patay) Graduál.

Az ev. ref. kollégium tulajdona, sorsáról *Szombathy* Jánosnak következő bejegyzése tudósít; »Ez az énekeskönyv irattatott a XVII. száznak az elején vagy a XVI. száznak a végén, de úgy látszik, hogy nem azon egy időben íródott s bizonyosan az elei régiebb, mint a hátulja, s nem is egy ember kezeirása.« Másolata a M. Tud. Akadémia könyvtárában. (Magy. Kód. 2-r. 71.) A pataki könyvtárnak ifj. Báji *Patay* József adományozta 1801 ápril 8-án. Ivértű, elől és hátul csonka s közben is hiányos kötet. Újonnan kötve a 10. levélen kezdődik, hiányoznak a régi számozás szerint a 24—27, 30, 32—37, 61—62, 99—104, 110., 119 levelek és hátul 19 levél, ha jól számítottam. Valószínűleg a XVI. század végén (1570—80 között) iratott. Sok hasonlatosságot mutat a gyulafehérvári Batthyány-graduállal, mely a XVI. század derekán, 1541—1563 között készült. Tartalmát himnuszok, litania, kyrie puerorum, antifonák, responsoriumok és zsoltárok, végül a passio teszik. Ismertette *Kálmán* Farkas. (Egyet. Phil. Közl. 1884. 860. l.)

5. Csáthi Graduál.

A sárospataki ref. kollégium tulajdona, hova 1799-ben meglehetősen elrongyolva került, s mert Mező-Csáthon 1795-ben találták meg. Csáthi kódex nevet adtak e graduálnak. Toldy Ferencz (A Magy. Költ. Tört. Pest, 1867. 179. l.) katolikus karkönyvnek tekintette. Egy bejegyzését 1602-ben írták a kötet végén, tehát a kézirat is a XVI—XVII. századok érintkező éveiből származhat. Szathmáry József, ki e kódexet a legbehatóbban ismertette, a XVI. század második feléből valónak tartja. (Prot. Szemle, 1892. 344 l.) Magam nem láthattam, ismételt kérésemre sem juthattam hozzá. Ivértű, festett inicziálisokkal s hangjegyekkel ellátott kézirat. Másolata a M. Tud. Akadémia könyvtárában, Pataki Himnárium néven. (Magy. Kód. 2-r. 70 sz.)

6. Bod Péter Graduálja.

Bod Péter Könyvtárának a M. Könyvszemlében megjelent (1884. 58 l.) katalógusában egy régi írású graduál van felsorolva, mely világosan kézirat. Régi írású, s ívrét alakú levél, mindenesetre a régi liturgiának egyik elveszett graduáljaként regisztrálandó.

7. Thoroczkai Máté. Graduál.

Uzoni Fosztó (Hist. Eccl. Unitar. I-k. 640. l.) írja: »Exstat tamen *Graduale*, sub Mettheo Thoroczkanó descriptum et Psalterio in rationem Ecclesiae Unitar. Colosvariensis in nitidissimo regali pergamine...« a mint azt *Kanyaró* Ferencz a M. Könyvszemle 1895. évfolyamában (326. l.) közli. E leírás szerint a kötési táblán álló M. T. Thoroczkai

Máté nevének kezdőbetűi, V. C. CV. (Urbi Claudiopolitanae Curavit) A. D. 1601. — E graduált már a mult században a legrégebbnek tartották, s ez lett volna a Dávid Ferencz-féle elveszett énekeskönyvnek újabb másolata. E graduál elveszett. (Kanyaró F. u. ott.) *Jakab Elek* (M. Könyvszemle 1882. 65. l.) bőven ismertett Uzoni Fosztó után.

8. *Spáczay-Graduál.*

A debreczeni ref. kollégium könyvtárában, R. 505. jelzet alatt. A XVII. század elejéről való a 335. lapon olvasható följegyzés szerint *finita 1619. 30. Augusti*, tehát az öreg Graduált megelőzők közé tartozik. Volt tulajdonosáról, ki a graduált 1732-ben magáénak nevezte s azt 1753-ban a debreczeni egyháznak ajándékozta, van elnevezve. Ismertette *Kálmán Farkas* (Debr. Prot. Lap. 1882. 18. 26. sz.) Az initialisok számára hagyott helyeken csak itt-ott van a kezdőbetű feketén beleírva.

9. *Liber Choralis.*

A budapesti egyetemi könyvtárban (A. 115.) van egy ívrétű graduál, mely az újhelyi (Zemplén megyei) pálosok számára 1623-ban készült. Eredeti foliálása szerint 102 levélből (pars I. fol. 57. II. 45.) áll s latin nyelvű, csupán négy magyar ének van benne, de ezek már a XVIII. században irattak bele, mint a kézírás mutatja jóval utólag. *Bogisich* M. említett székfoglalójában (50. l.) ismerteti, különös becslet tulajdonítván e XVIII. századi protestáns forrásból vett szövegű énekeknek.

10. Erdélyi-Graduál Töredéke.

E töredék a XVII. század első feléből való, Erdélyből került a M. Nemz. Múzeum könyvtárába, azért neveztem Erdélyi Graduálnak. Mindössze 6 levélből áll, hét éneket, vagy legalább első részét s hat éneknek végét tartalmazza. A meglévő részek a husvéti és pünkösdi rituális énekekből s a zsoltárokból maradtak ránk. Jelenleg *Fol. Hung. 1143.* alatt. Nagyon kár, hogy nem jutott el korunkra több, mert énekeinek a többi gyűjteményekkel való egybevetéséből az látszik, hogy ez régebbi szerkesztményt, még a XVI. századból valót követ.

11. Bodoli Graduál.

Ez immár nyoma veszett kézíratos graduál emlékét *Kerekes Ábel* tartotta fent, Tóth Ferenczhez 1813 október 16-ikán intézett levelében. *Kerekes* levelét s abban a graduál külső történetét és leírását a M. Nemz. Múzeumban lévő eredetiből kiadtam az Irod. Tört. Közleményekben I. 323—325. l.) Eredetileg a bodoli ref. egyház tulajdona volt s innét márkusfalvi Deák Péter esperes magához vette s a nagyenyedi könyvtárnak adományozta. Itt látta 1758-ban Bod Péter s itt írta le vagy ismertette *Kerekes Ábel*. Sem eleje, sem vége nem volt, az 53. laptól a 698. lapig menő számozása szerint egyik nagyobb terjedelmű graduálénk lehetett. *Bod* Péter szerint XVII. századi,

valószínűleg még előbből való. Berendezése és megmaradt részletei után ítélve, a régebbi graduálokhoz állott közelebb. Az enyedi veszedelemkor pusztulhatott el, mert a thékában ma már nincs meg.

12. Kecskeméti Énekeskönyv.

A Magyar Tud. Akadémia könyvtárában [Magy. Kód. Ivr. 76. sz.] *Énekeskönyv* czímen. Toldy két izben nyilatkozott róla, egyszer *hymnáriumnak*, más alkalommal a *kecskeméti kótás karkönyvnek* nevezvén. (Költészet Tört. II. kiad. Pest, 1867. 185. l.) Ugy látszik, nem volt vele tisztában, sem akkor, mikor irodalomtörténetünk anyagát csoportosította, sem akkor, a mikor először vizsgálta s erről a kéziratba bejegyzést tett. Ennek a kéziratra rávezetett bejegyzésnek a sorsa ismeretlen, ma már nem láttam, s épen azért érdemesnek találok, hogy *Kálmán* Farkas nyomán, a ki még látta s lejegyezte (Prot. Egyh. és Isk. Lapok. 1883. 40. sz.) újra közöljem. Az elveszett bejegyzés ez: »E hymnáriumot, mely régi katolikus énekek mellett protestánsokat is tartalmaz. *Batizi*, *Szegedi* Gergely, *Sztárai* Mihály, *Szánthó* Ferencz stb. összeírta 1637-ben (pag. 231. 273.) és 1638-ban (pag. 75.) *Szegetői* István, barátja: Mező Szilassy Vazul számára. A közbe eső tiszta leveleken több későbbi beiratok találtatnak így: a) pag. 113—119. *Verbói* Istvántól 1677-ből. Lamentatio Adami, et b) pag. 120. ismeretlen kéz gyermekei születését jegyezte be 1654—1663 között; c) egy harmadik kéz pag. 221—227. két éneket; d) ismét *Verbói* 1681-ben pag. 217 egy feltámadási éneket; e) egy negyedik kéz pag. 476—478. két éneket; f) egy ötödik pag. 608—612. egy litániát; g) egy hatodik pag. 205—208. B. K. 1652-ben egy éneket de *Passione* S. Stephani; h) *Verbói* egy éneket pag. 209.; i) egy új kéz, nyolczadik, privát jegyzeteket 1715 pag. 37.; k) egy hetedik kéz toldott egy éneket, pag. 37.« *Kálmán* Farkas református graduálnak ismerte fel s így mutatta be.

A kézirat ivrétben 612 lapot foglal magában hangjegyezve, a protestáns graduálok technikáját követve gazdag diszítésű s magyaros kezdő betűkkel, melyeknek legnagyobb részét szépen kifestve találjuk. Erős, valószínűleg gubacssavval készített tintája a papirost sok helyen átrágtá s e miatt a különben jó karban tartott kézirat nevezetes rongálódást szenvedett; újított kötésének régi címkején *Énekeskönyv* olvasható, s e miatt én is *Énekeskönyvnek* nevezem, megtartva Toldy jelzőjét, így lett a czíme *Kecskeméti Énekeskönyv*. Hogy miért *Kecskeméti*, holott provenienciája Somorjára mutat, nem tudom. Talán régebbi kötésén vagy a borító lapon volt valami bejegyzés, a miért Toldy *Kecskeméti*nek nevezte, mert pusztán azt, hogy az énekek szövege *őző* dialektusban van írva, nem lehet az elnevezésre döntőnek tekinteni. Egyenesen graduálnak azért nem neveztem, mert ez az énekeskönyv két graduált foglal magában. Mind a kettő csonka, az elsőben (I.) egy csonka ének s az »A Krisztusnak szenvedése« kezdetű (Gönczi, Lőcse, 1654. 39. és 1696. 36. l.) nagyhéti himnus után

az áldozó csütörtöki, pünkösdi stb. énekek, antifonák, litánia stb végül szokás szerint válogatott zsoltárok következnek a 205. lapig mire a 206—273. lapig a responsoria, versiculi, benedictiones és passio secundum Mattheum jő. Az énekeknek ily elrendezése s a kéziratnak ez első fele terjedelme szerint is megfelel egy önálló kéziratos graduálnak. A 294. lapon »szép dicséretök (vannak), melyeket reggel az templomban kell elmondani« azután himnuszok (adventtől — s katekizmusi énekek), majd (pag. 414—478.) a közönséges isteni dicséretök, s (pag. 479—606.) szemelgetett zsoltárok (608—612.), responsoriák vannak. Ez a második rész is nagyjában a graduált követi, de sokkal bővebb, mint ismert kéziratok graduáljaink s ez is csonka, mert a végéről a versiculi, benedictiones és a passio hiányzanak. Tehát pusztán graduálnak alig lehetne nevezni, így maradt meg az *énekeskönyv*, melyre egykorú gazdája, a ki először bekötötte, keresztelte el.

Másolójául két íróat találunk megnevezve: *Szegettői* Istvánt (pag. 75) és *Szegedi* István (pag. 273.); *Verbői* István, alias Sartor Óváriensis (pag. 117.) és *B. K.* (pag. 208.) későbbi kezek gazdái. A kézirat kétségtelenül 1637—38-ban készült s nem másolata az Óreg graduálnak, hanem eredeti szerkesztmény, s minden valószínűség szerint dunántúli eredetű.

13. Kálmáncsai Graduál.

A csurgai ref. kollégium könyvtárában van, nevét a könyvtáblájának ama bejegyzésétől vette, mely szerint 1664-ben már a kálmáncsai egyház tulajdona volt. Készült 1622—1626 között, valószínűleg a Dunán túl. Ma nagy ívrét alakban 169 levelet foglal magában, de eredetileg nagyobb volt, elejéről legkevesebb 5 himnus hiányzik, mert az első ének himnus sextusnak van jelezve, e jelzés tovább is tart, de később elmaradt, s nincs okunk föltenni, hogy a míg tartott, hiában lett volna, e hiány úgy látszik két ívnek felel meg; végül nincs még a passio befejezve, s még néhány lap, a füzőszálak szerint 32 levél. Bent a kötetben az 58—59., a 291., 315. s a 324. lapok után is hiány mutatkozik. Négy kézírását lehet megkülönböztetni, az I. kézen kívül a IV. kézé a kötet java munkája, keretét az I. kéz adván meg. Tartalmát himnuszok (66) responsoriumok, antifonák és zsoltárok (56) teszik. Ugy látszik, ez sem egyéb másolatnál, mint a csurgai, valószínűleg olyan régebbiről másolva, mely a *Huszár* Gál-féle nyomtatott énekeskönyv hatása alatt állott.

14. Óvári Graduál.

A debreczeni ev. ref. kollégium tulajdona, R. 504. sz. alatt. Azelőtt az elpusztult magyar-óvári egyház tulajdonában volt. *Kálmán* Farkas a graduált abból a korból származtatja, mikor a ref. graduál még nem volt teljesen kifejlődve s megállapodva, tehát a XVI., XVII. századok találkozásáról. (Debr. Prot. Lap, 1882. 63. 74. sz.)

15. Újnépi Graduál.

Az új-népi ev. ref. egyház tulajdona. 1646-iki másolata az Öreg Graduálnak. Nagy ivrét, 804 lap. Ismertette Kálmán Farkas. (Magy. Prot. Egyh. és Isk. Figyelő, 1879. 238. l.)

16. Csurgai Graduál.

A csurgai ref. kollégium könyvtárának újabban végzett rendezése alkalmával került elő, ma is annak tulajdona. A XVII. század harminczas éveiben készült, valahol a Dunán túl, iratási idejét a 44—45. levélen előforduló bejegyzés határozza meg. Ivrét, ma 64 levelet tartalmaz, csinosan kiállítva, különösen érdekesek magyar virág és lombdiszú kezdőbetűi. 81 éneket őrzött meg, köztük 29-nek hangjegyét is. A kódex erősen meg van viselve, kötése nincs s így a takaró levelek, kivált végül, sokat szenvedtek, elől egy, hátul négy levél nincs is a kötet testéhez fűzve. Egyik értékes emléke liturgiánknak, mert ismeretlen énekeket őrzött meg s mert egy rendszeres, bár kisebb méretű graduál, mely mint XVII. századi másolat, egy régebbi graduálra mutat vissza, mely a kálmáncsai egyház kéziratos graduáljához és *Huszár* Gál nyomtatott énekes könyvéhez nagyon is közel áll. Ismertette Kálmán Farkas *Czelder* Figyelőjében. (1880. évf. 564. l.)

17. Bélyei Graduál.

A debreczeni ref. kollégium könyvtárában (R. 507.) van. Kálmán Farkas szerint (Debr. Prot. Lap. 1882. 37. 91. sz.) Angyalosi Demjén bélyei pap másolta s munkáját 1642 június 14-ikén végezte be. Mint az Öreg Graduál másolata, tartalmilag semmi nevezetést nem nyújt.

18. Balogi Cancionale.

A debreczeni ref. kollégium könyvtáráé. Ismertette Kálmán F. (Debr. Prot. Lap. 1882. 122., 128. sz.) 4-r. 700 lap, mutató tábla, 1659-ben Ocsovay Mátyás, baloghi, (gömörmegyei) pap írta össze, nem rendszeres cancionale, hanem időről időre folytatott s egybeírt gyűjtemény.

19. Jancsó Benedek kódex.

A M. Nemzeti Múzeum tulajdona, (1395. Qu. H.) 4-rétben 116 számozott levelet tartalmaz. Jelenlegi számozása szerint teljes, de eredeti állapotához mérten tetemes hiányokra akadunk. Elöl a füző szálak szerint legalább két ternio hiányzik, a 9., 32. és 61. levelek után nagyobb réseket látunk, s hogy az egészen elrongyolott utolsó leveleken túl mennyi hiányzik még belőle, nem tudjuk. Katolikus cancionale a XVII. századból, 1630—1663 között hét kéz írását mutatva, készült, a II., III. és V. kéz Petri Andrásé, Petri A. Györgyé és Réti Jánosé. Tartalmaz 216 magyar éneket, 1 magyar passiót és 9 latin himnuszt, összesen 226 drbot. Ismertettem az E. Phil. Közlönyben. (1892. évf. 91. l.)

20. *Magyar Cantionale.*

A budapesti egyetemi könyvtárban, (A. 112). Negyedréthben 116 sztlan levelet tartalmaz, a melyből a fol. 60. felső alsó fele s a fol. 73. alsó része restaurálva van. A XVII—XVIII. századok ölelkező korából való, az utolsó néhány lapnak újabb írása 1721-ről van datálva, tehát a kötet java előbből való, bár a XVII. század utolsó negyedénél aligha idősebb. Jellemző vonása, hogy ismeretlen írója Nagy cantionalénak tartotta, különben aligha jegyzette volna meg a fol. 70a. alján, hogy a Kis cantionalében mely himnuszokat szoktak fölvenni a szentek ünnepére. 174 ének szövege s dallama van benne, közben s a végén néhány latin ének és dallam. Nagyjában a de tempore beosztást követi, lehet, hogy eredetileg szigorúan e szerint volt beosztva, ma azonban talán a könyvkötő hibájából, az elrendezés ziláltnak mutatkozik. A kézirat keretét egy XVII. század legvégén dolgozó kéz adta meg, s ezen belül még öt kéz uyoma különböztethető meg, melyek közül a II. korra és buzgóságra legközelebb áll az I. kézhez. *Begisich* Mihály akad. székfoglalójában, (Magyar egyházi és népelemek a XVIII. századból, Bpest, 1881, 46 l.) egy 8 rétű XVIII. századi Magyar Cancionaléről emlékezik meg, a mely az itt leírttal összevág.

21. *Gyöngyösi Toldalék.*

A ferenczrendiek gyöngyösi könyvtárában Paratus Sermones de Tempore et de Sanctis (Argent. 1503. 4-r.) című művéhez 23 levélnyi Toldalékon 24 egyházi ének van följegyezve. Följegyzője bizonyos *Dús Jakab*, ferenczrendi barát, a ki 1628—1629 között írta, de annak legnagyobb részét *Udvardi István*, hihetőleg szintén barát, a ki 1635-ben *Dús Jakab* iránt való szeretetből írta meg és le a Toldaléknak utolsó (24) éneket, közbül néhány levélen egy későbbi ismeretlen kéz dolgozott. Az énekek egy része régi, egy része újabb s van benne néhány ismeretlen. A Toldalék részletes ismertetését adtam a Könyvszemlében (1898. 225. l.)

22. (Kövendi János Énekeskönyve.)

Kanyaró F. (M. Könyvszemle, 1895. 327. l.) írja: »Egy gazdag kolozsvári polgár költségén kiállított igen szép Thordai-Bogáthi-féle psaltériumja előszavában ekkép nyilatkozik a már rég elfogyott énekeskönyvek ritka volta felől:

Ezt Kövendi János
Látván, hogy nincs számos
Efféle munka készen:
Olly jó kedvvel irat,
Mint ki drága irat
Szemgyógyítani vészen.

23. Mihál Farkas gyűjteménye.

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona, (482. Oct. Hung.); dőlt 8 rétbén, 149 levélből áll, hat helyen csonkulást mutat, s benne 108 darabot, 105 egyházi éneket. a Válaszúti Komédia töredékét, egy verses passiót és egy vitézi éneket; a 105 ének között 96 magyar nyelvű ének van. XVII. századi katolikus cantionale s összeírója nem másolta a nyomtatott gyűjteményeket hanem maga írta össze 1677—1693 között, időről-időre úgy, a mint jött. Összeírója Mihál Farkas volt. közrendű székely. Ismertettem az E. Phil. Közlönyben (1893. 172. l.)

24. Cationale et Passionale Hungaricum.

A budapesti egyetemi könyvtárban (A. 113.) van ez a XVII—XVIII. századi ívrétű, 122 lapott tartalmazó hangjegyes énekeskönyv. Első fele, 80 lap cationale, második fele passionale. Kora szerint inkább a XVIII. századból való, mint a XVII-ikből. A jezsuiták túróczi székháza számára íratott. *Bogisich* M. említett székfoglalójában (48—49 l.) felsorolja ezt is.

25. Nagyheti Énekes könyv.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában (388. Qu. H.) Jankovich Miklós második gyűjteményéből. Eredeti rongyos kötését Mátray lefejtetvén, újra köttette, ő adta a kézirat címét is, s az ő gondossága mentette meg e töredéket a fölbomlástól, melytől elején és közepén (40—41. lap közt) már is szenvedett, s az ő figyelmét dicséri, hogy a régi kötésen volt bejegyzéseket ma tőle másolva olvashatjuk. E kézirat e szerint a pathai egyházé volt, a mit egyébiránt a kódex utolsó lapjának 1726-iki bejegyzése: *Hoc cationale spectat ad Ecclesiam Pathayensem* is megerősít. Ugyan e kéz írta bele: »Ezen könyvnek régebbinek kell lenni a Káldi kiadásánál, mert abban másképpen van«. Egyik közben eső állomását Bárány Bertalan jegyzi föl, megírván, hogy 1831-ben Duncsák János címzetes püspöktől kapta.

A kódex korát, bár írása inkább a XVII. század elejére mutat, hajlandó vagyok a XVI. sz. legvégére tenni, hogy azáltal kissébbítsem azt a távolságot, mely az írás és a szereztetés ideje között van. Ez a kézirat másolt példány, s a mint az író az előtte lévő szöveget átadta, némely helyen betűről-betűre hű másolatot vett, így írta: *zww, michoda, bwn, koczud stb.* s ezzel egy jóval előbbi időről származó eredeti után dolgozott. Tartalmát a passió, két lamentatio s Jeremiás próféta oratója teszi. Az 1726-iki bejegyzés Cationálénak nevezi e kéziratot, a mi azt jelenti, hogy ha helyesen írták Cationálénak, a kéziratnak első és sokkal nagyobb fele elvesztett s belőle csak az utolsó rész, a cationálékhoz függesztetni szokott passio és lamentatiók maradtak meg.

26. Sárospataki 1602. Passionalis.

A sárospataki kollégium könyvtárának kéziratai között van említve egy 1602. évszámmal jelzett Passionalis (M. Könyvszemle, 1881. 251. l.)

27. Sárospataki kótás Passionalis.

A sárospataki kollégium könyvtárának kéziratai között van említve egy »Passio kótákkal.« (M. Könyvszemle, 1881. 252. l.)

28. Jézus Krisztus kinszenvedése Szent Máté Evangalista szerint és Jeremiás Próféta Imádsága.

A M. Nemz. Múzeum tulajdona (544. Qu. Hung.) 4-r. 27 levél, a XVIII. századból. Az utolsó lap alján olvasható bejegyzés szerint 1725-ben *Lebó* István által iratott. Tartalma a passio, Máté szerint és Jeremiás imádsága. Az egész be van vonalozva, de csak az imádság van kótázva.

29. Laczházai Passionalis.

A sárospataki ref. kollégium könyvtáráé, hova Keresztesi Ferencz 1776-ban adta be, ő a volt laczházai rektortól örökölte 1775-ben, ki magát 1732-ben Szilasi István néven jegyezte be az első védő lapra. Az első lapon olvassuk, hogy *Betze* János főbíró kegyes és buzgó indulatjából irattatott *Üllei* János hites nótárius által 1716-ban a laczházai helvét vallásuak szent ekkleziája számára. Ivkrét, tartalmazza a Kyrie Puerorum, Passio Domini, Oratio Jeremiae Proph. Lamentationes részeket.

30. Halotti temetéskorra való énekek.

A M. Nemz. Múzeum tulajdona (135. Oct. Hung.). XVII. századi 8-r. kézirat Jankovich Miklós könyvtárából. Cím lapján az 1694. évszámot olvasom, de azt hiszem előbb, 1676—88 között iratott egybe az Újfalvi-féle In Exequiis valamelyik kiadása nyomán. Összesen 46 temetési ének van benne s ebből 23 Újfalvinál is megvan, 9 egyéb gyűjteményben, úgy hogy 12 ismeretlen ének maradt eddigi gyűjteményem alapján meghatározatlan.

31. Psalterium Davidis Carmine hungarico redditum per Nicolaum Bogáthium . . . Scriptum in Zent Ersebeth 1608. 12-a Januari.

Jakab Elek (Ker. Magvető, 1880. 4. l.) így adja a mű címét s az 1608. évet a másolás évének tartja.

32. Soltárok könyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára tulajdona, (137. Oct. Hung.) hova Jankovich Miklós első gyűjteményével jutott. A XVII. század második feléből való, egykorú kötése 1678. évszámmal reá mutat a közelebbi dátumra, melylyel az írás és kiállítás szépen összefér. 8 rétből 490 levelet foglal magában, előlről 16, végéről 8 levél hiányzik. Szent-Dávid 150 zsoltárán kívül 8 más éneket tartalmaz. Katolikus szerkesztés, még pedig a zsoltárok szövege szerint, régebbi kéziratok után másolva.

33. *Jancsó-kódex.*

A Jancsó-féle gyűjteménnyel a M. Tud. Akadémiában. (Magy. kód. Ivr. 75.) Innen kapta nevét *Lugossy* Józseftől, ki a gyűjtemény átvételekor becsét azonnal fölismerete s róla tartott előadásában (Új Magy. Múzeum, 1850—51. II. C—CXLVII. 1.) irodalom történeti és liturgiai fontosságát meghatározta. Ivrében 161 levelet tartalmaz, de eredetileg nagyobb volt; elől, közben és a végén csonkulást szenvedett. A szombatosoknak legrégebbi egyház-költészeti emléke, »nemcsak egyéniségnek egyetlen példánya, de egész fajának s nemének testvértelen felmaradt hirmondója« gyanánt mutatta be e kéziratot *Lugossy*, s ha ez állítást a kézirat külső kiállítására vonatkoztatjuk, ma is érvényben lehet tartani. Azóta újabb szombatos kódexek merültek fel, de ivrében és ehhez fogható kiállításban mását nem ismerjük. Négy kéz írását ismerjük fel, *Gábor* deákét, a ki Nagy-Solymoson nyomorogva írta a kódex elejét, s még többet is írt volna, ha nem szánja vala a papirost, Váradi Jánosét, Tolnai Istvánét és Zák Péterét. Íratásának két dátumát, a megkezdését (1615. augusztus 25.) s azonkívül egy 1618-ból származó bejegyzést találván benne, korát a XVII. század második tizedében találjuk meg. Tartalmazza Dávid zsoltárait a szombatosok dogmáihoz alkalmazott átdolgozásban (1—106 l.) s a szombatos felekezet himnuszait és ünnepi énekeit, (107—161. l.) Ez utóbbiak között *Péchy* énekeit ismeri föl *Lugossy* s e miatt *Péchy* Simon kódexének is nevezi, de az irodalomban a Jancsó-kódex néven ismeretes.

34. Szombatos Énekeskönyv.

A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában van, a hova *Koncz* István adományából 1766-ban került, a mint ez a kódex tábláján lévő bejegyzésből kitűnik. Nagy ivrében 169 levelet tartalmaz, eredetileg hárttyába volt kötve, de kötése daczára meglehetősen romlani kezdett. Bejegyzései szerint a szombatosoknak legrégebbi énekeskönyvei közé tartozik, és pedig a Jancsó-kódex mellé, s e kronológiai adatokon túl belső tartalma és énekei, valamint a kódex írói szerint is, ahoz nagyon közel áll. 1616-ban egy *Gábor* nevű pastor egy könyörgést jegyzett bele, minden valószínűség szerint ugyanaz az író kit *Gábor* néven a Jancsó-kódexből ismerünk, melyet 1615-ben *Mátéfi* számára írt. Ez a kézirat is egy *Mátéfi*nak, *János*nak, készült s 1617-ben Nagy-Solymoson nyerte befejezését ama, mondhatjuk, *Gábor* deák által, ki *Mátéfi* Vazulnak is dolgozott, sőt ez a kódex is, később, 1637-ben az övé volt. A kódexben lévő többi bejegyzés évszámai (1618—1626) mutatják, hogy *Gábor* deák munkáját mások részint pótlásául, részint folytatásul kiegészítették, és pedig 1619-ben ifj. *Zák Péter*, később *Tordai Mihály*, 1626-ban *Thordai Zsigmond*, kiktől a kézirat második fele származik, míg az első rész, az ünnepi énekek azok rendje szerint *Gábor* deáké. A kéziratot *Kriza* János ismertette legelőbb. (Új Magy. Múz. 1851—52. II. 160. l.)

35. Szombatosok Énekeskönyve.

Eisen Izidor Udvarhelyszéken szerezte s *Koncz* József főgimnáziumi tanár közvetítésével fölküldötte *Deák* Farkasnak, hogy azt a Magyar Tört. Társulatnak bemutattván, az Akadémiának adja át. *Deák* Farkas tényleg be is mutatta (Századok. 1875. 412—424. l.) s néhány jellemző vonását ki is emelte a róla írott rövid tudósításában, hogy 227 levélből áll s abból 72 számozva van, a 2-ik lapon íratásának dátuma (1740.) van s hogy borjúbörbe van kötve.

36. Szombatosok Énekes-könyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában (510. Oct. Hung.), hova 1890-ben vétel útján került, 8 rétből 283 levelet tartalmaz, préselt fekete bőrkötéséből kifordult, elején és végén csonka s a középen, a 195—240 leveleket az írás tintája s a beható nedvesség tetemesen megrongálta, úgy hogy e része alig-alig olvasható. Két ember keze írása válik ki, az I. a kötet elejét s végén néhány levelét, a II. a kötet derekát írta, kívülök újabb kezek is dolgoztak rajta. Tartalma áldások, zsoltárok, imádságok, szertartásos énekek és utasítások. Az irodalomban még ismertetésre vár.

37. Pál A. Énekes könyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (410. Oct. Hung.), hova vétel útján került. E kis könyvecske, elől s hátul csonkán s alól, hihetőleg nedvességtől, pusztulásnak indulva, jutott a múzeumba, a hol régi lelőggő s kezdetleges kötésű táblájától nemsokára megszabadulván, újra kötöttet. Mai állapotában 91 levelet foglal magában s lehetőleg restituálva s megtisztítva a további romlásnak kitéve nincs. 1720-ban íratott, Pál An(drás vagy Antal) másolta.

38. Szombatos Énekes könyv.

Dux Adolf birtokában, kis harántkötésű kézirat, mely 1789-ben, Nagy-Ernyén készült. »Másolója s valószínűleg tulajdonosa is Sárosi Mihály, nagy-ernyei lakos volt« — írja róla *Nagy* Sándor. Nyolczadrétben 41 levelet tartalmaz.

39. Szombatos Énekesköny.

Kohn Sámuel tulajdonában. XVIII—XIX. századi rituális kézirat.

40. Szombatos Énekeskönyv.

Dux Adolf birtokában. XVIII—XIX. századi kézirat, nem egységes szerkezetű, hanem több külön töredékből áll.

41. Péter András Szombatos énekeskönyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (487. Oct. Hung.), hova vétel útján került. Nyolczadrétben 91 levelet foglal magában,

egészen új, a század derekán készült, Istvánfalváról való Péter András keze által.

42. Szombatos Szerartásos könyv.

Kohn Sámuel birtokában XVIII—XIX. századi kézirat.

43. Szombatos Szerartásos könyv.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (413. Oct. Hung.), hova a Péter András és a Pál A.-féle énekesekkel együtt, 1877-ben Böződ-Újfaluról vétel útján került. Kemény bőrkötése van, 293 levelet foglal magában s a század első felében 1824—1839. között iratott.

— Világiak. —

44. Apostagi kódex.

Varasdy Lajos tulajdonában. Imertette a tulajdonos, ki azt Apostagon Szokolai Istvántól kapta, s lelő helyéről nevezte el. (Figyelő, I. 1876. 159.) Nagy negyedréti, rongált kézirat, a közlő szerint a XVI—XVII. századból.

45. Bocskor-kódex.

Thaly Kálmán a Magyar Tört. Társulatnak 1870. február 3-ikán mutatta be — *csik-szent-léleki kódex* néven, (Századok, 1870. 118 l.) gr. Lázár Miklós szivességéből, a kitől hosszabb használatra meg is kapta, ugyan ő a *Századok* hasábjain (1871. 480.) a kódex három énekét, *Adalékai*-ban tizenhárom énekét adta ki. Az énekeskönyv csik-szent-léleki Bocskor Jánosé volt, a ki maga is másolt bele néhány énekét 1716—1739 között, így 1739-ig ismert dalokat tartalmaz. Legújabbban *Ferenczi Zoltán* (Erd. Múz. XV. 1898. 372., 440., 510.) foglalkozott vele, meghatározta s kiadta eddig ismeretlen énekeit. A kódex történetéhez az utolsó adat tollban maradt, t. i. hogy jelenleg csakugyan az Erdélyi Múzeum könyvtárában van-e, mint sejtjük, vagy a Lázár-családnál, s tollban maradt a kódexnek tüzetesebb leírása is.

46. Borbély kódex.

Borbély Sámuel tulajdona, ki Zilahon szerezte e 16-odréti kis kéziratot, mely a XVII. század elején iratott egybe. Tartalmát prózai és verses darabok teszik s két éneke Balassa Bálinté. Ismertette s e két verset közzétette *Torma Károly* a *Századok* XXIII. évfolyamában, (1889. 638 l.) s ő adta nevét, volt tulajdonosa tiszteletére keresztelvé.

47. Brassai kódex.

A kolozsvári unitárius főiskola könyvtárában, Brassai Sámuel hagyatékából. XVIII. századi kézirat, 8-r. 78 lap. Ismerteti, leírja s két énekét kiadja *Kanyaró* Ferencz. (Tört. Tár. 1896.) A kézirat XVI—XVIII. századi énekeket tartalmaz, szám szerint 18-at, mely-

ből 11 történeti, öt karácsonyi, egy husvétii ének s Faludinak egy éneke van benne.

48. Csereyné kódexe.

A Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában, Sepsi-Szentgyörggyön. Nyolczadrétben 68 levelet tartalmaz, a mely után ki nem számítható hiány mutatkozik. A kéziratot a Székely Nemzeti Múzeum halálából nevezte el az adományozóról. Kevés hozzá fogható emlékünkn van a XVI. század utolsó negyedéből, nem csak mert ismeretlen énekeket és szerzőket tartott meg, hanem mert egy kétes kérdést hozott tisztába: megőrizte a »Jerusalem ostroma« szerzőjének nevét. A kódexből tudta meg Szilády Áron Szegedi András hegedűs nevét, melyet különféle módon Chegezy, Chegery stb. találtunk, s az ének variánsait földolgozta belőle a Régi Magyar Költők tára VI. kötetében kiadott szöveghez.

49. Csoma kódex.

Eredetije a M. Tud. Akadémiában, (Magy. Kód. kis. 8-r. 7 sz.) teljesebb másolata a M. Nemz. Múzeum könyvtárában (237. Qu. Hung.) van. 1638-ban Pátyon írta össze Csoma István, egy határozottan protestánszellemű ember, valamely régebbi, XVI századi énekeskönyv nyomán, mely a maga korában élő szokás szerint főleg egyházi és vallásos énekeket tartalmazott. Költői emlékeink egyik legkeresettebb s legismertebb forrása, melyet Toldytól kezdve folyton használtak s emlegetnek. Könyvészetileg leírva és ismertetve még nincs, *Thaly* Kálmán azonban fölhasználta közleményeiben.

50. Decsi kódex.

Az Andorka család birtokában (Somogyban) volt e kódexet Andorka Gyula 1864-ben a M. Tud. Akadémia könyvtárának ajándékozta. (Magy. Kód. kis 8-r. 12 sz.) A XVIII. század elején (1609—1613.) a tolna-megyei Decsen iratott össze, 16 rétű, elől és hátul csonka, s egyike leggondosabban kiállított énekes gyűjteményeinknek, melynek összeírója maga is énekszerző. *Thaly* Kálmán mutatta be e kódexet előbb az Akadémiának s ismertette a *Századokban* (1871. évf. 33 s köv. lapok) ugyanő lemásolta s e másolat birtokában van. Egyike legfontosabb költői emlékeinknek. Andorka Gyula maga is ismertette s közölt belőle ismeretlen éneket a Vasárnapi Ujság 1864. folyamában: »Erdély Siralmas Énekét.«

51. Dezső kódex.

Kardos Albert (Szilágyi és Hajmási mondája a Magyar költészetben Bp. 1885. 8 lap) említi, hogy a *Csoma* kódex »azon énekgyűjtemények közé tartozik, melyek, mint a *Dezső*-, Lipcsei-, Lugossy-kódexek, jobbára már megjelent művekből szedtek össze egyes darabokat«. Ez egy említésen kívül a Dezső-kódex nyomára nem akadtam.

52. Hölischer József kódexe.

Az esztergomi városi könyvtár tulajdona, hova *Hölischer J.* városi tanácsos gyűjteményével került, mely az esztergomi városi könyvtár alapjául szolgált. XVII. századi 4-rétű 204 lapot tartalmazó kézirat, melynek elején teljes indexe lehetett, a miből az I—Z betűk sorával két számozatlan levél most is meg van. A 204. lapon nem végződik a kötet, mert az utolsó lap custosa »*méltán*« jelzi, hogy a folytatás itt elmaradt. Így e kötet már rongáláson ment keresztül, mielőtt Hölischerhez került, a ki bekötötte. Másolatát Jankovich Miklós vétette, de nem pontos kopiában. Az ő példánya ma a M. Nemz. Múzeum könyvtáráé, (1258. Qu. Hung.) s arra maga jegyezte föl, hogy 1840-ben készült, s »Ezen XVII. században egybennirt gyűjtemény fentartatik Hölischer esztergomi tanácsbéli úr gyűjteményében, negyed formában, barna bőrben kötve, ilyen címet visel: »*Költeményes régiségek*«, melyet csak a birtokosa adott neki, nincsenek is azok általam renddel leírva, minthogy eleintén nem az egész könyvet, hanem csak a nekem tetsző cikkekelyeket volt szándékom leírni.« Ismertettem »*Költeményes régiségek*« czim alatt M. Könyvszemle, 1891. 45—56. lap.

53. Hubay kódex.

Thaly Kálmán ismerteti röviden a Figyelő (1877). III. kötetében a 24. lapon. XVII—XVIII. századi kézirat, melyet id. *Hubay* János, gyulafehérvári vagy nagyenyedi tanító kezdett másolni 1670 táján s fia ifj. *Hubay* János, abrudbányai tanító 1707-ben fejezett be. E kódexet *Erdélyi* János hagyományából *Gyulai* Pál adta át használatra *Thalynak*, a ki szerint *Gyulai* azt az Erdélyi Múzeumnak adományozta volna. Legnagyobb részt halotti verseket s búcsúztatókat tartalmaz.

54. Illyés Bálint kézírata.

Barla Szabó János a Vasárnapi Ujság 1864. 1., 10., 14., 31., 41. s az 1865. 6., 13. számaiban egy énekeskönyvet ismertet s abból néhány éneket közöl. Leírásából adom a következőket: A kézirat elején két latin vers s az ajánló levelecske után egy grammatica latina et hungarica van, melyet *Cantiones elegantissimae* követ, azután egy Compendium Theologicum s végül halotti versezetek. A *Cantiones elegantissimae* között 1522—1683 között irt énekek vannak egybe szedve s közülök közül néhányat *Barla Szabó*. A kézirat a XVII—XVIII. században íratott, 1712-ben id. *Illyés Bálint* írta bele a grammaticát megelőző részt fia, ifj. *Illyés Bálint* használatára, s 1735-ben a Compendium Theologicumot. A Halotti versezetek szerzője *Csúzi Cseh* János, ki *Sélyei Balogh István* nejét *Babos Zsuzsánnát* siratja el benne 1714 november 24-ikén. Másolólul egy *Kutasi István* jegyezte be magát, a grammatica végén 1683. dátummal s tőle való még más énekek kézírása is.

55. Kazay János kódexe.

A XVII. század második feléből származik; bőrkötésű, aranyozott énekes- és imádságoskönyv, melyet Kazay János írt össze. Külföldön járt s poétai hajlamú férfiú volt s maga is írt verseket. *Thaly* Kálmán rövid ismertetésében (Prot. Egyh. és Isk. Lap, 1862. 49. sz.) mondja: hogy telve van »szebbnél szebb régi énekekkel és imákkal« de egy imádságon (Jeremiás utolsó siralmából szedegetett keserves imádság) s egy éneken (Bethlen G. háláadó éneke) kívül többet nem közöl belőle s tartalomjegyzékét sem adja. A kódex Komárom-megyében, Sárközy József birtokában Kömlődön, volt, ma lappang.

56. Komáromi Énekeskönyv.

A Magyar Nemzeti Múzeumban 483. Oct. Hung. jegy alatt őrzött nagyon becses gyűjtemény, mely 42 világi, főleg szerelmi költeményt őrzött meg a XVII—XVIII. századból, az 1617—1701. között lefolyt időszakból. Dőlt 8-rétben 93 levelet tartalmaz s a XVII. és XVIII. századok találkozásán íratott össze egy mészáros mesterember által, minden valószínűség szerint kedvese vagy mátkája számára. *Szekeres* Mihály takácsi esperes-lelkész tulajdona volt s ő ismertette még komáromi segédlelkész korában a *Győri Közlöny*-ben (1864. 92—96. sz.) s közölte belőle a *Sárospataki Füzetek*ben (1865. 843—48. l.) a »Zokogó sirással sirhatsz magyar nemzet« kezdetű éneket, s ő adta neki nevét, a melyet én is megtartottam. Szerinte Györmegyében a XVII. század végén íratott össze, *Thaly* Kálmán szerint 1698—1701 között; *Szekeres* Táp, *Thaly* Szemere helységet tartja össze-írója lakhelyének; — tény, hogy a Sokoróalján, ama vidéken másolták, melyet Téth, Szemere, Táp, s északra Győr városa jeleznek. *Thaly* (Adalékok, I. 248. l.) Mészáros Péter, másutt a *Szekeres*-féle kéziratnak nevezi, míg *Szekeres* M. egykori tulajdonosa és bemutatója *Komáromi Énekes könyv*nek nevezte el. Hogy ez énekes könyv a M. Nemz. Múzeum 483. O. H. kéziratával azonos, külső és belső körülményei egyaránt igazolják. Ez énekes könyv a dunántúliak közé tartozik s régebbi líráknak sok szép termékét tartotta fenn nekünk. Részletes ismertetését adtam a *Phil. Közlöny*ben, 1899. 3—5. f.)

57. Körmendi kódex.

Kálmán Farkas birtokában, 4-r. 200 lap, elől és hátul két két sztlan levél. *Kálmán* Baranya megyében, Dráva- Hidvégen találta s ismertette *Czelder* Figyelőjében (1882. 466. l.), e szerint 1684-ben Baxai György, a körmendi ref. iskola tanítója írta össze Körmenden, innen elnevezése. Vallási és vegyes költeményeket sőt prózai maradványokat is őrzött meg.

58. Kuún kódex.

A M. Tud. Akadémiában (Magy. Kód. kis 8-r. 6. sz.). [?].

59. Lipcsei kódex.

Eredetije és Ring Adorján által készült másolata az Akadémia könyvtárában. (Magy. Kód. 4-r. 28.). A kódexet a XVII. században Nagy Tamás írta össze, tartalma 27 vallásos és 13 történelmi és bibliai ének. Először Toldy Ferencz mutatta be az Akadémiában s ugyanő ismertette az Új Magy. Múzeumban (1851—52).

60. Lóskay kódex.

Thaly Kálmán (Adalékok II. 255. l.) említ egy múlt századi, Somogyban összeírt kéziratot, melyben Bezerédy búcsúzó éneke s egyéb költői emlékeink maradtak meg. E kódexet Lóskay Benedek zircz-ciszterci tanár ajándékozta neki, s így legmáltóbb, ha róla nevezem el.

61. Lugossy kódex.

Lugossy József ajándékából a debreczeni ref. főiskola könyvtáráé. XVII. századi 4-r. kézirat, mely 197 levélen 43 magyar éneket tartalmaz. Leírója a XVII. század első felében élt Somogyi Pál. a ki 1629 körül írta össze e kéziratot. Később kötetett be, a mit elárul az, hogy egyes terniók össze vannak hányva. Az utolsó éneket Az nagy Ábrahám patriarkha fiának az Izsáknak házasságáról való történetét (fol. 194—197.) Bornemissza (Énekek három rendben 1582.) nyomán maga Lugossy pótolta ki. Kölcsénynek Kazinczyhoz, 1813 május 23-án kelt levelében (Minden Munkái, IX. 85—86. l.) egy verses könyvről van emlékezet, mely, azt hiszem, az első említése a Lugossy kódexnek irodalmunkban. A belőle elősorolt énekek sorrendje azt mutatja, hogy kétségtelenül a Lugossy kódexről van szó. Így tehát Kölcsénytől Lugossyig a kézirat történetében még van egy ismeretlen állomás. Újabban Pethő Gyula közölt belőle egy éneket a gyöngyről. (Vasárn. Újs. 1879. 47. sz.) s Bodnár Zs. ismertette (Irod. Tört. I. 441—442. l.) Decsi Mihály énekét.

62. Mátray kódex.

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona (42. Duod. Hung.), Mátray Gáborról elnevezve. Anyagát s a kéziratot beható tanulmány tárgyává tette Thaly Kálmán, ki a *Vitézi Énekek* Bevezetésében szól róla, s ott és *Adalékaiban* közli a vegyes énekeket. XVII. századi gyűjtemény, melyben 44 vegyes ének s Balassa Bálintnak 17 éneke, együtt 61 ének van.

63. Mihály deák kódexe.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában, őriztetik e 4-r. fölötté értékes énekgyűjtemény, mely maig is azon a czímen szerepel, a melyet a Catalogus MSS. Bibliothecae Nat. Hung. Széchenyiano-Regnicolaris, 1815. III. 81—83. lapján olvasunk: Poemata Hungarica calamo sacculi XVII. exarata. 4-o pag. 560. Jelenleg 17. Qu. Hung. jelzet

alatt. Először ismertette Dr. Nagy Sándor. (Egyet. Phil. Közl. 1885. évf. 27—32. l.) s ugyan ő a benne foglalt ismeretlen énekeket az Egyet. Phil. Közlönynek 1885. évf. 32—37., 155—182. lapján, én pedig u. ott. 1888. 61—68., 159—167. lapján mutattuk be.

64. *Militares Cantiones.*

»Militares Cantiones conscriptae per me Stephanum Divini, Anno quo dulce est pro patria mori. Ad oris inceptis Christe benigne meis 1707. die 2. Martii.« Waltherr Imre »Kurucz dalok és egy XVII. századbeli költő versei« című közleményében (P. Napló, 1855. I. 80. sz.) egy ilyen című énekeskönyvről tudósít. Tárca-szerű, kisdud alakú, gyaníthatólag csizmaszárból hevenyészett kötésű könyvecske volna az, melynek viseltes külseje azt látszik mutatni, hogy e kis könyv, tulajdonosának utitársa és viszontagságaiban vigasztalója és vidámítója volt. Első részében kurucz dalok, második részében *Beniczky* Péter versei olvashatók. A költemény írója néhány éneket közöl ugyan mutattványul, de az nem kárpótól bennünket leírásának hiányosságáért.

65. Paraphrasis Libri Job secundum probatissimam hebraicorum Exemplarium veritatem Hungarica Melodia expressa, authore sapientissimo Theologo Nicolao Pelidis Bogathio. Scripta in Zent Ersebeth, 1607. 22. Decembris . . .

Jakab E. (Ker. Magvető 1880. 4. l.) az évet a másolás évének tartja.

66. Petrőczy Kata Szidónia Énekeskönyve.

Ismerteti Thaly Kálmán (Irod. és műv. tört. Tanulmányok, Budapest, 1885.) s ugyanott bő szemelvényekkel s közleményekkel magyarázza a költőt is. Először az Athenaeum 1874. 27—42. számában ismerteti, említi a Figyelő is (1877. III. 25. l.)

67. Pozsonyi kézirat.

A Gönczi-féle énekeskönyvnek debreczeni 1620-iki kiadásából Pozsonyban, a kath. főgimnázium könyvtárában maradt meg egy példány. Ehhez elül 15, hátul 56 ének van kézíratos pótlásként beleírva. Nagyobb részük ismert, de néhány ismeretlen s ezek nemcsak énekirodalmunk készletét, hanem énekszerzőink sorát is gazdagítják. Ismertettem az Egy. Phil. Közlönyben. (1893. 182. l.)

68. *Radvánszky-kódex.*

Balassa Bálint Énekeit tartalmazza, s azonkívül Rímai János istenes énekeit. Behatóan ismertették Thaly Kálmán és Szilády Aron, amaz a *Századok* 1875 évf., emez Balassa-kiadása bevezetésében. Miután magam nem láthattam, közelebbi leírását nem adhatva, az idézett forrásokra akarok csupán utalni.

69. Báró Rudics kódex.

Báró Rudics József tulajdonában a bács-almási könyvtárban őrzött kézirat, mely 1673-táján íratott (a XVII. sz. utolsó negyedében) s negyedréthben 108 levelet foglal magában. Nevét b. Rudics Józseftől nyerte, ki azt valószínűleg Erdélyből szerezte; tartalma egy ének s huszonnégy egyházi beszéd, melyek közül kettő Meisner Boldizsár művéből van fordítva. Bennünket amaz ének révén érdekel, melyet magában foglal: »Mennybéli felséges Isten« a 137. dics., mely ide a graduálból került. Szilády, a kódex ismertetője, szerint (Századok, 1881. 397. stb. lap) összeírója Keintzel István dedrádi lelkész.

70. Somogyi kódex.

P. Szathmáry Károly tulajdonában volt egy XVII. századi kéziratos énekeskönyvecske, mely eredetileg 50 éneket tartalmazott. de mikor Szilágyi István 1857. másolta, csak háromnak a töredéke volt meg. A kézirat végén e bejegyzés volt olvasható: Finis. Comaromy. Scriebat Johannes Somogyi Benedicto Polgár. Anno domini 1608. 4. die July. A töredék 8—10 levélből állt. Ismertette s egy versét közölte Szilágyi István a Figyelő V. (1878) köt. 49—52. lapjain). Írója nevééről neveztem el, a ki talán közelebbi rokona is lehet annak a Somogyinak, ki a Lugossy-kódexet 1619-ben írni kezdette Komárom mellett Újfaluban.

71. Széll Farkas kódexe.

Széll Farkas tulajdonában. Egy kolligátumban, mely régi irodalmunknak néhány nyomtatott emlékét is megőrizte, 76 levélből álló 4-r. kézirat ez. Benne XVI. századi költészetünk hat verses elbeszélése van, közöttük egy, a Bankó leányáról szóló, eladdig ismeretlen. Először kiadta Széll Farkas (Századok, 1884. s önállóan is »Egy XVI. századi codex históriás énekei« Bpest, 1884. 8-r. 63. l.) ama dolgozatában, mely e kódexet részletesen ismerteti és énekeit is bemutatja. E dolgozat bővebb ismertetését Pauer Károly adja. (Figyelő XVIII. 1884. 23—37. l.).

72. Szencsey György daloskönyve (Szencsey kódex.)

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona, hol 70. Oct. Hung. jelzet alatt őriztetik. Anyagát Thaly Kálmán a Vitézi Énekekben s Adalékai-ban majd egészen kiadta, s ugyan ő ismertette először a Vitézi Énekek bevezetésében. Eredetileg hat levéllel teljesebb volt, a 151/152. és a 155/156. levelek ketté vannak szakítva, míg a 157—168-ig menő lapszámok, összesen 6 levél hiányzik belőle. E levelek már a kézirat újra való bekötésekor (1852-ben) sem voltak meg. A hiányzó lapokon volt énekeket a lajstromból címük szerint ismerjük. XVII. századi, dunántúli énekeskönyv, 325 lapot foglal magában, nyolczadréthben. Egyik legbecsesebb emléke régi világi liránknak.

73. A Szinnyei-Merse kódex.

Beniczky Péter Rhythmusainak eddig egyetlen teljes kéziratoss gyűjteménye. Ismertette a Phil. Társ. márciusi ülésén *Latkóczy Mihály*, dolgozata azonban még nem jelent meg.

74. Thesaurus Hungaricus.

Pannonhalmán a Szent-Benedekrend könyvtárában. A XVIII. század elejéről 1710-ből való nyolczadrétű kézirat, 83 levéllel. A cím-lap egy följegyzése szerint: *Scripsit P. Stephanus Sigmond Comaromiensis Hung[arus] O. S. B. ad S. M. P. S. Martini s folytatta, continuavit F. Gabriel 1737.* « Későbbi kéz *Priszt*, s más még későbbi kéz czeruzával »*talán Griszl + 1774*« jegyzéssel magyarázta e Gábiel nevét. Mai állapotában csonka, hátulról legalább még egyszer akkora hiányt mutat, mint a milyen terjedelmű a kötet mostani állapotában. A kézirat egyéb nem költészeti dolgokon kívül egy hosszú verses krónikát foglal magában, mely a magyarok első hadnagyától Kevétől Szent-István királyig terjedő krónikáját adja, azon kívül egy latin himnusz s egy magyar verset: »Gondolkodjál Magyarországra«, melynek szerzője egy följegyzés szerint Károly Sándor bakony-béli benczés volna.

75. Vasady kódex.

Vasady Gyula, a mai Székely Múzeum alapítója s e kódex aján-dékozója nevét viseli a Székely Múzeumnak ez értékes, XVII. századi emléke, mely 1613—24 között íratott össze. Nyolczadrétben 124 levelet tartalmaz. Elöl latin szöveget (Ovidius, *Met. Lib. II. 40—162* sor, *Lib. Amorum II. Elegia VI., XV., Met. Lib. II. 63* sor., *Heroid. Epist. II. 20* sor előlről s a 129 sortól végig, *Virgilius Aeneidos L. I. Argumentum, Cathekhesis, fol 1—65a.*) azután a 65*b.* levéltől végig énekek magyar nyelven, a 37—38. l. között egy levél kiszakitva. Énekes része különösen becses. Az említett latin szöveg között a magyar fordítás is bele van írva. Ismertetve nincs.

76. Vásárhelyi kódex.

Énekeskönyv, melyet a XVII. század második felében (1670 táján) valamelyik Vásárhelyi írt össze. Világi és szerelmi dalokat tartalmaz s Révay Lajos ajándékából az Erdélyi Múzeum tulajdona. 16 rétbén 334 beírt s 31 üres levelet foglal magában, elől 5 levél, s közben 23, összesen 28 levél hiányzik. 129 dalt foglal magában 1572—1662 közötti évek költői termésének egybeszededetett gyűjteményét, többi között Balassa Bálintnak 20 énekét. Először Szabó Károly ismertette (Századok, 1879. Told. 94—105.l.) s ő közölte belőle Balassának addig ismeretlen három énekét. E szöveg korrekturája közben kapom a Heinrich Gusztáv szerkesztette »Régi Magy. Könyv-tár XV. kötetét, mely a »Vásárhelyi Dalos könyv« czimen Ferenczi Zoltántól kiadva a kódexet publikálja.

GELEJI KATONA ISTVÁN KÖNYVEINEK LAJSTROMA.

KONCZ JÓZSEFTŐL.

A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium könyvtárának kéziratai között, 547. k. sz. a. egy igen érdekes kolligátum őriztetik, mely egyebek közt heidelbergi magyar tanulók 1615—20. évek között irt értekezéseit, disputációit tartalmazza. Ezeket az értekezéseket Geleji Katona István gyűjtötte össze és köttette bőrkötésbe, nevének kezdőbetűit S. K. G. = *Stephanus Katona Gelei* nyomtatva a kötés külső táblájára.

Ennek a kötetnek egyik darabja magának a tudós Katonának könyvei lajstromát őrizte meg számunkra. A Katona István saját kezétől származó összeírást érdekesnek tartjuk arra, hogy az alábbiakban egész terjedelmében közzé tegyük.

Catalogus librorum Stephani Katona Geleini in academia Heidelbergensi et alibi comparatorum. Numerus praefixus volumina, posteriorum trium primus materiae, secundus compactionis pretium, tertius ungaricum computatum denotat.

In folio.

1. Calepinus XI linguarum, ducatis 2. bac. 28. fl. 5. den. 54.
- 2—3. Opera theologica Hieronymi Zanchii omnia. duobus volum. Francofurti. duc. 4. talleris duobus fl. 10. den. 57.
4. Francisci Junii opera theologica Franc. duc. 2. bac. 12. tall. 1. fl. 6. den. 6.
5. Gwilielmi Whittacheri Angli opera itidem theolog. Franc. duc. 2. bac. 20. fl. 5. den. 12.
6. { Syntagma theologiae Amandi Polani } fl. 7. tall. 1.
 { Gwilielmi Perkinsi opera theologica } fl. 6. den. 76.
7. { Loci communes Petri Martyris Tall. in foro sunt } tall. 1. fl. 4.
 { Loci communes theologiae sync. Steph. Szögedini duc. 1. } den. 45.
8. { Novissima Polyanthea Josefi Langii. Franc. fl. 4. }
 { Ecclesiastica historia Eusebii Rufini, Socratis cum duc. 1. } bac. 28. fl. 6.
 { Chronologia exactissima Abrahami Bucholceri } den. 64.
9. Biblia Tremellii et Francisci Junii fl. 4. bac. 20. fl. 4. den. 20.
10. { Rudolphi Gvaltheri in D. Matthaeum Evangelistam, ... }
 { In Divum Marcum Evangelistam. } fl. 3. tall. 1.
 { In Acta Apostolorum Commentarii } fl. 3. den. 57.
 Summa 25. duc. tall. 1. bac. 14.

11. { Rodolphi Gwalteri in Lucam in Johannem evan- } fl. $\frac{2}{3}$ tall. 1. fl. 3.
gelistas Homil. ... } den. 18.
12. { Ejusdem in Epistolam ad Romanos bac. 6. ... } bac. 10.
In utramque ad Corinthios bac. 8. ... } fl. 1.
In epistolam ad Galatas in fo. scr. alb. 6. ... } den. 44.
13. { Ejusdem in Prophetas minores XII. Homiliae bac. 16. }
Andreae Hyperii comment. in epist. ad Hebraeos bac. 5. } bac. 12.
R. Gwalteri homiliae et orationes de I. C. D. N. (=Jesu } fl. 2.
Christi Domini Nostri.) vita etc. bac. 3. ... }
14. { Ludovici Lavateri in librum Josua homiliae ... } bac. 4. }
In librum Judicum ... } bac. 12.
In libros Paralipomenon commentarii ... } fl. 1.
R. Gwalt. homiliae in epist. canonic. Joh. Evangel. } bac. 5. } den. 37.
et Apost. ... }
Liber Jobi homiliis Ludovici Lavateri explicatus bac. 5. ... }
15. Lexicon Graeco-latinum a 7 viris locupletatum fl. 2. in paratis fl. 1.
den. 57.
16. Omnia opera Aristotelis in for. scrut. duobus voluminibus fl. 1.
in prompt. 78 den.
Summa duc. 4. tatt. 1. fl. 1. alb. 6.

In quarto.

1. Biblia Pagnini in f. 1. alb. 13. bac. 11.
Opera Davidis Parei:
2. { In Genesin Mosis ... }
In Hoseam prophetam Commentarii ... }
3. { In epistolam ad Romanos ... } duc. 3. } tall. 1.
In primam ad Corinthios ... } fl. 6.
In epistolam ad Galatas ... } den. 62.
In epistolam ad Hebraeos ... }
4. { Sibrandi Lubberti de J. Servat contra Faustum Socinum libr. }
4. bac. 25. ... }
5. { Epyllis in Apocalipsin Dominicam Raphaelis Eglini Franc. }
bac. 11. ... } bac. 6. fl. 1.
Homiliae Ludov. Lavateri in prim. et sec. Esdrae libros } den. 2.
alb. 4. ... }
6. { Barth. Pitisci et Abrahami Sculteti Meletemata Psalmica sive idea }
Cantionum in Psalmos Davidicos LXIX. tall. 1.
7. { Irenicum Parei bac. 10. ... } bac. 5.
Ejusdem de sensu verborum Coenae alb. 3. ... } den. 87.
8. Jacobi Zabarellae Patavini opera omnia. Franc. duc. 1. bac. 8. fl. 1. den. 44.
9. { Ad Nodum Gordium Masini Smiglecki Jesuitae. ... } bac. 6.
Responsio Jacobi Zaborowski poloni et multa alia fragmenta. }
- Summa duc. 7. fl. 1.

10. In divinam Apocalypsin s. apostoli et evang. Johannis Comment. auctore D. Davide Pareo, dono a Joanne Lancelloto, typographo acad. Heidelberg. missus.
11. Georgii Enyedini Samosateniani Explicationes locor. Vet. et N. Testamenti dono dedit D. Stephanus Carolinus in synodo generali Desinensi.

In octavo.

1. Novum Testamentum graece et latine, interprete Theod. Beza bac. 21. bac. 18. fl. 2. den. 17.
 2. Biblia Vulgatae editionis latina bac. 18. alb. 13. fl. 1. den. 33.
 3. Biblia ungarica, interprete Alberto Szcenci Molnar bac. 32. bac. 9. fl. 2. den. 11.
 4. Institutio Christianae religionis Joh. Calvini bac. 20. bac. 8. fl. 1. den. 47.
 5. Corpus doctrinae Zachariae Ursini bac. 13. bac. 8. fl. 1. den. 7. Summa duc. 4.
 6. Examen Concilii per Martinum Chemnitium. bac. 18. in for. Scr. alb. 6.
 7. { Loci Communes Guilielmi Buconi ... } bac. 17. }
 { Ejusdem homiliarum sylvae in orationem dominicam ... }
 { Ejusdem Ecclesiastes de formandis concionibus. alb. 3. } bac. 7.
 { Ejusdem homiliae de Abrahami sacrificio. alb. 1. ... }
 8. Disputationes
 9. Roberti
 10. Bellarmini
 11. cardinalis
 12. in sex
 13. voluminibus
- } fl. 7. in
} promptu

Castigationes Bellarmini Studio D. Parei.

14. De gratia et libero arbitrio ... }
 15. { De gratia primi hominis ... } duc. 1. alb. 8.
 { De amissione gratiae et statu peccati ... }
 16. De justificatione impii bac. 25. alb. 8.
 17. Davidis Parei collegium theologicum fl. 1. alb. 8.
 18. { Ejusdem exercitationes philosophicae et theol. ... }
 { Disceptatio epistolaris ejusdem cum Johanne Magiro ... } bac. 11.
 { Ejusdem exegetis disputationis de Sacrarum Scriptur. } bac. 4.
 { divina et canonica auctoritate ... }
 19. Anti-Socinus incerti authoris bac. 14. bac. 4.
 20. Loci theologici Mathiae Hoffenrefferi bac. 9. bac. 4.
 21. { Matthei Sutlivii de vera Christi lecta, de conciliis, de }
 { Monachis disputatio bac. 4. ... }
 { De veritate religionis Christianae Philippi Mornaci liber } bac. 4.
 { bac. 6. ... }
- Summa duc. 7. tall. 1. bac. 8. alb. 2.

22. Examen theologicum Philippi Melanthonis cum explicationibus Christophori Pezetii, bac. $\frac{2}{7}$ in for. scr.
23. { Systema theologicum Bartholomaei Keckermanni bac. $\frac{2}{6}$ }
 { Rhetorica ecclesiastica ejusdem alb. 4. ... } bac. 4.
 { Pia ac devota praeparatio ad Sacram Synaxin alb. 2. }
24. Responsio ad Apologiam Jacobi Gretseri per Simonem Misenum alb. 4. alb. 6.
25. Pandectae sacrarum concionum Bernhardi Textoris fl. 1. in f. scr. bac. 4.
26. { Promptuarii exequalis Felicis Bidembachii pars prior } bac. 4.
 { Orationes funebres M. Pantholeonis Candidi ... }
 { Promptuarii exequalis pars posterior ... } bac. 22.
27. { Notae Gasparis Oleviani in evangelia dominic. ac }
 { fest. ... } bac. 4.
28. { Conciones funebres Johannis Brandmylleri ... } bac. 4. ex libris
 { Ejusdem Conciones nuptiales ... } Michaelis Bölöni
29. Abrahami Sculteti Concionum in Jesaiam idea bac. 12. bac. 4.
30. Ejusdem idea Concionum dominicalium bac. 8. Franc. alb. 6.
31. Julii Caesaris Scaligeri exercitationes exotericae de subtilitate bac. 13. bac. 4.
32. { Clementis Timpleri Metaphysicae Systema, bac. 7. Franc. }
 { Joh. Combachii Metaphysicorum liber bac. 4. ... } bac. 4.
 { Barth. Keckermanni Scientiae metaph. systema bac. 2. }
33. Metaphysicae systema methodicum M. Jacobi Werenbergii bac. 7. bac. 4
34. Jacobi Matini Exercitationes Metaphysicae bac. 12. bac. 4.
35. Ejusdem Patitiones et quaestiones Metaphysicae bac. 18. in prompt.
36. { Rudolphi Goclenii Physicae completae speculum alb. 8. }
 { in for. ... } bac. 4.
 { Contemplatio genuina Barth. Keckerm. de loco et terrae }
 { motu alb. 4. ... }
 Summa duc. 5. bac. 3. alb. 1. den. 2.
37. Clem. Timpleri Physicae seu philosophiae naturalis Systema methodicum bac. 18. bac. 4.
38. { Systema logicae Barth. Keckerm. bac. 9. ... }
 { Vindiciae System. logicae Keckerm. per Adamum Rossum } bac. 4.
 { polon. alb. 4. ... }
39. Disputationes practicae, Ethicae, Oeconomicae, Politicae. Keckerm. bac. 18. bac. 4.
40. Jacobi Martini praelectiones in systema logicum Keckerm. bac. 10. bac. 4.
41. Commentariorum ac disputationum logicar. lib. 5. Joh. Regii bac. 10. bac. 4.
42. Logicae systema harmonicum Joh. Henr. Alstedii. bac. 11. bac. 4.
43. Joh. Sleidani commentarii de statu religionis et reipublicae.
44. Continuationis ab anno 1556. ad 69. tomus 1. ... fl. 4. } bac. 4.
 45. Continuationis ab anno 1569. ad 94 tomus 2. ... }

46. { Sphynx theologico-philosophica Joh. Heidfeldii fl. 1. ... }
 { Joh. Textoris Haegera Nassovii feriorum Haegeranat. lib. 1. bac. 3. ... } bac. 4.
47. Flavii Josephi opera omnia, quae ad nostram aetatem pervenerunt. bac. 18. bac. 4.
48. Theatrum historicum Andreae Hondorfii, bac. 18. bac. 4.
49. Mysterium iniquitatis seu historiae Papatus Phil. Mornaei, bac. 25. in prompt.
50. Chronicon Curionis auctum a Philip. Melancthone et Caspare Peucero, fl. 1 bac. 4.
51. { Grammatica Philippi, bac. 4. ... }
 { Prosodia Johannis Claii, alb. 4. ... } bac. 4.
52. { Dormi secure sive cynosura Professor. ac Studios. elo- }
 { quentiae Matthiae Simplii ... } bac. 15.
 { Dispositiones orationum sive Collegium oratorium Keckerm. } bac. 4.
53. { Q. Horatii Flacci Poemata, bac. 5. ... }
 { Joh. Bilstenii dialectica, bac. 3. ... }
 { Barth. Keckerm. Systematis rhetor. epitome, bac. 2. ... } bac. 4.
 { Sylloge Praeceptor. Prosodiae D. B. Korodii¹ ... }
 { Palatinus Novus Andreae Schrödern alb. 1. ... }
 Summa duc. 8. fl. 1. bac. 1. den. 4.
54. Victorini Strigelii Orationes XXX. alb. 4. in f. scr.
55. Georgii Fabricii de re poetica libri 7. bac. 4. ibidem.
56. D. Virgilii Maronis opera indubitata alb. 3. ibidem.
57. Psalterium ad melodias gallicas redditum, a Molnaro Szempczy. Summa alb. 11.

In duodecimo.

1. L. Annaei Senecae philosophi et Marci Annaei Senecae rhetoris opera, bac. 12. alb. 6.

In Sedecimo.

1. C. Plinii Secundi historiae mundi libri 37. tom. 1. }
 2. Tomus secundus ... } bac. 21. bac. 3.
 3. Tomus tertius ... } bac. 3.
4. { Matthaei Sutlivii de indulgentiis et jubileo lib. 2. bac. 5. }
 { Gabrielis Poneli disputationum theol. et scholasticor. de } alb. 6.
 { Anti Christo et ejus Eccl. lib. 2. bac. 4. ... }
 Summa duc. 1. fl. 1. bac. 4. den. 4.
5. { Institutio locorum communium s. theologiae Lucae Trelcatii. }
 { Aphorismi doctrinae Christianae Joh. Piscatoris. ... }
 { Enchiridion controversiarum inter evangelicos et ponti- } donarium.
 { ficios per Conradum Worstium Th. D. ... }

¹ Korodi Bedő magyar tanuló.

6. Psalmi Davidis metrorythmici ab Andrea Lobwasser concinnati, bac. 6. bac. 3.
7. { Psalmorum Davidis paraphrasis poetica Georgii Buchanani, }
 bac. $\frac{2}{3}$... }
 7. { Memoriale biblicum Matthiae Martinii, bac. 1. ... } bac. 3.
 { Βασιλικὸν δωφεῶν conversum a Georgio Korotz Szepsino, }
 bac. 1. ... }
8. Auli Gelii Noctes atticae, bac. 6. bac. 3.
9. Diogenis Laertii De vitis, dogmatis et apophthegmatis philosophorum, bac. 5. bac. 3.
10. { Jocorum atque Seriorum Centuriae Othonis Melandri } bac. 3.
 { tom. 1. ... } bac. 11.
11. { Tomus secundus ... } bac. 3.
12. Dionysii Halicarnassi antiquitatum roman. libri 11. bac. 7. bac. 3.
13. Herodoti Halicarnassi historiae libri IX. et vita Homeri, bac. 6. bac. 3.
14. Opera Corn. Taciti, quae extant omnia, bac. 6. bac. 3.
15. { Axiomata Thiposophica-theologica Christophori Betoldi C. }
 { Gladii spiritus, alb. 2. ... } bac. 3.
 { Thesaurus phrasium poeticorum M. Joh. Buchteri, bac. 4. }
16. { Medicina Salernitana i. de conservanda bona valetudine }
 { praecepta, bac. $\frac{2}{3}$ } bac. 3.
 { Marcelli Palingenii Zodiacus vitae, bac. $\frac{2}{3}$ }
17. Joh. Alstedii Metaphysica, Physica harmonica, bac. 4. bac. 3.
18. M. Tullii } alb. 6. }
19. Ciceronis } alb. 6. }
20. Opera } ducato uno Francof. alb. 6. }
21. omnia } alb. 6. }
22. quae extant } alb. 6. }
23. P. Ovidii Nasonis opera omnia, bac. 10. alb. 6.
24. Theodori Bezae Vezelii poemata varia, donum a B.
 Summa 4. fl. 1. alb. 2.
 Summa summarum duc. 69. tall. 1. bac. 9. den. 6.

KAPRONCZAY ÁDÁM NYOMDÁSZ LEVELEI BENKŐ JÓZSEFHEZ.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

I.

Ajánlom igaz kötelességű szolgálatomat Tiszteletes Uramnak.

Most Sz. György napján Debretzenbe jártam, az honnan el-hoztam Csatári Jánosnak némely munkáit, u. m.:

1. Osterwald a' szerzetes rendekről — fordítás Debretzen 28. 9bris 1781.

2. Mausoleum Principum Transilvaniae stylo lapidari.

3. Chorographia M. Principatus Transilvaniae.

4. Commentatio Heraldico-Critica de Insignibus R. Her. Principatus Transilvaniae Heraldicis.

5. Ars Heraldica avagy Czimerekről való tudomány.

6. Scientia Numismatika *avagy* Pénzekről való tudomány.

7. Antiqua Romanorum Numismata sub nomine Provinciae Daciae cusa.

8. De Arce Varad, Regibusque Hungariae ibidem sepultis. (Schediasma Historicum.)

9. Succinta Juris Hungarici Historia.

10. Martin Schmeitzels Siebenbürgische Geschichte von Jahr 1700 bis 1746. Ez a Schmeitzel írása.

11. Methodus vel Tabula scientiam numismaticam tractans.

Egy maradt el még, mellyet várok, hogy el-küldjenek, u. m. Ecclesiastica historia, magyarul, valami 10 kontzból áll, most is vettem levelet, hogy elküldik. Prof. Sinainál jártam és kértem a tiszteletes urammal való correspondentiára, ha megkerestetik, de nehezen vállalja; különben meg kell próbálni, mert sok ritka collectioit hallom az ecclesiasticara. Ezt a collectioinak kiadásában olly fősvénynek mondják, hogy készebb elébb az orrát odaadni, mintsem valakinek valamit kiadni keze között: hanem bizonyos materiarul vagy dologról megkérdeztetvén, maga kikeresi és kiírja; de a könyvet vagy manuscriptumot ki nem senkinek. Itt sokra lehetne menni prof. Varjas János által, a ki nem csak a magáéból igen liberális, hanem Sinainál is sokszor sokra ment az ilyen dolgokban. Dr. Veszprémi uram is ő kegyelme által szokott valamit megnyerni.¹ Ott létemben vették Dr. Veszprémi a Téli bokrétát,² és e szerint nem szükség mást küldeni, prof. Varjastól is hallottam valamit, de nem tudom, hogy vette, vagy hogy neki is ígért tiszteletes uram. Innen alkalmatosság gyakran van kifelé, küldhetünk.

¹ Dr. Veszprémi Istvánt érti.

² Benkő József műve.

Varjas uramnál van írásba Gabriel Kollinovits Senquiciensis Libri 13., melyben deákul a kurutz világot írja meg, 20. esztendőknék folyását 1720-ig in folio nagy manuscriptum. Ott van Zrinyi Miklósnak manuscriptuma a Hadi mesterségről, hogy miképpen kellessék Magyarországot defendálni a török ellen, illy titullussal: A török áfium ellen való orvosság. A bibliothecaban láttam egy manuscriptumot *Descriptiones rerum formidabilium*, magyar és török között való dolgokat tractal. Varjas uram által le lehetne iratni. Dr. Papo szeretné tiszteletes urammal correspondeálni. Superintendens Szilágyi Sámuel igen derék fein ember, a Biblia körül való igyekezetünket nagyon kívánja segíteni. Ugyanis a váradi Bibliát akarnók¹ recudálni, vagyis inkább az a kérdés, melyik fordítást kövessük? Szilágyi uramnak ez a tanácsa benne, hogy mindenik Haza deputáljon ahhoz értő embereket, a kik dolgozzanak benne, a hibáknak correctiojában, a magyarságnak megjobbításában, és a napkeleti nyelvekkel egybevetésben. Anuatatiokat a mostani sok jó auctorokból jobbakat hozzá adjanak, és így legyen egy jó munka, mely a költséget megérdemelje. Betűinknek mustráját küldöm tiszteletes uramnak is, melylyel nyomtatni akarnók, a nagyobbat szereti inkább minden. Praefectus Cseh uramhoz küldött czéduláját tiszteletes uramnak még nem vettem, se a turót, hanem vettem most a most küldött haritska-lisztet, melyet 1000-szer köszönök. Az öt aranyra való fejés pénzt is vettem, és a héten fel is indítjuk, Intze uram megírta, ki által. Pater Koppinak mindent általadtam. A téli haritskaliszt elveszett, mert ide nem hozták el; hanem megizenték, hogy az utba hagyták, közel K.-Ajta-hoz, hogy visszavigyék. A mostani lisztes tarisznyát küldöm vissza. Valami exemplarokat is küldök, u. m. 2 soltár, 2 Esopus, 11 M. Theresia felett elmondott actiókat à kr. 55., melyekből 1 legyen a tiszteletes uramé, a t. k. Tárháza is legyen tiszteletedé, Gyöngyösi versei is 2, gyönyörködjék benne, ha pénzt küld tiszteletes uram, jó szível elfogadom. A 30 Rflor. Pataki uramhoz megjött Debreczenbe létembe, de még se levélnek, se pénznek a színét nem láttam. Prelumat a tiszt. uram munkáinak jó szível adunk, nevezetesen azoknak, a melyyek a közönségesnek mindenik nemben használhat (*így!*), a tudós munkákban elébb is eresztünk. A historiás szekrény kellemetes lesz, annyival is inkább, ha a Scithák bejövételétől fogva a mostani időig folyhat. Téli bokréta van még nálam, Inzte uram adott volt által 7. és egynek az árát, a mely nyolczat teszen. Molnár János apát ur könyvéből jó szível distrahalok. Tiszteletes uramért nincs olyan lehetséges dolog, a melyre ne kötelezném magamat. Nem irok többet, mert siet az alkalmatosság. Mindazonáltal vagyok és maradok tiszteletes uramnak igazszolgája

Kolosvár, 14-dik Junii 1782.

Kaprontzay Ádám.

¹ Az 1660-iki kiadást érti.

P. S. Spanyol viaszat a bécsi csinálmányból, mi kevés vagyon, küldök most négy rudacsát. A tanítás módja távolról nem lehet, közlőrl itt bajas, mert materialét nem lehet kapni és költséges, különben jó szível.

(*Benkő József jegyzete*: Jó barátom, emberséges typographus, M.-Vásárhelyen, a hol typographiát állit vala fel, meghala.)

II.

Tisztelendő ur! nékem jó Fautor uram!

Régen szándékozom tiszteletednek írni, de az én sok bajoskodásaim miatt illy hosszúra haladott. A M.-Vásárhelyre keresett privilegiumról megjövén nékem a flges udvartól a flges Gubernium által az applacidalt notificatoria, Sz. Mihály nap tájatt ide által költözödtem, az holott még eddig sok felé való kapásaim és bajoskodásaim miatt semmihez sem foghattam, és nevezetesebben a költségnek nem léte miatt, hanem már most fogadtam a G. Toldalagi Ferencz Asszony felett elmondott actiókat, vajha az alatt u. m. Martiusnak az eleire a néhai Halmágyi főispány felett elmondott actiók is elkészülhetnének, hogy egymás után folytathatnám, kérem tiszteleteteket, ha lehet, addig szolgáltatassák kezünkhez, hogy egy-két xrt kaphassak a kezembe, mert megszorultam és sehonnan is pénzt nem kaphatok; mert ígertenek egy helyről, ha succedalna, mellyből a t. Basa uram javallására az Új Testamentomot Kölöséri-formában kinyomtatnám. A Házi kincsre is nagy gondom van, ha költséget kapnék, mindaddig is egyéb apróságokra megsegít az Isten. Hát a t. Köpetzi uram fordításának dolga miben van? Tiszteletednek eddig megesmért szívéssége, reménlem ezután sem fogatkozik meg, melly szerint okos tanácsadását az én körülálló dolgaiban szeretettel kikérem, és nevezetesen a kellendőbb munkáknak kiadásában utasittását és megválogatását tiszteletednek szívesen kérem. A feleségem velem együtt köszöntjük tiszteletes Asszonyomat, magam pd. állandóul maradtam és vagyok tiszteletednek alázatos szolgálja

M.-Vásárhely, 1. Januarii 1786.

Kapronczay Ádám s. k.

P. S. Az új esztendőben mindennémű lelki és testi áldásokat kívánok a tiszteleted egész házának. A feleségem tiszteletes Asszonyomnak egy kis haritskaliszt iránt alkalmatlankodik.

(*Benkő József jegyzete*: Ettől a jó barátomtól tanultam meg a spanyol-viasznak készítését, melyhez ő igen jól értett, és midőn Bécsben a Kürtzbeck typographiáján lakott, sp. viasszal tartotta az erdélyi cancelláriát. Ez által felséges Mária Theresia rendbeszedette az örmény typographiát Triestben, az honnan nékem sokféle csigákat hozott, a tengerből szedvén; hozott, a mit tengeri lónak is neveznek.)

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

I.

Magyar nyelvű nyomtatványok.

1.

Nagyszombat, 1584.

*KALENDARIOM, | ES AZ EGEKNEC | S- CHILAGOK-
NAC FOR- | gafabol, az időnc naponkent | valo allapatyarúl,
es egyeb dol- | gokrul valo ítelet M. D. LXXXIIII | eíztendőre:
Mely Biffextilis | es Embolismalis | Magyarra fordettatott SLOVA-
CIVS | PETER meísternek Krakcai Aítro- | loguínac írafabol.
(Vignette: Magyar Korona) NYOMTATTA NA- | gy Szombatba,
Otmar Balint.*

Sr. 38 szítlan és 2 üres levél. Fekete és vörös nyomás.

Egyetlen ismeretes példány, melyet Szabó Károly RMK. I. k. 210. sz. a. Sándor István Könyvesháza és Kulcsár Hazai s külföldi Tudósításai után említ.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

2.

[424.] *Debreczen, 1609. körül.*

Félegyházi Tamás Uj Testamentuma. 2. kiadás.

Említi ez ismeretlen kiadást, melyből egy példány sem ismeretes, Asztalos András nagyszombati polgár 1609. szept. 10-én Sz. Molnárhoz írt levelében: »Az Novum Testamentumot — írja — kit az bódog emlékezető Tomás Félegyházi az görögből transferált volt nagy szép módjával és ékes magyar szókkal, mostan ismét ujonann kinyomtatták Debreczenben és szép explicatiókkal megöregbítette Hodászi Lukács uram, az főpredicator Debreczenben, de még nem

érkezett hozzánk hogy küldhettem volna egy exemplárt Kegyelmednek». (Sz. M. Naplója 322. l.) Félegyházi Uj Testamentumának e második kiadását (az első megjelent Debreczben 1586-ban: Szabó K. RMK. I. 218. sz. a.) sem Szabó Károly nem említi, sem Tóth Ferencznek nincs róla tudomása, a ki Hodászi életrajzát megírta a »Tul a tiszai püspökök élete« (Győr 1812.) cz. művében.

Dézsi Lajos.

3.

Kolozsvár, 1690.

Szőnyi István. PARADICSOMI | MULATSAGA | JEGYE-SEVEL | A' JESUSNAK: | Es arra való | NYAJAS HIVATAL-LYA. | Melyet | Ama bődög emlekezetű néhai | Nemes és Nemzetes | ILLYE-FALVI JANOS | Uram | Nemes Colosvár várofa Centum-Pater edgyik | Nemes tagja, Ország Harminczadgyán (ugyan | itt) Hűséges Rationista, Kerefztyén Reformata | Ecclesiánk kegyes Curatorja &c. Colosvári bel- | fő Farkas-utjai házánál: A. 1690. d. 7. Pünk. | Tíztes temetése izomoru alkalmatóságával a' | teft felett praedicállott; A' firalmas-felek s' egyéb | jó emberek kívánságára penig e' formá- | ban veled- is közlött. | SZŐNYI N. ISTVAN. | Mennyei titkoknak, a' Colosvári Reformata Eccle- | siában, edgyik Sáfárja.

Kolofon. KOLOSVARATT, 1690.

Sr. A—F₄—24 sztlan levél.

Rövid címét említi Szabó Károly RMK. I. k. 1400. szám alatt Sándor István »M. Könyvesház«-a után. Egyetlen ismert példánya a M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

4.

[425.] *Kolozsvár, 1692.*

GEORGIUS BANFI DE LOSONCZ, | Transylvaniae & Partium Regni Hungariae eidem annexarum GÜBERNATOR, Comitatuū Albenfis & Dobocēfis COMES. |

Végén: Datum in Maros-Vásárhely, ex Gubernio Regio Transylvaniae, | die 24. Decembris, Anno Millefimo Sexcentesimo Nonagesimo secundo.

Egy ívrét levél.

Egyetlen ismert példánya az Erdélyi Múzeum könyvtárában, Kemény József gróf *Erdélynek története ered. levelekben* című gyűjteménye XXXVI. kötetében gróf Bánfi és gróf Bethlen Miklós sajátkezű aláírásával. A szöveg magyar.

Ferenczi Zoltán.

II.

Idegen nyelvű hazai nyomtatványok.

1.

[174.] Brassó, 1555.

ΓΝΩΜΑΙ | του Γρηγορίε, του Θεολόγου Επι- | σκόπε
Ναζιανζε, καὶ ἄλλων | διαφόρων ποιητῶν, συλλε- | γεῖσαι ἐς κοινὴ
τῶν | φιλομαθῶν | ὠφέλειαν. | ΕΝ ΚΟΡΩΝΗ ΤΗΣ Τρανσυλβανίας.

Hozzájárul külön czímlappal:

ΓΝΩΜΑΙ | ΜΟΝΟΣΤΙΧΟΙ ΚΑΤΑ | σοιχείων, ἐκ του
Μενάνδρου, | καὶ ἄλλων διαφόρων | ποιητῶν. | ἐν Κορώνῃ της
Τρανσυλβανίας.

Sr. A—H₄=28 sztlan levél, az utolsó üres.

Kolofon: ΕΤΥΠΩΘΗ ΔΙΑΣΗΜΟΤΑ- | τη της Τραν-
συλβανίας Κορόνη, ἔτει ἀπο | του Τεανθρώπε Σωτήρος Ιησῆ, |
χιλιασῶ πεντακοσιαζῶ | πεντικοσίαζῶ | πέμπτῳ.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

2.

[176.] Brassó, 1555.

VENVSTISSI- | MAE QVAEDAM GRAECAE | Epistolae, ex
diiuerfis autori- | bus delectę, cum conuer- | sione latina. | CORO-
NAE | 1555.

Sr. A—C₈=19 sztlan lev. Görög és latin szöveggel.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

3.

[177.] Nagy-Szeben, 1619.

Drey schonē geistli- | che Lieder, Welche bißher | nicht
also beyfammen gefundē | worden sind, neben einem Christlichen
| vnd Gottseligen Gebett, allen Glau- | bigen, so oft die Stunde
fehlogt | zu Gott zu sprechen. | Folget Erflich das Stunde |
Gebetlein. | Hernach der newe Psalmen. | Zum dritten, Gott ist
mein | Heyl mein Hülff und Trost. | Zum vierden, Ich weiß mir |
ein ewiges Himmelreich. | (Nyomdászjelvény.) | Gedruckt in der
Hermanstadt | Im 1619. Jahre.

Sr. 4 számozatlan levél.

Egyetlen példánya, melynek 2. és 3-ik levele csonka, könyvtárában.

Lukinich Imre.

4.

[178.] *Trencsén, 1650.*

*Kalendár nowý s' Prano- | ſtykau Hwézdár: na Horyzont
Králo | Vherlke: a Zemi okolnich ſewſſi pilnoſti calcu | rowany
a ſepſany, od M. Simeona Partlicia | K Letu Páně, M.DC.L.
a címſlap többi részét III. Ferdinánd ſametszetű arczképe fog-
lalja e*

16r. A—C=12, Pranoſtyka Hwézd'arſká D—I₃=43 sztlan
levél.

Kolofon: Wytiſſſtený w Swobod- | ném a Králowſkém Měſtě
| Trenčjně, v Laurence Benya | mina Wodháce.

Végül hozzájárul: Jamarkowé Marg- | krabſtwj Morawſkého.
16 sztlan lev.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

5.

[179.] *Zsolna, 1682.*

*Nowý | Kalendár | Na Rok | Po Narodzenj Kryſta
| PANA. | M DC LXXII. | Na Horyzont Slézſký, Vherſký |
Morawſký, a Čeſký s pilnoſti | ſepſany a wydany. | Od | Kryſſtoffa
Neubartha, 3Sl.: Bo.: | W Žilině v Alžbety Dadanky.*

16r. A—H₇=63 sztlan levél. Egykorú bejegyzésekkel.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

A kiemelt szavak vörössel nyomva.

Horváth Ignác.

6.

[180.] *Zsolna, 1686.*

*Nowy | Kalendár, | Na Rok | Po Narodzenj Kryſta |
PANA | M DC LXXXVI. | Na Horyzont Slézſký, Vherſký, | Mora-
wſký, a Čeſký s pilnoſti | ſepſany a wydany. | od | Jana Neu-
bartha. | w Žilině v Jana Dádana.*

16r. A—C₃=19.

Melette: Aſtrologické PROGNO- | STICUM. C₄—G₇=36
sztlan levél.

A hónapok közé ékelt üres lapokon egykorú bejegyzésekkel.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

7.

[181.] *Szeben, 1691.*

*Sacrae Romanorum Imperatoriae Regiaeq; Majestatis
Actualis Camerarius, Equitatus Generalis, unius Regiminis |*

CataphraEtorum Colonellus, nec non in Tranfylvania Generalis Commendans, | FRIDERICUS COMES a VETERANI. | Q Vandoquidem per ingentes & valdè praejudiciosos Abusus veEturae etc.

Végén: Dabam Cibinii, die 2. Menfis Martii. Anno 1691.

Egy ívrét lap.

Eredetije az Erdélyi Múzeum oklevéltárában.

Ferenczi Zoltán.

8.

[182.] *Nagy-Szeben, 1692.*

*S*acrae Romanorum Imperatoriae Regiaeq; Majestatis Actualis Camerarius, Equiatatus Generalis, unius Regiminis | Cataphractorum Colonellus, nec non in Tranfylvania Generalis Commendans, | FRIDERICUS COMES a' VETERANI. |

Végén: Dabam Cibinii, die 18. Januarii. | Anno 1692.

Egy ívrét levél.

Az Erdélyi Múzeumban, Kemény József gróf *Erdélynek története eredeti levelekben* cz. gyűjt. XXXVI. kötetében, Veteráni sajátkezű aláírásával.

Ferenczi Zoltán.

9.

[183.] *Nagy-Szeben, 1692.*

DERO Rômisch-Käyferl. auch zu Hungarn vnd Bôheimb | königlichen Mayt: würcklicher Cammerer | General der Cavalleria | Obrister Eines Regi- | ments Couraffir | wie auch in Siebenbürgen Commandirender GENERAL. | FRIDERICH Graff von VETERANI. |

Végén: Datum *CIBINII* die 18. Januar. Anno 1692.

Egy ívrét levél.

Az Erdélyi Múzeumban, id. h. Veterani sajátkezű aláírásával.

Ferenczi Zoltán.

10.

[184.] *Zsolna, 1705.*

Nowy Kalendár, | Na 1705 Rok | Po Narozenj Kryfta Pána | Na Horizon Slezský Uherfký | Morawfký a Čefký wydany | od JANA NEUBARTH | w Zilině, v Dedicu Dabanowých | skrze Wacława Krolopa.

16r. A—G₈=56 sztlan levél.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

III.

Idegen nyelvű külföldi nyomtatványok.

1.

[5.] *Páris, 1505.*

Georges d'Esclavonie. Le Chasteau de virginite. Pour Anthoine Verard libraire. Paris, 22. Nov. 1505.

Kis 4-rét 62 sztlan levél.

Brunet szerint (az »*Esclavonie*« név alatt) két példánya megvan a párisi Bibliothèque Nationale-ban; egyike csonka.

2-dik kiadása Páris, 1506.

2.

[6.] *Páris, 1506.*

Georges d'Esclavonie. Le Chasteau de Virginite. [Kolofon.] Imprime a Paris per Johan Trepperel ... le 10. Juing ... 1506.

8-rét. A—G; $6 \times 7 = 42$ sztlan levél. Elül: czimlevél; ennek hátán kezdődik a szöveg. A ma filiolle en ihesucrist tresayme Dame Ysabel de ville blanche religieuse. Du couuent de dames de beaumont empres tours. George desclauõnie maistre es ars | et docteur en theologie | chanoine et penencier de leglise de tours. Salut.

Egy példánya a British Museumban. E kiadás egy más példánya Brunet szerint a párisi Bibliothèque Nationale-ban is. Első kiadása: Páris, 1505.

Sem a szerzőről sem Ysabel de Villeblanche kisasszonyról vagy ennek családjáról nem sikerült több adatot föl kutatnom.

3.

[7.] *Róma, 1512.*

Kozičič (Simon). Controversia de excellentia instrumentorum dominicae passionis per Marcum Vigerium episcopum Praenestinum Cardinalem Senogallensem discussa.

4-rét. 11 ív = 44 sztlan levél. A cím fametszetben. A 2. levélen elül Simon püspök előszava: »Simon Begnius Episcopus Modrusiensis Lectoribus Bene Vivere.« *Kolofon:* »Romae in aedibus Marcelli Silber alias Franck | Mense Novembri M. D. XII. Sed. Julio II. Pont. Max.«

Egy példánya a British Museumban.

4.

[8.] *Róma, 1513.*

Kozičič (Simon). Simo. Begnii Episcopi Modrusien. Oratio in Sexta Lateran. Cōcilii Sessione. Quinto Kalen. Maias habita. M. D. XIII.

4-rét. 7 sztlan levél. A czím az első lapon fametszetben, a 2. lapon »S. Begnius Ep̃us Modrusien. Bernardino de Frāgepanibus Modrusiae etc. Comiti Salutem.« Az oratio a 3. lapon kezdődik s az utolsón végződik.

Egy példánya a British Museumban.

5.

[9.] *London, (1665).*

Lacrymae hungaricae in luctuosum fatum illustrissimi et excellentissimi D. D. Nicolai Comitis a Zereny sacrae Caesareae nec non Regiae Majestatis Consilarii intimi. Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Bani; Hungariae atque praedictorum regnorum Generalissimi, in terrorem Mahumedorum Anno MDCXII. nati, ac in moerorem Christianorum MDCLXIV. 24. Novembris denati. Londini apud Nath. Brook in Cornhill.

Egyetlen levél a British Museumban, a Luttrell-féle »Collection of Broad-sides«-ban I. köt. 171. sz. — A siralmas latin versek a következő szerzőktől valók: P. Schilling, Joach à H. Pastor, Joannes Megalinus S., Paulus Jasz-Berenyi, Franciscus Szaki, Franciscus Szendrei. — A szövegben mindenhol *Nic. Zerenyi*-nek van Zrinyi neve írva.

Kropf Lajos.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1899 ÁPRILIS 1-TŐL JUNIUS 30-ÁIG.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 3472 db., ajándék révén 265 db., vétel útján 658 db., áttétel után 9 db., csere útján 5 db., összesen 4411 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezen felül köteles példányok czimén beérkezett: zárszámadás 1612 db., gyászjelentés 2044 db., jegyzőkönyv 57 db., alapszabály 295 db., püspöki körlevél 109 db., perirat 24 db., hivatalos iratok 149 db., műsor 489 db., falragasz 1026 db., szinlap 2074 db., vegyes 588 db., összesen 8467 db. aprónyomtatvány.

Vételre fordítottatott 1383 frt 42 kr; 481 márka 90 pf. és 297 frank 75 cm.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár anyagának gyarapításához: Az állami tanítók orsz. egyesülete Debreczen, az államvasutak igazgatósága (6 db.), Anderlik István, Bárányos József, Bokor János Brassóból, a bécsi cs. kir. kereskedelmi minisztérium, a bécsi cs. kir. statisztikai központ, Budapest székes főváros, Brancsik Károly Trencsénből (13 db.), Domanovszky Sándor (2 db.), Duka Tivadar, az esztergommegyei betegsegélyző pénztár, az evang. egyházi pénztár, Fehérvármegye alispáni hivatala (2 db.), Fenyőháza fürdőigazgatósága, a földművelésügyi m. kir. minisztérium (3 db.), a keszthelyi gazdasági tanintézet igazgatósága, Giesswein Sándor Győrből, a Graphikai Szemle szerkesztősége, Hampelné Pulszky Polyxena, Hintz Emil (3 db.), a gráci Histor. Verein für Steiermark (2 db.), Hirschberg J. Berlinből, Jankó János, Kulocsay Endre Csurgóról (2 db.), özv. Keglevich Arthurné (3 db.), a képviselőházi iroda (15 db.), Kohn Samu Érsekújvárról (2 db.), Komárommegye gazdasági egyesülete (2 db.), Koraliczky

Jenő Eperjesről (6 db.), özv. Kovács Pálné (48 db.), Lasz Samu, a magyar mérnök és építész egyesület, a Magy. Nemz. Múzeum irodája, a M. Tudományos Akadémia, a Magyar Zsidó Szemle szerkesztősége, Márki Sándor Kolozsvárról, az újvidéki Matica Srpske, a m. kir. meteorologiai intézet (3 db.), Mezőfi Vilmos (3 db.), Mocsáry Sándor (2 db.), Némäti Kálmán, Némethy Lajos Esztergomból, a Nemzeti Zenede igazgatósága, az Országos állatvédő egyesület, az Országos Levéltár (26 db.), az orsz. statisztikai hivatal, az Orvosi Hetilap szerkesztősége, az osztrák-magyar bank bécsi igazgatósága, Perl Imre Székesfehérvárról, Pongrácz Lajos (2 db.), a Protestans orsz. árvaegyesület, a turini Regio Museo Industriale Italiano, Samassa József egri érsek, Schönherr Gyula, a washingtoni Smithsonian Institution (17 db.), a m. kir. szabaddalmi hivatal (9 db.), Szabó Ferencz Német-Elemérről (3 db.), Szalay Imre (14 db.), Szepesmegye alispáni hivatala, a nagyváradi Szigligeti-Társaság, Szinnyi Józsefné (3 db.), a távbeszélő hálózat igazgatósága, Temesváry Rezső, Tóth Béla, Tóth Mike Kalocsáról, a trieszti ált. biztosítótársaság, a veszprémi egyházmegyei hivatal, a vukovári Zupanjska Oblast, Williams Fr. W. Washingtonból.

Az ajándékok közt külön kell felemlíteni a legkorábbi magyar nyelvű nyomtatványok egyikét, a Murmelius-féle latin-német-magyar szótár eddig ismert második példányát mely elsőrendű könyvészeti és irodalmi ritkaság Hunka Emmanuelnek, az Üdvöztőről nevezett Ferenczrendi tartomány hazafias főnökének nagylelkű ajándékából került a körmöcbányai zárdából könyvtárunkba.

Ezen kívül nevezetesebb szerzeményeink: 1. Honterus Joannes, Rudimentorum Cosmographicorum Libri III. Antverpiae, 32 frt 50 kr. 2. Cervarii Tuberonis de Turcarum origine commentaria, Florentiae, 1590. 20 frank. 3. La guerra d'Attila. Ferrara, 1563. 16 márka. 4. Énekes könyv (Bártfa, 1593) 100 frt.

A könyvtár helyiségeiben 3299 egyén 7758 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 390 egyén 574 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 792 munka lett osztályozva, a melyekről összesen 979 czédula készítettett. Kötés alá adatott 504 munka 598 kötetben. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe a negyedév folyamán 620 csomag érkezett be; ugyaninnen 1198 levél expedíaltatott a nyomdatulajdonosokhoz, a melyek közül 228 vagy a be nem küldött sajtótermékek vagy pedig a kimutatás megrekklamálásaért küldetett.

II.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben ajándék útján 116 drb. kéziratral és 2 irodalmi levéllel, vétel útján 29 drb. kéziratral, 187 irodalmi levéllel és 90 drb u. n. irodalomtörténeti töredékkel gyarapodott; ezeken kívül a nyomtatványi osztályból áttétetett

1 drb irodalmi levél, Az összes gyarapodás tehát 425 drb. Az ajándékok között kiemelendők egy 114 papír és pergamenlapból álló paleografiai gyűjtemény, melyet maga a gyűjtő, Varju Elemér ajándékozott a könyvtárnak. Ugyancsak az ő ajándékából gyarapodott az irodalmi levelestár Rupp Jakabnak Toldy Ferenczhez intézett egyik igen érdekes levelével. Id. Szinnyei József Kölcsény Ferencznek Kerekes Ferenczhez irt levelével gazdagította ugyanezt a gyűjteményt. Özvegy Kovács Pálné néhai férje hagyatékából juttatott a könyvtárnak két kéziratot. A vásárlás útján megszerzett anyag különösen az irodalomtörténeti levelestárt gazdagította elsősorú érdekességi darabokkal. Többek közt megszerezte a könyvtár a kalandos életű Trenck Frigyes bárónak 31 drb olyan levelét, a melyek műveinek Magyarországon való elterjedéséről tartalmaznak tanulságos adatokat s így a magyarországi könyvkereskedelem történetéhez becses adatokat szolgáltatnak.

Az évnegyedben 74 kutató 157 kéziratot és 74 irodalmi levelet használt.

Az évnegyedi gyarapodás legnagyobb részben feldolgoztatott s ezen kívül megkezdett Pulszky Ferencz levelezésének feldolgozása. Mindez 160 új czédulát eredményezett.

III.

A *hírlap-osztály* gyarapodása: a) Köteles példányokból 535 évf. 18,706 száma, b) Vétel útján 47 évf. 3967 száma; összesen: 582 évf. 22,673 szám.

A szerzemények közül a »Magyar Kurir« 41 évfolyamát 1786-tól 1834-ig Ranschburg antiquariustól 48 frt értékben szerezük be példányaink kiegészítése végett; beszereztetett a »Siebenbürgische Intelligenzblatt« 1793. évf. 4 frt 25 kr, az »Ephemerides Vindobonenses« 1776—1777. 3 frt. 40 kr. és a »Magyar Mercurius 1794. II, 1797. évf. 5 frt értékben.

A könyvtár helyiségében 740 olvasó 833 kötetet, házon kívül 10 olvasó 43 kötetet, összesen 750 olvasó 876 kötetet használt.

Végzett munka: a) czéduláztatott 42 hírlap 213 évfolyama; b) átnézetett 535 hírlap 13,188 száma; c) kötés alá adatott 213 hírlap; haza érkezett 148 kötet. Kötésekért utalványoztatott 251 frt 55 kr.

A köteles példányul kimutatással (csomagokban) beérkezett 524 hírlap 12,454 száma a gyarapodási könyvbe s a nyilvántartási lapokra vezetettet; ezeken kívül a számonként érkezettek is megszámláltattak és elhelyeztettek.

Az 1898-iki hírlapok összes anyaga átnézetett, összesitetett és erről kimutatás készült, a hiányzó számok kitüntetésével; e szerint beérkezett magyar 747, német 148, szláv, román sat. 62.. összesen 957 hírlap.

IV.

A *levéltár* az elmúlt évnegyedben ajándék útján 131 db. okirattal, 1 fényképmásolattal, 3 db. galvanoplasztikai pecsét-másolattal, vétel útján több mint 6000 db. okirattal gyarapodott.

A gyarapodás között van 47 db. középkori eredeti oklevél, 2 db. XIV. századbeli másolat, 397 db. újabbkori irat, 6 db. czéhirat, 115 db. 1848/49-ki nyomtatvány, 2 középkori és 28 db. újabbkori czimereslevél és nemesi irat.

Ajándékaikkal gyarapították a levéltárt Gr. Apponyi Sándor (egy 1851-i falragasz), Fillinger Károly (2 db. czéhirat) Gerse Lajos (3 db. czéhirat), özv. gr. Keglevich Arthurné (15 db. XIX. századbeli irat), özv. Kovács Pálné (93 db. 1848/49-es nyomtatvány) Morvay Győző (1 db. XVII. századbeli irat), Tersztyánszky Dezső esperes plébános (1 db. középkori irat), Dr. Téry Ödön (egy honossági okirat), Dr. Thaly Kálmán orsz. képviselő (1 db. fényképmásolat), Dr. Toldy László (3 db. pecsétmásolattal.) és Varju Elemér (1 középkori, 3 db. czimereslevél és nemesi irat, 1 db. újabbkori irat).

Vételre fordítottatott 782 frt 75 kr. és 129 márka 50 pf.

E fenti gyarapodásba csak hozzávetőleg van beleszámítva az a nagy gyarapodás, mely a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárát Veszprém vármegye néhai alispánja Véghely Dezső gyűjteményének megszerzésével érte. E maga nemében egyedül álló gyűjtemény levéltárunk anyagát egyszerre nemcsak számban növelte rendkívül, de másrészt főleg középkori anyagban oly gyarapodást jelent történelmi, művelődéstani stb. szempontokból, minő levéltárunkat még eddig nem érte, s valószínűleg a közel jövőben egyhamar nem fogja érni.

A gyűjtemény anyaga mintegy 5691 dbot tesz ki. E számban a középkori oklevelek 20018 dbot tesznek ki, hozzájárul ehhez még 11 db. czimereslevél, mintegy 790 db. XVI., 1110 db. XVII., 1150 db. XVIII., 250 db. XIX. századi oklevél és levél, továbbá 362 db. 1848/49-es hivatalos levelezés, proklamáció, egyéb nyomtatvány és metszet. A középkori anyagban van 38 db. Árpádkori, 683 db. XIV. századbeli, 969 db. XV. és 308 db. XVI. századbeli mohácsi vész előtti irat. A czimereslevelek között van két középkori, még pedig egy eredeti 1500-ból, egy 1493-ikí 1598-iki átiratban. E nagyszerű gyűjtemény 10,000 frtért ment át a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának tulajdonába, s jelenleg részben már fel is van dolgozva.

Letét útján a levéltár három családi levéltárral gyarapodott, úgymint a Szirmay, Tihanyi és Rajky családok levéltáraival. Azonkívül letét útján gyarapodott még a levéltár Deák Ferencznek Tarányi-Ossterhuber Józsefhez irt 18 db. eredeti levelével. A családi levéltárak száma az ujonnan jöttekkel együtt jelenleg 47.

A nevezetesebb szerzemények között első helyen természetesen a Véghely-gyűjtemény áll, melynek tulajdonképeni jelentőségéről csak az anyag végleges rendezése után nyerhető fogalom. Becses gyarapodás azon 233 dbból álló gyűjtemény is, mely Ranschburg Gusztáv budapesti antiquáriustól szereztetett meg s mely többek között 12 db. czímereslevéllel gyarapította gyűjteményünket. Rendkívül becses továbbá Mária királyné 1522. október 3-án kelt levele, a mennyiben mohácsi vész előtti levelek Mária királynétól szerfelett ritkák. A különböző vétel illetve ajándék útján szerzett 46 db. többi középkori oklevél is felmentést érdemel.

Czímeresleveleink, illetve nemesirataink gyűjteménye a lefolyt évnegyedben eddig még soha nem tapasztalt mértékben gyarapodott. Ezek a következők: 1. 1492 december 29. Innsbruck. I. Miksa császár birodalmi czímereslevele Hans Weinangl részére. 2. 1570 október 17. Speyer. Miksa czímereslevele Kéry Pál részére. 3. 1608 május 9. Prága. Rudolf czímereslevele Mingoni Tamás részére. 3. 1611 május 9. Tarjovistya. Bethlen Gábor czímereslevele Kozma Tamás részére. 4. 1630 május 8. Kelli Pál czímerkérő folyamodványa. 5. 1634 június 24. Bécs. II. Ferdinánd czímereslevele Mogyorósy János és társai részére. 6. 1668 június 6. Bécs. I. Lipót király czímereslevele Almássy Balázs részére. 7. 1668 október 31. Bécs. I. Lipót czímereslevele Péczy János részére. 8. 1678 november 2. Bécsujhely. I. Lipót nemességi igazolványa Don Antonius Damianus Ohmuchievich Gargurich részére. 9. 1697 november 12. Bécs. I. Lipót czímereslevele Kaszás Péter és Gergely részére. 10. 1721 január 15. Bécs. III. Károly czímereslevele Döetsch János Oktáv részére. 11. 1724 július 15. Pircsi Mátyás és János nemességigazolványa. 12. 1755. augusztus 9. Bécs. Mária Terézia czímereslevele Frankenberg Miklós Antal részére. 13. 1758 november 23. Bécs. Mária Terézia czímereslevele Miller János Ferdinánd részére. 14. 1806 október 29. Bécs. I. Ferencz bárói diplomája Mecséri Dániel részére. 15. 1817 augusztus 15. Bécs. I. Ferencz osztrák bárói diplomája Vermatti Alajos részére. 16. 1826 ápril 18. Révkomárom. Komárom vm. nemesi bizonyítványa a Kaszás család részére. 17. 1830 szeptember 24. Pozsony. I. Ferencz czímereslevele Hacsich Péter részére. 18. 1831. július 8. Bécs. I. Ferencz czímereslevele Schaupele János részére. 19. 1841 május 21. Bécs. V. Ferdinánd indigenatusi és czímeres nemeslevele Brosenbach Károly részére.

E 19 dbból álló gyűjteményt kiegészítik a Véghely-gyűjteményben lévő következő czímereslevelek: 1. 1493 december 13. Buda. II. Ulászló czímereslevele Ottendorff Lőrincz részére. Wünschelburg városának 1598 július 13-i átiratában. 2. 1500

február 12. Buda. II. Ulászló czimereslevele a Hernálmestery család részére. 3. 1561 márczius 28. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Keledy István részére. 4. 1583 márczius 13. Innsbruck. Ferdinánd osztrák főherceg czimereslevele Grändl Mihály és János részére. 5. 1587 december 15. Prága. Rudolf czimereslevele Tóth Pál részére. 6. 1587 december 15. Prága. U. az annak. 7. 1612 október 27. Prága. II. Mátyás király czimereslevele olvashatatlan nevű egyén részére. 8. 1622 márczius 10. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Spergar Balázs részére. 9. 1633 július 25. II. Ferdinánd czimereslevele Chepely Lőrincz részére. 10. 1642 február 20. Innsbruck. Chastellet Ferdinánd gróf polgári czimereslevele Grändl Gáspár részére. 11. 1644 október 6. Ebersdorf. III. Ferdinánd czimereslevele Török János részére.

A lefolyt évnegyedben 5 kutató 546 db. iratot és 36 fényképmásolatot, összesen tehát 582 dbot használt. Külső használatra 8 tértívenyen 17 db. irat kölcsönöztetett ki.

Az új szerzemények valamennyien feldolgoztattak, kivéve a Vég hely-gyűjteményt, melynek eddigelé csak a középkori része van rendezve, míg az újabbkori rész jelenleg rendezés alatt áll. A családi levéltárak közül rendezettek végleg a Latinovics, a váradi Török és a Rajky családok levéltárai. A Latinovics család levéltára 1 db. XV. századbéli oklevelet másolatban, 3 db. XVI. századbéli szintén másolatban, 13 db. XVII., 1675 db. XVIII., 2173 db. XIX. századi iratot, 31 db. elenchust, 10 db. genealogiát összesen 3906 dbot tartalmaz. A váradi Török család levéltárában van 1 db. XIII., 28 db. XIV., 34 db. XV. és 2 db. XVI. századi eredeti oklevél, 150 db. középkori okirat másolata, 35 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 337 db. XVII., 3369 db. XVIII., 2618 db. XIX. századi irat, 93 db. genealogia, 61 db. elenchus, összesen tehát 6663 db. irat. A Rajky levéltár tartalma 5 db. XIII., 26 db. XIV., 29 db. XV., 20 db. XVI. századi eredeti, 1 db. középkori oklevél másolata, 55 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 120 db. XVII., 422 db. XVIII., 257 db. XIX. századi irat, 7 db. elenchus és 3 db. genealogia, összesen tehát 946 db.

Rendezés alatt van jelenleg a Vég helyi-gyűjtemény újabbkori anyaga, mely munka miatt a többi folyó levéltári ügy nevezetesen a Melcer, Tihanyi és Szirmay levéltárak, a Kossuth-iratok és a régebbi letétemények közül a báró Balassa levéltár rendezése némi halasztást szenvedett.

A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY- EGYETEM KÖNYVTÁRA 1898-BAN.

A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem könyvtárának 1898. évi állapotáról *Máthé Sándor* igazgató-helyettes a következő jelentést intézte a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez:

Szilágyi Sándor könyvtárigazgatónak 1899 január 12-én bekövetkezett halála és Excellentiának 2458/1899. sz. alatti kegyes megbízása nyújt most arra alkalmat nekem, mint helyettes igazgatónak, hogy a könyvtár 1898. évi állapotáról alázatos jelentésemet az alábbiakban megtehessem.

A könyvtár 1875 év végén a régi barátczellákból a mostani, új épületébe behurczolkodván, itt az 1876. évvel megkezdette középkorias alakjából való kifejlődését. A tisztviselői személyzet elméleti és gyakorlati ismereteinek odaadó felhasználásával, ernyedetlen munkásságával törekedett az egyetemi tanácsnak a könyvtárügyben kifejezett eszméit megvalósítani és a magas miniszterium intenczióinak, rendelkezéseinek megfelelni, ehhez hozzájárult a törvényhozás meleg pártfogással gyakorolt áldozatkészsége is. Ezek által a könyvtár fokozatosan egy modern kulturintézeté fejlődve, feladata kellő magaslatára jutott és még azon lehetőséget is elérte, hogy a szorosabb értelemben vett, egyetemi könyvtári célján kívül még más, országos s mindolyan teendőket is teljesít, mint a minőket monarchiánk másik államában a bécsi udvari és egyetemi könyvtár együttesen végez. A könyvtár ilyen állapota és tevékenysége közepette, új időszakának 22-ik évében történt, hogy a folyó évben az egyetemi tanács Excellentiád magas jóváhagyásával a könyvtár megvizsgálására egy bizottságot küldött ki. E bizottság két hónapig tartó, beható vizsgálat után többrendbeli munkálatait befejezván, kiküldetésének reális eredménye az 1881. évben 15,410. sz. alatt kiadott ügyviteli szabály módosításában nyilvánult, mely új szabályzatban a tisztviselők munkaköre taxative körvonalazva van. Ezzel összefüggőleg az 1888. évi szervezeti szabályzat helyett, mely ma már sok tekintetben nem elégíti ki a haladó idő fejleményeihez mért, szükséges kívánalmakat, egy új szabályjavaslatot dolgoztam ki, mely 4 fejezetre és 33 §-ra van felosztva. Ebben az újabb törvényhozási és kormányzati intézkedések fel vannak véve és figyelemmel voltam azon gyakorlati esetekre is, melyek miatt a szabályzat sok ízben eltérően alkalmaztatott, e mellett a tisztviselők egyéni felelőssége is ebben kifejezésre jut a nélkül, hogy megszüntetné az igazgatónak a munkarendért felelősséggel tartozását úgy az egyetemi tanácscsal, mint a miniszteriummal szemben. E tervezet elbírálás, hivatalos

tárgyalás és a további, szükséges intézkedések megtétele végett átadatott az egyetem nagyságos rektorának. Hiszem, remélem, hogy Excellentiád azon magas látköre, melylyel szokta tekinteni a dolgokat és Mihalkovics Géza rektor úrnak mindenre kiterjedő, jóakarató, azon gondos figyelme, melylyel kíséri a könyvtár ügymenetét, elég biztosítékot nyújt arra nézve, hogy e javaslat megvalósíttassék és az abban foglalt gyakorlati elvek érvényre jussanak.

Nem volna hű ezen évi jelentésem és hallgatásom sem lenne kellően indokolható, ha Excellentiád nagybecsű figyelmét ezuttal nem hívnám fel a következő körülményre. Ugyanis a könyvtári személyzet az előbb említett bizottság kiküldetésének szükséges voltát leginkább érezte. Mert tudomása volt azon visszás intézkedésről, miszerint az 1878. október hóban a külső személyzetből igazgatóvá kinevezett Szilágyi Sándor mindjárt igazgatásának első évében megszakitotta, a könyvtári személyzet által az egyetemi tanács útmutatása alapján az 1875. évben megkezdett rendezési munkálatok fonalát, és a folyó munkák elvégzéséből fenmaradó munkaerőt más irányban foglalkoztatta. Ennek következményeit sajnosan éreztük akkor és érezzük ma is mindnyájan, a tisztí személyzet és a nagyközönség egyaránt. Hiszen a szak- és névkatalogus korrekt szerkesztése, úgyszintén a művek és czédulák egyesítése nem volt keresztülvihető, a doublettek nem selejteztettek ki, a végleges számozás abban maradt, a régi személyzet által 1878. év előtt megkezdett helyrajzi katalógusok csonkán, kiegészítésre várnak, melyek hivatva lettek volna egyszersmind a hivatalos leltárt is képezni. Ezen, csak általánosan vázolt hiányok, bajok orvosolhatásának idejét most elérkezettnek tartja a könyvtári személyzet. S ha Excellentiád a könyvtár tisztviselői személyzetét nagybecsű bizalmával megtisztelné és a könyvtári munkálatok irányítását kegyes lenne a mostani személyzetnél meghagyni, tudnánk utat, módot találni arra, hogy a felszaporodott folyómunkák elvégzése mellett a nevezett hiányok pótoltassanak és az 1878-ban megszakitott munkálatok befejeztessenek.

A könyvtári épület belső beosztásának építészeti fogyatékos volta mindig nagy akadály volt a nyomtatványok célszerű elhelyezésében. Ehhez újabban hozzájárult az a körülmény, hogy a mostani helyiségek az évi gyarapodások befogadására és helyes felállítására pláne elégtelenek. E hiány fenforgása ismeretes volt néhai Szilágyi Sándor, igazgató előtt is, ki már ezelőtt három évvel, az 1896. évi jelentésében erre nézve a következőleg nyilatkozott: »A hely szükét már is kezdjük érezni. Nem számítva azt is, hogy az elsőemeleti folyosó is tele van, az ősnymtatványok három helyen vannak felállítva, az orvosi szak három megszakítással különböző helyen van elhelyezve, a vegyes szakba tartozó munkákat négy különböző helyen kell keresni, a történeti szak

pedig ugyanez okból ötfelé van elduggatva. S tekintetbe véve a könyvek évenkénti progresszív szaporodását, rövid idő alatt elodázhatatlanná válik, hogy a könyvtár épületét új szárnyrészszel megtoldjuk s e részben indokolt előterjesztést fogok Excellentiához benyújtani.« E szándékolt előterjesztés megtételének lehetősége Szilágyi Sándor halálával megszűnván, a vázolt szükség jelenleg érzékenyebben érezhető, mint régebben. E miatt a könyvtár azon kényszerű helyzetbe jutott, hogy a most üresedésben levő igazgatói lakásnak és folyosónak könyvtári célra lefoglalása s nyomtatványok elhelyezésének berendezésére legnélkülözhetetlenebbül szükségszerűvé vált. Ezzel tíz évre elég tért nyernénk a rendes évi gyarapodásoknak, e mellett még az ösnyomtatványok, a címeliák és a disz munkák elhelyezésére is jutna egy külön helyiség, a mit azoknak megóvása, czélszerű kezelése és ellenőrzése, okvetlenül igényel.

A könyvtári átalány három szükséglet kielégítésére szolgál, t. i. az új beszerzésekre, könyvköttetésre és a folytatásokra. A két utóbbiról a könyvtár mindig éber figyelemmel gondoskodik, az előbbire nézve pedig sajnosan tapasztaltatott, hogy nem mindegyik tudomány-kar tesz eleget az új művek beszerzésére vonatkozó szabályszerű kíváncsnak. Innen származtak a könyvtárban az újabb irodalmi hézagok, melyek legérzékenyebben mutatkoznak a matematikai, természettudományi és természetrajzi szakokban. A folyó évben ez állapot is orvosoltatott és lehetővé tétetett, hogy a könyvtár gyarapodásáról az újabb igényeknek megfelelőleg, szabályszerűen gondoskodhatom. Excellentiád nagybecsű előterjesztése alapján a f. évben államköltségvetésileg az eddigi 12,000 frt könyvtári átalány helyett 14,500 frt összeg rendszeresített. A 2500 frt költségvetési többlet az 1889-ben megállapított és Nagyméltóságodnak 8941/1897. sz. alatti magas rendelkezése szerint a könyvtárnak már nem járó, ugynevezett »könyvtári illeték« helyét van hivatva pótolni, mely összeg a könyvtárigazgatóság közvetlen dispositiója alatt áll, melynek rendeltetési célja: a mellőzhetetlenül szükséges és mindegyik tudomány-kart általánosan, egyaránt érdeklő enciklopedikus művek beszerzése, a legérzékenyebbnek mutatózó hiányok pótlása, a csonkaságok kiegészítése, a nagy-közönség postulatumainak kielégítése. E kegyes intézkedés a módosított ügyviteli szabályban is benfoglaltatik. Ennek üdvös hatása már is érezhető, a mennyiben a folyó évben több irodalmi hézag utólag pótoltatott. Ezzel lehetőség van nyújtva a könyvtárnak arra is, hogy az időnként felmerülő szükségletek szemmeltartásával a tankönyvirodalomban is egyenlő lépést tarthasson.

A személyzeti ügyet illetőleg örömmel és hálával kell kiemelnem, hogy a törvényhozás az első őri állást egyetemünk tanácsának kérésére és Excellentiád kegyes javaslatára az 1898. évi költségvetés tárgyalása alkalmával visszahatólag a régi, VII. rangosztályába

helyezte vissza (*restitutio in integrum*) azon elvi kijelentéssel, hogy »ezen intézkedéssel csakis azon állapot állíttatik vissza, a mely az egyetemi könyvtárnál 1888-ig fennállott«. Az ezzel járó magasabb fizetésre 24.299/1898 sz. alatt csekély személyiségem eddigi első őri minőségben lett kinevezve. Az első őr által eddig elfoglalt VIII. fizetési osztály I. fokozatába 1898. április 30-án 24.299. sz. a. kegyes rendelettel Kudora Károly másodőr léptetett elő. Dr. Dedek Cr. Lajos, I. oszt. könyvtártsízt, a magas miniszterium által 45.754/1888 sz. alatt a IX. fiz. osztály II. fokozatába léptetett elő, úgyszintén a kongrua-ügyben levéltári kutatásokkal bízott meg. Dr. Angyal Dávid kisegítő tsízt pedig a budapesti VII. kerületi államgimnáziumhoz rendes tanárrá neveztetvén ki, szolgáltatételre véglegesen oda osztatott be. Ebből kifolyólag a III. osztályú könyvtártsízi állás üresedésbe jöven, arra Excellentiád 1898 június 10-én 27.193. sz. a. tett magas intézkedésével a könyvtári szakvizsgát sikerrel kiállott pályázók közül Tetzl Lőrinczet, könyvtárunknál négy év óta alkalmazott díjnokot nevezte ki. Excellentiád ezen kegyes tényeivel a tsíztviselőszemélyzet kiváló ügyszeretete, odaadó működése és a társadalmi téren is kifejtett többrendbeli közhasznú tevékenysége iránti magas elismerésének adott kifejezést, mely új erőt ad mindnyájunknak odahatni, hogy a könyvtár közmívelődési czélgjainak az Excellentiád és az egyetemi tanács által kijelölt irányban minél jobban megfelelhessen.

A könyvtár 1898. évi forgalmáról és gyarapodásáról a következő adatok szolgálnak tájékoztatásul:

A könyvtár gyarapodása legnagyobbbrészt a rendes évi dotatióból és az orvosi kar által beszolgáltatott beiktatási díjból került ki, de ezenkívül adományozás útján is jutott a könyvtár hatóságoktól, intézetektől és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magyar kir., a horvát országos, a cs. és kir. közös és az osztrák cs. kir. kormányoktól, az angol, belga, canadai, franczia, indiai, olasz és orosz kormányoktól, az amerikai Egyesült-Államok kormányától, a magyar országgyűlés mindkét házától, a budapesti orosz főkonszuli hivaltaltól, Bács-Bodrogh, Csongrád, Sáros, Torda-Aranyos és Varasdmegyék alispáni hivatalától, Budapest székesfőváros, Temesvár és Zágráb város tanácsától, a fő- és székvárosi m. kir. államrendőrségtől, az »Országos Törvénytár« szerkesztőségétől, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivaltaltól, Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalától, a zágrábi orsz. statisztikai hivaltaltól, az aradi, budapesti és szegedi kereskedelmi és iparkamaráktól, a M. Kir. Földtani Intézettől, Kir. Magy. Természettudományi Társulattól, a M. Kir. Technológiai Iparmuzeumtól, brünni morva iparmuzeumtól, a Meteorológiai és Földdelejességi M. Kir. Központi Intézettől, a norvégiai meteorológiai intézettől, az ógyallai Astrophysikai és Meteorológiai Observatoriumtól, »Smithsonian Institution«-tól,

calcuttai növénytani intézettől, Országos Állatvédő Egyesülettől, Országos M. Gazdasági Egyesülettől, Budapesti Kir. Orvosegyesülettől. Magdeburgi »Medizinische Gesellschaft«-tól, a Magyarországi Kárpát-egyesülettől, Erdélyrészi Kárpát-egyesülettől, a M. Tud. Akadémiától, a zágrábi délszláv akadémiától, a bécsi csász. tud. akadémiától, a brüsszeli akadémiától, a Magyar Történelmi Társulattól, Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságtól, Alsófehérmegyei Történelmi és Régészeti Társulattól, Magyar Jogászegylettől, az Eperjesi Széchenyi-Körtől, Kecskeméti Katona József-Körtől, Nagyváradi Szigligeti-Társaságtól, Pápai Jókai-Körtől, Izr. Irodalmi Társulattól, a »Hazánk« és a »Pesti Napló« szerkesztőségétől, a kolozsvári egyetemi könyvtártól, Budai Könyvtár-Egyesülettől, frankfurti Rothschild-könyvtártól, Groningeni egyetemi könyvtártól, Lembergi gr. Ossolinski-könyvtártól, »Biblioteca Braidense«-tól, firenzei nemzeti könyvtártól, a kalocsai és székesfehérvári róm. kath. egyházmegyéktől, a magyar kegyes tanítórendtől, a zirczi ciszter-czita-rendtől, Orsz. Rabbiképző-Intézettől, az eperjesi tiszakerületi ev. collegiumtól, fiumei tengerészeti akadémiától, a budapesti és kolozsvári egyetemektől, az egri érseki joglyceumtól: továbbá a következő külföldi egyetemektől és főiskoláktól: Athen, Baltimore, Basel, Bécs, Berlin, Bern, Bonn, Breslau, Christiania, Dublin, Edinburgh, Freiburg, Giessen, Göttingen, Greifswald, Grenoble, Halle-Wittenberg, Innsbruck, Jurjev (Dorpat), Kiel, Koppenhága, Königsberg, Lausanne, Lyon, Marburg, München, Odessa, Páris, Prága, Princeton, Stockholm, Strassburg, Szt.-Pétervár, Tokio, Toscana, Turin, Tübingen, Upsala és Utrecht. A nyomdák közül: a m. kir. államnyomdától, az egyetemi nyomdától, a debreczeni és kecskeméti nyomdáktól. A magánosok közül: Acsay Antal, dr. Ballagi Aladár, Barcsa János (H.-Nánás), Barna Ignác, Bashforth Francis (London), dr. Bassermann Alfred (Heidelberg), Beke Antal (Gyulafehérvár), dr. Békefi Remig, Berkeszi István (Temesvár), Borovszky Samu, Bubics Zsigmond (Kassa), Càmpori Mathieu (Modena), Charles C. Coe (Whinsbridge), dr. Dézsi Lajos, Doby Antal (Homonna), dr. Dömötör Miksa (Szabadka), Faber-féle könyvnyomda és könyvkiadó hivatal (Magdeburg), Fenyvessy Ferencz (Veszprém), Ferenczi Gyula (Debreczen), Fraknói Vilmos, Galgóczy János, dr. Hegedüs István, Héjas Pál (Csurgó), Hennig Alajos, Hubert Emil, Janda József, Jedlicska Pál (Felső-Dió), Kálmán Dezső (Kölesd), Kerntler Ferencz, Kondor Aladár, dr. Körösi József, Kudora Károly, Löw Immanuel (Szeged), Mancini Diocleziano (Terni, Olaszország), dr. Márki Sándor (Kolozsvár), dr. Navratil Ákos, Pertl András, Poszvék Sándor (Sopron), ifj. Reiszig Ede, Ruzitska Gyula (Kolozsvár), Schweiger Mór, Szabó Antal, dr. Szádeczky Lajos (Kolozsvár), dr. Szilágyi Sándor, Szűrmay Sándor, dr. Telfy Iván, dr. Thallóczy Lajos (Bécs), dr. Than Károly,

dr. Thúry József (Kis-Kún-Halas), Tomka S., Tóth Mike (Kalocsa), Venetiáner L., ifj. Wajdits J. (Nagy-Kanizsa), dr. Walter Gyula.

Egyszersmind ez alkalommal a hálaérzés kifejezésével adózom az 1898 augusztus 2-án elhalt Tély Iván egyetemi tanár emlékének, midőn tisztelettel jelentem, hogy a boldogult kritikai figyelemmel, gonddal egybegyűjtött és nagyobbbrészint görög klasszikai 606 műből és 952 kötetből álló irodalmilag kiváló becsű könyvtárát egyetemünk könyvtárának hagyományozta. Ez könyvtárunk állományába már be is iktattatván, itt egy hosszú élet fáradozmainak szép emlékjelül szolgál a mellett, hogy könyvtárunk úgy külső, mint belső becsét nagy mérvben emeli. Megjegyzem, hogy e 606 mű költségkimelés szempontjából a f. évi gyarapodási katalógusba nem vétetett fel.

A könyvtár állománya az 1898. évben 2678 művel, mely 4041 kötetet képez, és 2043 darab aprónyomtatvánnyal gyarapodott, ezt hozzáadva a mult évi állományhoz, az 1898. december 31-iki könyvtárállomány 224.699 kötet műből, 40.186 aprónyomtatványból, ezenfelül 1607 darab és 441 kötet kéziratból áll.

A használati forgalmat az I. és II. táblázatban foglalt adatok tüntetik fel, megjegyzem azonban, hogy e táblázatokban az egyetemi tanárok és kutatók számára fentartott dolgozóteremben és a folyóirati szobában történt használati forgalom, a mi pedig évről-évre progresszív módon nagyobbodva, igen jelentékeny, itt nincsen felvéve. Azonban ez alkalommal bátor vagyok felemlíteni, hogy a folyó évben gondoskodtam arról, miszerint az előbb említett használati forgalom feltüntetéséről is egy-egy külön napló vezettessék. Ezzel nemcsak egy teljesen hű képet nyerünk a használati forgalomról, hanem a kéziratok, ősnymtatványok és a címeliák használásának czélszerűbb ellenőrzésére is az eddiginel alkalmasabb mód éretik el.

A külföldi könyvtárakkal és tudományos intézetekkel az 1898. évben előfordult érintkezésünket a következő jegyzék tünteti fel: az admonti alapítványi könyvtár, a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár, a bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár, a bécsi k. u. k. gemeinsames Finanz-Archiv, a bécsi k. u. k. Kriegs-Archiv, a bonni egyetemi könyvtár, a boroszlói városi könyvtár, a brünni iparmuzeum, a czernowitzi cs. kir. egyetemi könyvtár, a drezdai kir. könyvtár, a göttingeni egyetemi könyvtár, a gráci egyetemi könyvtár, a groningeri egyetemi könyvtár, az innsbrucki cs. kir. egyetemi könyvtár, a krakói cs. k. Jagelló-egyetemi könyvtár, a leMBERGI cs. k. egyetemi könyvtár, a leMBERGI gróf Ossolinski-könyvtár, a müncheni egyetemi könyvtár, a müncheni K. B. Hof-und Staats-bibliothek, a müncheni Luitpold-Kreisrealschule, a poppelsdorfi gazdasági Akadémia, a prágai cs. k. egyetemi könyvtár, a római Bibliotheca Apostolica Vaticana, a stuttgarti kir. könyvtár, a szt. pétervári császári könyvtár, az utrechti egyetemi könyvtár.

I. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár olvasótermét az 1898. évben látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása.

	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Szeptember	Október	November	December	Összesen
Jog- és államtud. hallgató	52	50	39	22	19	9	442	342	162	63	1200
Orvostanhallgató	18	10	16	4	2	—	80	63	33	12	238
Bölcsészethallgató	15	18	7	6	4	4	233	111	34	18	450
Gyógyszerészhallgató	1	2	5	1	—	—	4	3	1	—	17
Hittanhallgató	—	2	—	—	—	—	9	51	1	—	63
Műegyetemi hallgató	22	8	10	4	2	3	78	9	32	10	178
Közép- és szakisk. tanuló	2	1	3	5	1	—	5	2	—	2	21
Állatorvostanhallgató	3	1	1	—	—	—	4	7	2	—	18
Jog- és államtud. szigorló	5	3	4	4	5	5	17	2	4	4	53
Orvostani szigorló	2	—	1	—	—	—	13	36	4	1	57
Bölcsészeti szigorló	1	—	—	—	—	—	2	4	—	—	7
Ügyvédjelölt és joggya- kornok	10	17	6	8	6	6	36	1	18	10	118
Tanár- és tanítójelölt	4	4	2	2	2	—	15	35	3	1	68
Magánzó	—	1	1	—	1	—	1	2	—	1	7
Hivatalnok	8	5	4	2	2	1	12	9	20	7	70
Hírlapíró és író	2	2	3	1	—	1	6	1	1	2	19
Tanár és tanító	5	3	2	2	2	—	17	3	5	2	41
Ügyvéd	—	—	1	1	—	1	3	—	—	—	6
Orvos	1	4	3	—	1	2	4	—	4	—	19
Lelkész	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	3
Kereskedő	—	—	1	—	—	—	1	—	1	1	4
Mérnök	3	—	—	—	—	—	5	—	2	—	10
Művész	2	1	—	1	—	—	4	—	1	—	9
Vegyész	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2
Műiparos	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	4
Gyógyszerész	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2
Építész	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2
Képviselő	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Összesen	156	136	110	64	47	32	993	682	331	136	2687

A 2687 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 49,629 ízben vette igénybe az olvasótermet és itt 53,621 művet használt. Az erre vonatkozó részletes kimutatás a II. táblázatban foglaltatik.

II. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár közolvasótermének forgalma
az 1898. évben.

Hónap	Olvasók összege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	
		Hit- tudom.	Jog- tudom.	Állam- tud.	Orvostud.	Mathem. és term.-tud.	Bölcsész- és nevel.-tud.	Történelmi és földr.-tud.	Nyelvészet és irodalom	Egyet. encycl. és vegyesek	
Január	6152	15	2719	838	874	499	231	618	610	197	6601
Február	5982	9	2461	809	852	474	233	653	662	237	6390
Márczius	5820	14	2592	799	735	423	230	609	607	291	6300
Április	3145	17	1492	410	371	191	103	347	384	155	3470
Május	4497	17	2054	562	522	259	179	513	507	213	4826
Junius	2052	4	976	324	236	116	84	253	267	119	2379
Szeptember ...	3059	7	1279	417	377	191	145	404	341	201	3362
Október	6688	27	2828	725	755	445	301	794	910	453	7238
November ...	6784	32	2900	701	739	521	211	661	917	568	7250
Deczember ...	5450	29	2523	385	757	486	136	505	529	455	5805
Összesen ...	49629	171	21824	5970	6218	3605	1853	5357	5734	2889	53621

Az olvasóterem július és augusztus hóban zárva volt.

Házon kívül 3913 kikölcsönző 10.134 művet használt.

*

A hazai tudományos élet, nevelés- és könyvtárügy minden barátja kétség nélkül nagy örömmel és meglelégedéssel fog tudomást venni e jelentés révén arról a rendszeres tevékenységről, élénk és többirányú hatásról, ami ezt a közművelődési intézetünket nemzeti kulturéletünkben már régóta oly előkelő helyre emelte. A használatra, forgalomra és szaporodásra vonatkozó adatok magukban véve oly beszédesekek, hogy azokhoz minden kommentár fölöslegessé válik, amint hogy mi a megelőző években be is értük a jelentés egyszerű reprodukálásával. Most azonban valamivel többet is kell tennünk. A hazai könyvtárügy munkásai iránt érzett kegyeletünk sokkal eleveenebb, hogysen észre ne vegyük a jelentésnek azt a bántóan rideg hangját, a melylyel az intézet nagynevű volt igazgatójának érdemei fölött, hogy úgy mondjuk napirendre akar térni. Sőt még ennél is többet tesz. Mintha meg se értené a Szilágyi Sándor tudományos egyéniségének nagy jelentőségét, s mintha képtelen volna e nagy szabású pályafutás méltánylásához szükséges magasabb szempontokra emelkedni,

az adminisztrációban előfordult apró-cseprő vizzásságoknak élénk megvilágításával akar az egész nemzet által font babérkoszorúból egy pár levelet kitépdesni. Mikor már az egész ország tisztában van aziránt hogy Szilágyi Sándor fáradhatatlan sokoldalúságával, élénk szuggesztív erőtől duzzadó temperamentumával és lelki nemes-ségével mily nagy hatást gyakorolt könyvtárigazgatói minőségében is egész tudományos életünkre, az ő intézetének évkönyvében nem találunk egyetlen meleg szót emlékezetének, szemére hányják az akkori közoktatásügyi kormánynak, hogy a »külső személyzet«-ből nevezte őt ki igazgatóvá, s évtizedek minden adminisztratív mulasztásaért a már örökre elnémultat teszik felelőssé. Szerencsére a jelentés hangja olyan, hogy akaratlanul is óvatossá teszi azt, aki művelődéstörténeti forrásul akarná fölhasználni, s még vigasztalóbb az, hogy a Szilágyi Sándor könyvtárigazgatói működésének eredményei és hatásai úgy bele vannak szöve az utóbbi évtizedek tudományos munkájának szövetébe, hogy azt onnan eltüntetni, vagy bárcsak elhomályosítani is amily méltatlan épen annyira lehetetlen iparkodás. Elhiszszük szó nélkül, hogy az egyetemi könyvtárban nagyon nevezetes teendők várnak lelkes munkásokra, kívánjuk is, hogy minél alkalmasabb erők minél szebb eredményekhez jussanak el. Azonban legyen szabad kifejeznünk azt a meggyőződésünket is, hogy még nagyon sok időnek kell elmulni, amíg a budapesti egyetemi könyvtár könnyeden eldobhatja magától azt a dicsőséget, hogy Szilágyi Sándort vezetőjéül tisztelhetette.

SZAKIRODALOM.

A budai könyvtár szakszerinti czímjegyzéke. *Központi szakkönyvtár. I. kötet. Az 1896. év végéig.* Budapesten. Kiadja a Budai Könyvtár-Egyesület. 1898. XV + 236 l. 8-r.

Annak az e helyen is többször méltányolt rendszeres tevékenységnek, a melyet a Budai Könyvtár-Egyesület intézői évek óta kifejtének, újabb bizonyása az a szép kötet, mely u. n. központi szakkönyvtárunknak czímjegyzéket foglalja magában. Teljesen jogosult büszkeséggel bocsátják közre s a munka befejezésén érzett örömük menti azt a kissé magas hangot, a melylyel intézményükre a közönség figyelmét fölhívják. »Hazafiak lelkesedése és áldozatkészsége emelte ezt az intézményt. És talán az egyedül álló eset, hogy a magyar társadalom ily rohamosan felvirágzó és maradandó becsű közművelődési alkotásnak adott életet. Szinte csodáljuk ez intézményt keletkezésében, fejlődésében és duzzadó törekvéseiben.« Ime a bevezetés első sorai. Mint mondtuk a hang talán kissé magas, lévén egy 10,000 kötetes könyvtárról szó. De ha meggondoljuk, hogy ezt a kötetszámot nem is egészen 10 év alatt érték el, kizárólag társadalmi tevékenység útján, nem csodálkozunk, ha annak tolla, a ki ezt a derék munkát színről színre látta, sőt annak részese is volt, egy kissé elmámorosodik, midőn ily nevezetes beszámolás alkalmából kell megnyilatkoznia.

A könyvtár történetére vonatkozó adatok egy része e folyóiratban az évkönyvek ismertetése kapcsán már közölve volt. Csak egy pár nevezetesebb és jellemzőbb kimutatást igtatunk most ide. Mindenekelőtt érdekes tudni, hogy 1897. december 31-én a könyvvállomány a következőképen oszlott meg:

Szakkönyvtár 5061 mű 6175 drbban és 632 apró nyomtatvány

Hirlaposztály 533 » 585 »

Népkönyvtár 1651 » 2718 »

Többes példányok 346 mű 408 drabban.

Összesen 10,518 drb nyomtatvány.

Hasonlóképen az egyesület pezsgő életére mutatnak azok a számok, melyek az évenként a könyvtárra és annak fentartására fordított összegekről számolnak be, a mint következnek: 1892: 720 frt 17 kr; 1893: 581 frt 47 kr; 1894: 888 frt 38 kr; 1895: 989 frt 39 kr; 1896: 930 frt 25 kr; 1897: 1125 frt 4 kr.

A könyvtár szakok szerint való berendezése és katalógizálása *Jurányi Győző* elévülhetetlen érdeme, a ki a bevezetésben részletesen ismerteti az elveket, a melyek alapján ezt a fontos műveletet végrehajtotta. Gondolkozó főre vall a 11 szakcsoport megállapítása, a minthogy a népkönyvtár 8 csoportját is annak idején igen helyes érzéssel körvonalozta. A szakkönyvtár rendszerének lényegére vonatkozóan a következőket olvashatjuk az említett bevezetésben: »Az egész szakosztályozásban három nagy csoport fedezhető fel; az első (A—Fbig) az emberi ész által alkotott, elvont tudomány-szakok (humaniora), a második (Fc—I-ig) a természettudományi szakok (realia), melyeknek östörvényeit az ember az idők folyamán fölismerte, rendszerbe foglalta és szolgálatára lenyűgözte (?), és a harmadik (K—L.) az enciklopédikus művek.« A 11 főszakon belül 38 alszak van megkülönböztetve nagyobb részt igen czélszerűen. Mindezek részletes ismertetésére ki nem terjeszkedhetünk, azonban hasonló jellegű könyvtárak rendezésénél igen ajánlhatjuk a Budai Könyvtár szakrendszerének tanulmányozását. Már a beékelési számozási rendszer alkalmazását nem mernők olyan határozottan ajánlani, habár *Jurányi Győző* nagy lelkesedéssel fejtegeti előnyeit. Nézetünk szerint ujonnan rendezendő könyvtár-nál legczélszerűbb alkalmas szakkatalógus mellett a beérkezés szerint való sorszámozás az u. n. raktárrendszer alapján. Ez nem zárja ki a legrészletezőbb szakkatalógust sem s a mellett a könyvek elhelyezésénél, leltározásánál, használatánál rendkívüli kényelmet biztosít. Érzi ezt minden olyan könyvtár, a mely az elhelyezésnél is bizonyos szakrendszereket követett s az u. n. beékelési számozási rendszerrel igen sok nehézségnek, bonyadalomnak nyitott utat. Igaz ugyan, hogy ezek a bajok különösen nagykönyvtáraknál mutatkoznak, de hát melyik kis könyvtár nem álmodozik arról, hogy egykor nagygyá lesz.

A budai könyvtár könyvanyagának vizsgálata szorosban nem tartozik ide, csupán melleleg említjük meg, hogy a magyar szépirodalom feltűnő hézagosan van képviselve a könyvtárban. Egy némely könyvnek rossz osztályozásán könnyű lesz segíteni. Pl. mit keresnek Hunfalvy Pál tanulmányai a kizárólag szépirodalmi jellegű *Da. Magyar irodalom* című szakban, mikor más alkalmas szakokban nincs hiány?

Említsük még föl, hogy kitűnő név- és rendszómutató is van a katalógushoz csatolva, a mi nagyon megkönnyíti használatát. Egyáltalában ez a katalógus is azt mutatja, hogy a Budai Könyv-

tár Egyesületben tiszta fogalmak és helyes elvek uralkodnak a könyvtárak rendeltetését, használatát és hatásait illetőleg. —r.

Magyar Nyomdászok Évkönyve. *Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. Szerkeszti Tichy Ákos. 1899. Tizennegyedik évfolyam.* Budapest. 8-ad rét. 106 l.

A nyomdászok évkönyve, a zsebkönyv formát elhagyva, úgy látszik, a tekintélyesebb diszmű külső hatásai felé törekszik. Mindenestre csak helyeselhető törekvés. A nyomdászok évkönyvének lehetőleg szép könyvnek kell lenni, habár a gyakorlati szempontok a régi formát indokoltabbá tették. Tartalma az idén is nagyobb-részt annak a derék gárdának közleményeiből került ki, a mely az utóbbi években úgy a Grafikai Szemle hasábjain, mint az évkönyvekben dicséretes buzgalommal szolgálja a hazai könyvnyomtatás ügyét. *Firtinger* Károly a szabadságharcz két nyomdász vértanújáról közöl meleg sorokat a félszázados évforduló alkalmából. *Radnai* Mihály a Pallas Nagy Lexikonát ismerteti igen behatóan, különösen a nyomdászati szempontokra figyelve. Szakszerű nyomdászati-technikai czikkek *Gelberger* Mihályé a négyzetpontokról, *Fuchs* Zsigmondé a gépmester adminisztratív működéséről, *Pavlovsky* Alajosé az akcizencziák színezéséről. Szép dolgozat továbbá a *Simonovits* Kornélé, mely a könyvnyomtatást mint művészetet méltatja. Az évkönyv kegyeletes nekrológban emlékezik meg *Waldow* Sándor németországi kiváló nyomdászati szakíróról s gondosan összeállított jegyzéket közöl a múlt évi szakbibliografiáról.

(—r.)

Friedrich Ahn. 1. *Bibliographische Seltenheiten der Truberliteratur.* Grác, 1894; 2. *Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach (1575—1580).* Grác, 1896.

Két kis füzet fekszik előttünk; mind a kettő a szlovén protestáns irodalom nyomtatott termékeivel foglalkozik. Különös sors érte az osztrák protestáns szlovéneket. A XVI. század vége felé Karintiában, Stiriában, Krajnában megindult ellenreformáció a legkegyetlenebb eszközökhöz folyamodott, hogy kiirtsa a földszinéről az »eretnek« tanokat. Stiriában 1572-től, Krajnában 1596-tól vannak jezsuiták, a kik török-szakad módra akarják győzelemre juttatni a katolicizmus erősen megtépdesett zászlaját. E küzdelmében a katolikus papság s elsősorban a jezsuita-rend főfigyelmét a szlovén nyelven megjelent protestáns könyvekre fordította. 1581-től fogva egészen a XVII-ik század végéig valóságos irtóháborút folytatnak e könyvek ellen, s ha lehet, tömegesen összegyűjtve, ha így nem, hát akkor egyenként elégetik a városok piaczaín. Ily szomorú adatok a könyv-vandalizmusra a következők: 1581-ben 2000 szlovén Luther-bibliát éget el az

aqueilejai pátriárcha; Károly kir. herczeg 12.000 »eretnek« könyvet égetett el egyszerre. Elszomorító, a mikor Ahn könyvében olvassuk, hogy »Grác és Laibach fővárosokban 1600 és 1601-ben részint önként átadott, részint pedig erőszakkal elvett könyveket kocsi-számra égettek el a nevezett városok piaczaín«.

A protestáns ügy hanyatlása érlelhette meg Truberben, a szlovén nép reformátorában azt a gondolatot, hogy könyveit 1569-ben Krajna tartománynak adományozza. Ezeket a könyveket, a melyek főleg szlovén protestáns könyvek voltak, Laibachban őrizték, míg 1616-ban a laibachi jezsuiták kollegiumának a tulajdonai lettek. Ekkor a szlovén nyelvű protestáns irodalmat még egy csapás éri; a nagy ügygyel-bajjal megmentett szlovén protestáns könyvek, (Truber-irodalom), a melyekhez folytonosan vásároltak is, 1774-ben a jezsuita-kollégium leégésével oda égtek s így elpusztult az eredeti Truber-könyvtár is. Ily viszonyok közt a XVI. századból származó szlovén protestáns könyvek a legnagyobb bibliografiai ritkaságok közé tartoznak. Ezekhez a bibliografiai ritkaságokhoz szolgáltat adatokat *Ahn* itt említett két művében. A »Bibl. Seltenheiten«-ben részletesen leírja Spangenberg Postilla (1578.) című művét s ezzel kapcsolatban ismerteti a gráci egyetemi könyvtár XVI. századbeli szlovén protestáns könyveit; ezek a következők: 1. Truber, Uj testamentuma, 1557. 2. Horvát nyelvű uj testamentum 1562. 3. Truber, Catechismus, 1575. 4. Truber Uj testamentuma, 1582. 5. Dalmatin Biblia, 1583.

Ahn másik füzeté Laibach város első szlovén nyomtatványairól szól. Ez a füzetke ránk nézve annyival bír érdekl, hogy Laibachban az első szlovén könyveket Manlius János nyomta. Sok huza-vona után 1575 megkapta a könyvnyomtató műhelyhez az engedelmet s összesen 25 könyvet nyomtatott 1580-ig, ebből 8 db. szlovént. Hat évi fennállás után a katolikus kormány becsukatta a könyvnyomtatót; Manlius, a ki protestáns könyveket is nyomtatott, szálla volt a vezető körök szemében s a városból, sőt Krajnából is kiutasított, s működését áttette Magyarországra. Erre vonatkozólag *Ahn* ezt írja: »Manuel, durch einen Ausweisungsbefehl gezwungen, verliess zwei Jahre darauf, nachdem er noch seinen Buchhandel anderen Ständen übergeben hatte, die ihm liebgeordnete Stätte seiner Thätigkeit, um in Ungarn das Wanderleben eines fahrenden Buchdruckers zu beginnen.« Manlius magyarországi szerepléséről tudjuk, hogy nyomtatott Keresztúron, Német-ujváron, Monyorókeréken, Felső-Lövön (1584—1602).

Ahn hálára kötelez le bennünket, a midőn az első sorban bibliografia fontossággal bíró XVI. századi szlovén protestáns nyomtatványok felkutatásán s megismertetésén fáradozik. A most megjelent két füzet tanúsítja, hogy munkáját szép siker koronázza.

Melich János.

Észrevételek a »Nyelvemléktani széljegyzetek«-hez.

(Felelet dr. Hubert Emil válaszára.)

A szerző »A nyelvemléktan alapvonalai« cz. értekezéséről írt ismeretésemet részben rosszul értette meg, részben pedig félremagyarázta, s azért legyen szabad állításaira megjegyzéseimet lehető röviden, de mégis az ügy fontosságához mért keretben előadnom.

1. H. úgy határozta meg a nyelvemléket, hogy ez »egy nyelvállapotról szóló jegyekben ránkmaradt tanuvallomás.« Én ezt helytelenítettem, mert az emlék *lényeges jegye* nincsen benne világosan kifejezve, és meg is javítottam, az ő meghatározását ilyformán: *a nyelvemlék egy ma már nem létező nyelvállapotnak maradandó jele*. Hogy meghatározásom jobb az övéénél, saját maga is elismeri, midőn lépten nyomon bizonyítja, hogy mindez az ő meghatározásában is benne van (192. l. 3 bekezd.). De közben aztán egész lapon (193. l.) leczkézelt engem, hogy nem helyesen fogtam fel az *emlék* fogalmát, mert ez nemcsak *elmúlt*, ma már *nem létező* dolgokat jelöl, hanem bizony jelöl *ma létező* dolgokat is. Megengedem. És mit akarunk azzal jelteni, mikor valamely ma létező személyt vagy dolgot emlékekkel megjelölünk? Nemde azt, hogy azok előttünk legyenek akkor is, a mikor már *nem létezők*. Azt hiszem, helyesen következtek, midőn azt állítom, hogy H. is ugyanazt tartja az *emlék* (Denkmal) lényeges jegyének, a mit én, s nem azt, a mit *válaszában* kivételképen emleget (193. l.). Meg is mondja ezt egyenesen: »A tudományos értelemben vett emlék (Denkmal) emlékeztető czélzat nélkül készült, de mi magunk *önként* felhasználjuk e tárgyakat, hogy *múlt* (no lám!) állapotokat *szabadon választott szempontból* rekonstruálhassunk.« Lám, lám, hogy az az ördögös *emlék* hát mégis csak *elmúlt*, azaz *ma már nem létező* állapotokat jelöl!

De akkor, mire való volt az a sok kertelés az *emlékről*? Hát csak arra, hogy én is megtudjam, hogy *hányféle az emlék?*¹ Hányféle tehát? Először: *Denkmal*, másodsor: *Andenken*. A denkmal ismét: 1. *vulgaris Denkmal*, 2. *tudományos Denkmal*. Ez a kettő ismét felosztható a végtelenségig, a szerint, hogy a fehérvári bicskával, a kovakéssel vagy az osztják halász hajfűrtjével van-e dolgunk, mint emlékekkel. — Csak kettőt jegyzek meg erre a dologra vonatkozólag: 1. az emlékeknek e sokféle fajáról nyújtott meghatározás egytől-egyig helytelen és ellenmondó, de ezt kimutatni nem tartom érdemesnek, csak utasítom a szerzőt akármelyik Logika *meghatározás* (definitio) cz. fejezetére; 2. kíváncsi vagyok, mi köze van a fehérvári bicskának s egyéb ott (193. l.) elsorolt becses emlékeknek a nyelvemlékekhez? — Ha pedig valaki kételkednék e bravúros *Gründlichkeiten*-tal végzett szörszállhasogatáson, hát bizony mondom, hogy csodálni való az, de valósággal meg vagy on irva a Magyar Könyvszemle 193. lapján.

2. H. helyteleníti arra vonatkozó meghatározásomat, hogy *mikor* válik valamely nyelvmaradvány nyelvemlékké. A *kor* kérdése a nyelvemlékeknel igen fontos, azért tehát halljuk, hogyan vélekedtek erről mások, mit írt róla Hubert, és mit állítottam én? Mellőzöm azt a régi véleményt, mintha nyelvemlékeink kora az első magyar nyomtatott könyv (Szent Pál levelei) megjelenése idejéig (1533) tartana. Ennek tudtommal nincs gazdája, de régebben sokan így vélekedtek. Zolnai már úgy nyilatkozik (Nyelveml. a könyvnyomt. koráig, 22. l.), hogy »a *legújabb* kor nyelvbeli nyilatkozásain kívül minden *régi* irat és könyv már nyelvemlékszámba jön a nyelvész előtt.« Hubert ezt tagadja, de nem támogatja tagadását egyetlen bizonyítékkal sem. Ellenben hirdeti, hogy biztosan meg tudja határozni »a *kort*, melytől kezdve a nyelvjelenségek *többé nem nyelvemlékek!*« Keressem aztán én ezt a meghatározást, mint a

¹ Írtam (80. l. jegyz.), hogy erre nekünk a nyelvemlék meghatározása szempontjából részletesen kiterjeszkednünk nem kell.

tűt, az ő egész értekezésében, de határozottan kifejezve nincs sehol. Azonban talán ez a kategorikus imperativus jelöli Hubertnál a nyelvmemlékek korát: »Minden fixált, megörökített nyelvallapot nyelvmemlék!« Meddig nem nyelvmemlék tehát valamely nyelvjelenség? H. szerint addig, a míg csak hanggal fejeződik ki, a mint pedig leiratott, attól a pillanattól kezdve nyelvmemlék minden nyelvjelenség. Azonban ha a nyelvmemlék *elmúlt* nyelvallapot, akkor ez a korhatározás rossz, mert a mit most leírtam, az nem *elmúlt*, hanem *folyton tartó és ismétlődő* nyelvallapot vagy nyelvjelenség, mert ugyanezen hangokat, alakokat, kifejezéseket és szerkezeteket másodszor, harmadszor és századszor is használhatom, a nélkül, hogy akár az egyéni, akár a közös nyelvallapottól elütne. Ha tehát Zolnai meghatározása a nyelvmemlékek korára vonatkozólag nem helyes, mert tág; viszont a Huberté olyan *képtelenség*, a mely még a nyelvmemlékről adott saját meghatározásával is kiálló ellentétben áll.

Hát én mit állítottam erre vonatkozólag? Azt, hogy valamely rögzített beszéd *akkor* lesz nyelvmemlék, ha *lényeges* nyelvi jelenségei a később következő nyelvallapottól elütnek. Azt mondja H., hogy a *lényeges* szó segítségével szeretnék kibújni a meghatározás alól, s kér, hogy állapítsam meg hát, mik azok a lényeges nyelvi jelenségek. Hogy melyek és mifélék azok a *lényeges nyelvi jelenségek*, elég világosan érintettem ismertetésemben (81. l.); nyelvész tudhatja, melyek azok, s az ott említett néhány példából a nem nyelvésznek is lesz fogalma róla. Itt tehát mégis van valami biztos alap, a melyre a nyelvmemlék korát illetőleg támaszkodhatom. Egyébiránt ha én nyelvmemléktani elméletet írnék, akkor bővebben kiterjeszkedném erre a kérdésre is s nem »nego«-val és csupasz »affirmo«-val ütném el a dolgot, mint Hubert. Azt mondja ő, hogy *új tant* hirdet. Nos, akkor kötelessége lett volna, az e tanra vonatkozó régi állításokat *alaposan* megczáfolnia és azután saját nézeteit — *bizonyítékokkal támogatva* — kifejtetnie. De ezt egyiket sem teszi, ő csak *tagad* és *állít*. Ez a két szó pedig a tudományban = 0, a melyből minden lehet; de csak akkor lesz belőle valami, ha ez a szó is melléjük csatlakozik: *bizonyít*. Ő mitőlünk, a kik hibáira figyelmeztetjük, minduntalan bizonyítékokat követel, de ő maga ezekkel igen szívesen adós marad.

3. H. azt állítja, hogy a nyelvmemlékekben csakis az *egyéni nyelvallapot* kutathatjuk. De azt ismét nem bizonyítja semmivel, hogy *miért* éppen csak ezt. Én azt állítottam ismertetésemben és kelleténél is hosszabban (80—81. l.) bizonyítottam, hogy ez *szinte* lehetetlen és *nem*: *szinte lehetetlen*, mert olyan egyéni nyelvallapot, a melyet ő keres, a nyelvmemlékekben *nincs*. H. az én bizonyítékaimra ilyen döntő *argumentummal* felel: »Hát azért ... *lehetetlen* az egyéni nyelvallapot keresése, mert azt a nyelvmemlék nem tüntetheti fel *teljesen* sohasem? Hát a *kor* állapotát talán *teljesen* tünteti fel?« (195. l.) No már az ilyen erős (!?) bizonyítéka én elnémulok és megmaradok csökönyösen bebizonyított állításom mellett.

4. H. azt állítja (195. l.), hogy én *saját szavam* szerint sok dolgot nem értettem meg az ő értekezéséből. Bocsánat! ezt én nem írtam sehol. Nem értem, honnan kaphatta ezt az állítást! Talán abból, hogy egyik szórszálhasonlatot megkülönböztetését *érthetetlennek* mondtam? (Csakhogy az ám más valami, mint a mit nekem H. tulajdonít. Ez az *érthetetlen, helytelen, téves* (ez az az *érthetetlen!*) állítása pedig H-nak a következő: »Ha valaki rendes megszokott írásával *hamisít nyelvmemléket*, akkor műve az írotemlékek tanának szempontjából *nem hamisítvány*.« Erre én azt mondtam, hogy »*érthetetlen*«, mert ha én *rendes, megszokott írással* »hamisítom« a Halotti Beszédet, ez nem lesz hamisítvány (mint nyelvmemlék sem), hanem egy kész nyelvmemlék-másolat. (Hogy a nyelvmemlék-másolat is lehet hamisítvány, ez ide most nem tartozik.) H. erre gúnyosan így válaszol: »Igazán? Hát ha én rendes megszokott írással hamisítok egy *soha nem létezett* XIII. századi nyelvmemléket és azt hirdetem, hogy az eredeti most már elveszett, de én még idejekorán *lemásoltam*? *Írásmemlék*-hamisítvány és az én *másolatom*? Nem.«

H-nak igaza van: *nem az!* »Nyelvmélek-hamisítvány?« kérdezi tovább. »Bizony az« — felel reá nyomatékka. *Bizony nem az!* felelek én rá ugyanolyan nyomatékka. Ha u. i. az illető »másoló« szavahihető és a XIII. századi nyelvet úgyesen »hamisította«, azaz utánozta, akkor műve egy *XIII. századi elveszett nyelvmélek másolata*. Ha pedig az illető rosszul utánozott s gyanús, vagy plane kisül, hogy olyan nyelvmélek *sohasem létezett*, akkor azt mondjuk rá, hogy ez *nem nyelvmélek-hamisítvány*, mert *hamisítani* csak valamely *tényleg létező* dolgot lehet (l. Budenz: Ugor alakt. 161. l. és bármely iskolai nyelvtanban az *-ít* képzőről szóló tant, meg a logikát is!), — hanem *koholt* mű, tehát *nyelvmélek-koholmány!* — Az a bizonyos *alaposság* »nemzeti« tulajdon, csakhogy nem a mienk; de »magyar nemzeti vonás« igenis, hogy a *maga nevén nevezzük meg a gyereket!*

5. H. nagyhangú kárhözvitással ítéli el Volf és Zolnai nyelvmélek-kiadásait az Ehr. cz. 66. lapja alapján, a honnan közléseikben 12 hibát (!) mutat ki, de ezek közül csak egy ér valamit s az is ilyen: *ekef'ewltnek* (Ehrenfeld-kódex) *ekef'ewltnek* (Volf). Erre én azt mondtam, hogy *ridiculus mus*. Most ő arra utasít engem, hogy nézzem meg a múzeumban Szent Krisztina életét, Volfnak ebben tett hibái nem lesznek *ridiculus mus*. Ha szükségem lesz rá, majd megnézem. De nem én vádoltam Volfot és Zolnait, hanem ő. Ha vádolt, miért nem vette bizonyítékát onnan, a hol volt; elhittük volna neki, hogy nem hamisítja meg Szent Krisztina életének szövegét. Ha pedig akkor ezt a szöveget még talán nem ismerte, miért vádolt *alap nélkül?*

6. Téved, sőt szándékosan téved H., midőn azt veti szememre, hogy én a nyelvmélek-kiadásban helyteleníttem a *teljes hüiséget*. Helytelenítem igenis a *betű-hüiséget*, a melyen ő nyargal, mert a *betű öl*. H. t. i. még a rövidítések feloldását is megköveteli a nyelvmélek-kiadásokban (pl. *myden = mi(n)den v. minden*). Hát aztán kinek és minek használ ez a *betű-hüiség*? A paleografusnak? Nem. Arra nézve közömbös, akár fel van oldva a rövidítés, akár nincs, mert úgyis ismeri. Magának a tudománynak? Erre is közömbös a feloldás, mert pl. *m den* tényleg = *minden*. A nyelvbúvároknak talán, a kik számára H. szerint a nyelvmélek-kiadás készül? No ezeknek meg éppen nem használ, mert nagyon kevés nyelvbúvár egyuttal paleografus is, és így számos rövidítés ismeretlen előtte; sőt van sok rövidítés, a melyen még a paleografus is fennakad. Mire való hát a *betűhüiséggel* megnehezíteni, sőt sok helyt érthetlenné tenni a nyelvmélekkiadásokat éppen a »nyelvbúvárok« előtt, a kiknek H. szerint kizárólag készülnek? Ez olyan gondolkodás, a melyet én csodálok, de magamnak nem kérek belőle. Azonban H. szerint minden »nyelvbúvár« eo ipso paleografus is, vagy ha nem az, hát tanulja meg ezt a tudományt. Erre a követelésre már megadtam ismertetésemben (84. l.) a feleletet, most még csak ezeket adom hozzá: A nyelvész és a paleografia két külön tudomány. Ha valaki mind a kettőt ismeri, az igen hasznos az illetőre nézve; azonban sok olyan nyelvész van, a kik igen keveset, vagy éppen semmit sem értenek a paleografiához, és mégis kitünőbb »nyelvbúvárok«, mint mi kettecskén együtt véve. Budenz — noha keveset értett a paleografiához — európai magaslatra emelte a magyar nyelv-tudományt és bizonyosan *nem kisebb* »nyelvbúvár« volt, mint mi paleografus-kodó nyelvészek. Sapiienti sat.!

7. Azt is szememre veti H., hogy a nyelvméleket illető meghatározásáról elmondom, *mennyiben új*, de adós maradok azzal, hogy *mennyiben nem új* (196. l.) Magamnál okosabb embert nem szeretek oktatni, azért egy kis hasonlattal élek. Az én csizmám *annyiban új*, hogy meg van fejelve, a *feje tehát új*. Már most bizonyára minden nagyobb megerőltetés nélkül kitalálja a kegyes olvasó azt is, hogy az a csizma *hol és mennyiben nem új!*

8. A nyelvmélektan *felosztásáról* szólva, kiemeltem ismertetésemben

(82. l.), hogy felosztása (*külső rész*: alaki és tartalmi külső, — *belső rész*: hangtan, szótan, mondattan) helyes, de *nem új*. H. erre azt vágja a fejemhez, hogy 1. nem vagyok tisztában *egy* (!) tudomány *anyaga*, *módszere* és *rendszere* közti különbséggel; 2. az ő rendszere »*teljesen új*« s én nem bizonyítottam be, hogy *nem új*.

Felelet az 1. pontra. H. értekezésének 14. lapján a nyelvelméltan felosztásából a *külső rész* alosztályait megadván, így ír:

»Ezek után a **rendszer táblázata ilyen lesz.**«

És ezután adja a fönt közlöttem felosztás táblázatát. Azt kérdezem én már most: *melyikünk nincs tisztában valamely tudomány anyaga, módszere és rendszere közti különbséggel?*!

Felelet a 2. pontra. Ha én azt állítom, hogy ez a *rendszer nem új*, mert az eddigi nyelvelméltan-kutatásokban több-kevesebb sikerrel gyakorlatilag már alkalmazva volt, — ennek minden bizonynyal van annyi ereje, mint ha H. minden bizonyítás nélkül azt állítja, hogy *de bizony teljesen új*! Azonban nem akarok »kibújni« a bizonyítás alól, mert így oda jutnánk, a hova az egykori két palóc, a kik fél napon át veszekedtek és czibálták egymás haját azért, hogy *Schmied* nevű földesurok neve *Simúd*-e, vagy *Esmúd*? Tehát bizonyítsunk! Mindazt, a mit H. értekezésében a nyelvelmélt *külső részéről* »rendszer«-be összefoglalt (14—15. l.), gyakorlatilag is alkalmazva látjuk Volf nyelvelméltan-kiadásainak »bevezetés«-eiben. (Legszébben talán az Ehrenfeld-kódex bevezetésében.) Ezek minden nyelvész előtt ismereteseek. Delehet, hogy H. ezeket a bevezetéseket nem méltatta figyelmére; akkor *magna ingenia convenerunt*. Ha pedig figyelemre méltatta s az ott találtakat rendszerbe foglalni és tökéletesíteni törekedett, ez már magába véve is érdem, de *nem új dolog*. — A nyelvelméltan *belső része*: *hangtan, szótan* (1. alaktan, 2. jelentésán), *mondattan*, — ismeretes nyelvtani rendszer, a mely *Erdősitől* kezdve mai napig minden nyelvtanirónál megvan (hogy csak saját irodalmunkat tekintsem). Ha pedig H. arra is kíváncsi, hogy ezt a nyelvelméltan-kutatásokban alkalmazták-e, hát tekintse meg a Magyar Nyelvőr 28. kötetét és a Nyelvtud. Közl. még több kötetét, ott meg fogja találni, a mire szüksége van. És aztán ne mondja, hogy az ő rendszere *teljesen új*, mert akkor az új gazdához kerül és megtatarozott ócska ruhát is újnak lehet mondanunk.

Ezek voltak H. válaszában azon tárgyi természetű megjegyzések, a melyekre válaszolnom kellett. Az elmondottakból minden elfogult lélek láthatja: *ki hirdet tévedéseket arany igazságokként s ki akarja megfélemlíteni a nagyközönséget?* (Hát nem a *nyelvbűvárokat?*)

Személyes éli megjegyzéseit nem méltatom figyelemre, csak egyet idézek közülök: »Nem akarom őt (t. i. engem) most se *rosszakarattal*, se *egyébbel* megvádolni (holott kívánatra mindezt *be is bizonyíthatom*)«. — Ismertetésem végén így írtam: »Hosszasan foglalkoztam H. értekezésével, mert *megérdemli. Nyelvészetiünk jelenlegi szöböngésző irányzatában ez az értekezés majdnem egyetlen, a mely általános eszméket nyújt és rendszert ad*, habár ez nem is minden ízében sikerült«. (85. l.) A *rosszakarat minden bizonynyal így beszél!* — Hát az az »*egyéb*« micsoda? A válasz nem mondja meg, de ez rosszabb lehet még a rosszakaratnál is, mert nincs neve. Hanem hát kár volt elfeledni a szerzőnek, hogy tudományos kérdésben bizonyítás nélkül a »megvádolás« legalább is *nem helyén való*. Én pedig kérem a szerzőt, bizonyítsa be kívánatra ígérete szerint, hogy ismertetésemben hol nyilvánul ő iránta *rosszakarat* és mi az az »*egyéb*«?

Feleletemet azzal végzem, hogy szép a nézeteinkhez való *okos* ragaszkodás, de még szbb: *consilium mutare in melius*.

Dr. Bartha József.

Utolsó szó a nyelvemléktan ügyében.

A *consilium mutare in melius* elvét követve nekem is megjött a job-bik eszem s ezennel előllok minden további vitától. A szíves olvasó bizonyára csodálkozni fog, hogy honnét ütött belém egyszerre ez a békülékeny hang s miért teszem le épen most a tollat, mikor ellenfelem egyenesen felhív a további vitára. Igen egyszerű a magyarázat: véletlenül elkezdtem *számolni*. A Magyar Könyvszemlében, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos közlönyében, *hét* egész lapon ismertette dr. Bartha József *hatvan* lapnyi nyelvemléktanomat: én azt híven, hogy szolgálatot teszek vele a Könyvszemle olvasóközönségének, ha dr. Bartha József súlyosabb tévedéseit helyreigazítom, *négy és fél* lapon feleltem ismertetésére, mire ő most megjegyzéseit »lehető röviden, de mégis az *ügy fontosságához* mért keretben« ujabb *négy* oldalon mondja el. Mint-hogy azonban már Bölcs Akiba megmondotta (fogjuk rá, hogy ő volt!), hogy könnyebb egy sornyi képtelenséget *állítani*, mint azt tíz sorban megczáfolni, nekem, ha én dr. Bartha Józsefnek újból válaszolni akartam volna, először is idézetekben le kellett volna újra nyomtatnom egész cikkét, minthogy *egyetlen sorát* nem hagyhattam volna szó nélkül, s így csak maga az idé-zet *négy* oldal lett volna: a czáfolat, mint Bölcs Akiba kiszámította, minimum *tízszernyi*, ez már összesen *negyennégy* oldal s így az én *hatvanlapnyi* nyelvemléktani értekezésem ügye a Könyvszemlének *eddig* kerek *hatvan* lapját foglalta volna le.

Erős meggyőződésem, hogy most azzal teszem a legnagyobb szolgálatot a Könyvszemle szíves olvasóinak, ha már egyszer végérvényesen *elhallgatok* mindenféle nyelvemléktannal s szóhoz engedek e folyóirat hasábjain olyanokat is, kiket e hely ügy tudományos szakjuknál, mint egyéb érdemeiknél fogva méltán megillet. De mielőtt ezt tenném, engedje meg e folyóirat mélyen tisztelt szerkesztője, hogy neki ezennel nyilvános köszönetemet fejezzem ki azért a jóin-dulatért és kitüntető érdeklődésért, melylyel értekezésemet kezdettől fogva kísérte s b. lapjában talán kelleténél is nagyobb terjedelemben szóvátenni engedte.

Most még csak a t. bírálóhoz lenne néhány szavam. Ő felszólított, hogy bizonyítsam be ígéretem szerint, hol találók ismertetésében »rossz-akaratot és egyebet«, s egyuttal megró, hogy »kár volt elfeledni a szerzőnek, hogy *tudományos kérdésben* bizonyítás nélkül a »megvádolás« legalább is *nem helyén való*«. Már engedelmet kérek, de én először is nem tartom *tudományos kérdésnek*, hogy X úr Y-ről rosszakarattal ír-e vagy sem, másod-szor pedig én az illető helyen azt mondtam, hogy *most* nem akarom őt *megvádolni*, de ha kívánja, nem vádолоk, de *bizonyítok*. Oldalakra terjedő bizonyítékaimat e helyen a fönnebb említett okokból közre nem adhatom, de ha a t. bíráló kíváncsi rájuk, magán uton szívesen rendelkezésére bocsátom őket, akár közzé is teheti valahol. Ha pedig azt hinné, hogy a Magyar Könyv-szemle olvasóinak türelmére való hivatkozás nem egyéb kibuvónál, kijelentem, hogy az egyes kérdések megvitatását az illető *szakfolyóiratokban* kívánságára hajlandó vagyok folytatni; a t. bíráló iránti elismerésemnek azonban még e folyó-irat hasábjain is kifejezést szeretnék adni, mert mostani válaszában is nem közönséges *tudományos* eredményeket mutatott ki. A többek között felfedezte, hogy Budenz, bár *keveset* értett a paleografiához, európai magaslatra emelte a *magyar nyelvtudományt* és bizonyosan többet értett az *összehasonlító magyar-ugor nyelvészethez*, mint én »paleografuskodó nyelvészke«. Aztán fel-fedezte... De hagyjuk! Ígéretem ellenére újra »tudományos« kérdések fejtege-tésébe akartam bocsátkozni, de most már leteszem a lantot. Csupán egy kéréssem van még a t. bírálóhoz. Ha igazán nem érez irántam semmiféle rosszakaratot, hanem épen az ellenkezőjét, úgy nagyon kérem annak a szent jóakaratra, a nevében, hogy ezentúl ne *ismertessen* engem sehol, mert ilyen formán a nevem csakhamar nem *ismeretessé*, de *hírhedtté* lesz.

Hubert Emil.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

L

HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny. XXIII. évfolyama. V. füzetében** (1899 május) Erdélyi Pálnak a »Komáromi énekes-könyvről« szóló dolgozatából a befejező közlemény olvasható. — **A VI—VII. füzet** (1899 június—július) tartalmazza *Hellebrant Árpádtól* az 1898-diki magyar filologiai irodalom részletes bibliografiai ismertetését.

Az **Erdélyi Múzeum XVI. kötetének V. fürete** (1899 május 15.) ismertetést közöl *Domján István*-tól Barabás Samunak »Zrinyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok« című kiadványáról. — **A VI. füzetben** (1899 június 15.) dr. *Székelly István* Kazinczy Ferencznek három Erdélyből írt levelét közli s ugyanott rövid ismertetés olvasható a Ferenczi Zoltán »Vásárhelyi Daloskönyv« című kiadványáról.

A **Grafikai Szemle IX. évfolyamának 4-ik száma** (1899 április) a csiksomlyói zárdakönyvtár egy a szakirodalomban különben már részletesen ismertetett unikumáról emlékezik meg pár sorban s a Rosenthal Lajos karácsonyi katalógusát ismerteti a Magyar Könyvszemle nyomán. Ezen kívül az Iparművészeti Múzeum könyvtárának megnyitásáról is ír. — **Az 5-ik szám** (1899 május) a világ egyik legrégebbi újságának, a kétszázhuszonötéztendő Jenaische Zeitungnak jubileumáról közöl rövid értesítést. — **A 6-ik számban** (1899 június) *Tichy Ákos* a Freckay-féle Mesterségek szótárának a könyvnyomtatással foglalkozó részéről közöl szakszerű bírálatot.

Irodalomtörténeti Közlemények. IX. évfolyam 3. füzet. *Bernáth Lajos*, Protestáns iskoladrámák (I. közlemény.) — *Császár Elemér*, Horatius és Verseghy (I. közlemény.) — *Imre Lajos*, »Jóka ördögé«-hez és a »Hegedű«-ről. — **Adattár:** *Décsi Lajos*, Adatok Pápai Paris Ferencz életéhez (I. közlemény.) — *Dr. Récsey Viktor*, Révai Miklós néhány újabb levele. — *Koncz József*, Szalárdi János kiadatlan levelei stb. (III. és befejező közlemény.) — *Dr. Toldy László*, Könyvészeti adalék Szabó Károly I. kötetéhez. — *Czékus László*, Jászay Pál irodalmi hagyatékából: levelek (befejező közlemény.) — *Katona Lajos*, Adalékok codex-irodalmunk forrásaihoz (II. közlemény.) — **Ismertetések, bírálatok:** *Ferenczy József*, Irodalmi dolgozatok (ism. lm.) — **Irodalomtörténeti repertorium** *Hellebrant Árpádtól*.

A **Századok XXXIII. évfolyamának 5. fürete** (1899 május 15.) *Domanovszky Sándornak* a *Dubniczi Krónika*ról írt tanulmányá-

ból a befejező részt közli. — A 6-ik füzetben (1899 június 15.) az újabb történeti irodalom bibliografiai ismertetéséből egy kiegészítő közlemény olvasható. *Jurkovich Emil* egy 1669-iki iskolai színelőadás szinlapját közli.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Centralblatt für Bibliothekswesen. XVI. évfolyam 5. füzet (1899 május.) *Hans Graeven*, Cyriacus von Ancona auf dem Athos. — *Hugo Rabe*, Der Palimpsest cod. I. 31 der Biblioteca comunale in Perugia. — *Dr. Anton Schubert*, Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501 (vége.) — *Elb. Nestle*, Zur Bibliographie der hebräischen Sprachkunde. — *Dr. Falk*, Der gelehrte Korrektor *Adrian O. S. B.* der Peter Schöfferschen Druckerei zu Mainz. — *Ferdinand Eichler*, Auch ein Wort zum Generalkatalog der österreichischen Handschriften. — *Recensionen und Anzeigen*: *Catalogus codicum astrologorum Graecorum*. *Codices Florentinos descripsit Alexander Olivieri. Accedunt fragmenta selecta primum edita ab Francisco Boll. Francisco Cumont, Guielmo Kroll, Alexandro Olivieri (C. Haeberlin.) Ernest Wölffing.* Verzeichniss der Zeitschriften für die Gebiete der Mathematik, der Physik, der Technik und der verwandten Wissenschaften, welche auf Württembergischen Bibliotheken vorhanden sind (*Ernst Roth*.) Grundriss für Geschichte der deutschen Dichtung; aus den Quellen von *Karl Goedeke*; nach dem Tode des Verfassers in Verbindung mit Fachgelehrten fortgeführt von *Edmund Goetze (W. Sch.) F. Sintenis*, Die Pseudonyme der neueren deutschen Litteratur (*M. Grolig*.) *James D. Brown*, *Manual of Library Classification and Shelf Arrangement (A. Graesel)*

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. — Vermischte Notizen. — Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekwesens. — Antiquarische Kataloge. — Personalnachrichten.

Deutsche Litteraturzeitung. XX. évfolyam, 17. szám (1899 április 29.) *Johannes Luther*, Die Reformationsbibliographie und die Geschichte der deutschen Sprache (*W. Scheel*.) — 19. szám (1899 május 13.) *J. Fath*, Wegweiser zur Deutschen Litteraturgeschichte (*E. Martin*.) — 21. szám (1899 május 27.) *Karl Heiland*, Die Lutherdrucke der Erlanger Universitätsbibliothek aus den Jahren 1518—1523. (*Johannes Luther*.) — 22. szám (1899 június 3.) *Oettingen-Wallersteinsche Sammlungen in Maihingen. Handschriftenverzeichniss I. Hälfte*, von *G. Grupp* (*Ed. Heyck*.)

Le Bibliographe Moderne. III. évfolyam, 1899 január—februári füzet (13. szám.) *A. Claudin*, L'imprimerie à Uzès au XVe siècle. — *Em. Duvernoy*, L'aménagement du dépôt d'archives de Meurthe-et-Moselle. — *F. Blochet*, Catalogue des manuscrits mazdéens de la

Bibliothèque nationale de Paris (folyt.) — Henri *Stein*, La collection Diederichs à la bibliothèque de l'Université d'Amsterdam. — H. de *Curzon*, Essai d'un répertoire des documents concernant le théâtre et la musique aux Archives nationales. — Chronique des Archives: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. Espagne. France. Italie. Suede. — Chronique des bibliothèques: Autriche-Hongrie. France. Grande-Bretagne. Italie. Suisse. — Chronique bibliographique: Histoire de l'imprimerie. Bibliographie du sonnet. Thèses bibliographiques à l'École des chartes. Le commerce des livres à Nijni-Novgorod. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Emile de *Sagher*, Notice sur les archives communales d'Ypres et documents pour servir à l'histoire de Flandre du XIIIe au XVIe siècle. (H. S.) Antonio Manno, Bibliografia storica degli Stati della Monarchia di Savoia, (H. S.) Szabó Károly et Hellebrant Árpád, Régi Magyar Könyvtár I—III. (J. Kont.) Alfred Wotquenne, Catalogue de la Bibliothèque du Conservatoire royal de musique de Bruxelles (Henri de Curzon.) D. Jordell, Répertoire bibliographique des principales revues françaises pour l'année 1897 (H. S.) Bibliographie der deutschen Zeitschriften. Litteratur II. (H. S.) Ph. Renouard, Imprimeurs parisiens, libraires, fondeurs de caracteres et correcteurs d'imprimerie depuis l'introduction de l'imprimerie à Paris (1470.) jusqu' à la fin du XVIe siècle (H. S.) — 1889 *márczius—júniusi füzet* (14—15. szám.) Ch. *Schmidt*, Un cours de bibliographie au XVIII. siècle. — Geoffroy de *Grandmaison*, L'Espagne et la France sous le premier Empire, à travers les archives espagnoles. — Henri *Stein*, L'origine flamande de l'imprimeur Chr. Wechel. — F. *Gerbaux*, Les papeteries d'Essonne, de Courtalin et du Marais à l'époque de la Révolution française. — C. *Conderc*, Les archives de la châtellenie de Bressuire. — Chronique des archives: Allemagne. Belgique. Espagne. France. Italie. Pays-Bas. Portugal. — Chroniques des bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. France. Italie. Suisse. — Chronique bibliographique: L'exposition bibliographique de Brunn. L'exposition bibliographique de La Haye. Le 5e centenaire de Gutenberg. L'art typographique à Naples. L'amateur d'autographes. Bibliographie de l'histoire vaudoise. Histoire de l'imprimerie. Bibliographies géographiques. Bibliographies individuelles. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Les archives principales de Moscou du ministère des Affaires étrangères (H. S.) Marius Barroux, Les sources de l'ancien état civil parisien (H. S.) Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis ediderunt socii Bollandini (H. S.) Otto Hupp, Ein Missale speciale Vorlauffer des Psalteriums von 1457 (H. S.) Paul Ducourtieux et Louis Bourdery, Une imprimerie et une librairie à Limoges vers la fin du XVIe siècle (H. S.)

Revue des Bibliothèques. *IX. évfolyam, 1—3. füzet.* (1899 január—márczius.) Léon. G. *Pélissier*, Inventaire sommaire des papiers de Pierre-Daniel Huet à la Bibliothèque Laurentienne de Florence. — Giovanni *Bresciano*, Ricerche bibliografiche. I. Di tre rarissime edizioni napoletane del secolo XVI. sconosciute ac bibliografi. — E. *Bloch*, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux conservés à la Bibliothèque Nationale (folyt.) — Émile *Picot*, Des français qui ont écrit en italien au XVIe siècle (folyt.) — Bibliographie: Cherot, *a*) Bourdaloue, sa correspondance et ses correspondants; *b*) Deux nouvelles lettres de Bourdaloue (H. O.) A. M. P. Ingold, Les manuscrits des anciennes maisons religieuses d'Alsace (M. Louis Polain.) D. Jordell, Répertoire bibliographique des principales revues françaises pour l'année 1897 (M. Louis Polain.) Ministère de l'Instruction publique et des Beaux-Arts: Comité des travaux historiques et scientifiques: missions, bibliothèques, archives; bibliographie de leurs publications au 31 décembre 1897 (L. D.) De Oranje Nassau-Bockerig en de Oranje-Penningen in de Koninklyke Bibliotheek en it het Koninklyk Penning-Kabinet te's Gravenhage; Domui Nassaviae-Arausiae sacrum, 1898 (L. D.) Paul Guérin, Recueil des documents concernant le Poitou centenus dans les registres de la Chancellerie de France (L. D.) J. Favier, Catalogue des livres et documents imprimés du Fonds Lorrain de la Bibliothèque municipale de Nancy (Léon Dorez.) — Chronique des Bibliothèques: Allemagne. France. Italie.

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. *IX. évfolyam 10. szám.* Processi verbali delle adunanze pubbliche della »Società Bibliografica Italiana« nella 2ª riunione generale tenuta in Torino 8—12 Settembre 1818. — Francesco *Flamini*, Intorno al Congresso bibliografico internazionale di Parigi (13—16 aprile 1898.) — Guido *Biagi*, Della conservazione dei mss. antichi. — *11. szám.* Ludovico *Frati*, Le edizioni delle opere di Ulisse Aldrovandi. — Demetrio *Marzi*, Documenti per la storia della Romagna Toscana. — La conferenza internazionale di S. Gallo per il restauro degli antichi codici. — Filippo *Cavicchi*, Notizia Savonariolana. — Rivista bibliografica: Gio. Giannini, Una curiosa raccolta di segreti e di pratiche superstiziose fatta da un popolano fiorentino del secolo XIV (G. L. Passerini.) Capelli Adriano, Lexicon abbreviatarum quae lapidibus, codicibus et chartis praesertim medii-aevi occurrunt (R.) — *12. szám.* Angiolo *Solerti*, La Biblioteca Marciana. — Enrico *Rostagno*, Miscellanea Laurenziana. — Demetrio *Marzi*, Documenti per la storia della Romagna Toscana. — *X. évfolyam. 1. szám.* Clemente *Lupi*, Archivi ed archivisti. — Luciano *Villani*, Segni grammaticali e interpretativi nei manoscritti. — Armando *Ferreri*, Lettere inedite di Lodovico Antonio Muratori. — G. B., La Biblioteca Consorziale di Bari. — Bolletino della Società Bibliografica

Italiana. — 2. szám. Guido Biagi, La Biblioteca storica »Andrea Ponti« in Ravenna. — Clemente Lupi, Archivi et archivisti. — Armando Ferreri, Lettere inedite di Lodovico Antonio Muratori. (II.) — 3. szám. Angelo Solerti, Un nuovo manoscritto della »Gerusalemme« con correzioni autografe. — Ludovico Frati, I manoscritti posseduti da Carlo Ghisilieri. — Demetrio Marzi, Documenti per la storia della Romagna Toscana. — Ludovico Frati, Un codice miniato, ignoto, delle favole esopiane di Walter l' Inglese. — Rivista bibliografica: Willard Fiske, Catalogue of the Dante Collection presented. Compiled by Theodore W. Koch (Curzio Mazzi.) Zdekauer Lodovico. 1. Sulla importanza che ha la diplomatica nelle ricerche di storia del diritto italiano. 2. Schema delle lezioni di paleografia e diplomatica dettate agli scolari di giurisprudenza nella R. Università di Macerata l'anno scolastico 1898/99 (E. Casanova.) G. Picciola, Frammento ignoto di un codice della »Divino Commedeo« riprodotto su quattro tavole. (G. L. Passerini.) — 4. szám. Eugenio Casanova, Le »Teoriche« della Laurenziana. — Alberto Lombroso, Il Congresso storico napoleonico di Alessandria per il centenario della Battaglia di Marengo (1900.)

Állandó rovatok: Notizie. — Corriere bibliografico.

Zeitschrift für Bücherfreunde. II. évfolyam, 7 füzet (1898 október.) Franz Weinitz, Ein Berliner Jugendschriftenverlag und sein Illustrator. — Fedor von Zobeltitz, Die »Päpstin Johanna.« — W. L. Schreiber, Die Totentänze I. — Anton Klette, Noch ein Wort über Heinrich Heines Geburtsjahr. — Jean Loubier, Französische Originalzeichnungen für Wandteppiche aus dem XV. Jahrhundert. — Alfred Schulze, Eine neue deutsche Bibliographie. — Mittheilungen: Ein Bismarckbrief. Hilfsmittel französischer Bibliographie (R. B.) Zur Krüdener-Litteratur. Über die Privatbibliothek Papst Leo XIII (—r.) Die heraldische Ausstellung in Hannover (—er.) — 8—9. füzet (1898 november—deczember.) W. L. Schreiber, Die Totentänze II. — Georg Boetticher, Die Münchener »Fliegenden Blätter« und ihre Geschichte. — Friedrich Deneken, Frederik Hendriksen und das dänische Buchhandwerk der Gegenwart. — Heinrich Heidenheimer, Johannes Gutenberg in den Schöferschen Drucken des deutschen Livius. — Theodor Goebel, Die grossen deutschen Verlagsanstalten I. Das Bibliographische Institut in Leipzig. — Fedor von Zobeltitz, Eine Bibliographie der Robinsonaden. — Kritik: Grassauer, Generalkatalog der periodischen Druckschriften Österreichs (M. Grolig.) A. Hoffmann, Goethe in Breslau und Oberschlesien und seine Werbung um Henriette von Lüttwitz. Holteis und E. T. A. Hoffmanns Bergreise. (L.) Karl Dziatzko, Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten (W. L. Schreiber.) Das Kupferstichkabinet (—e.) Pan IV. Jhrg. 1. Hft. (R.) Antonio Vismara, Bibliografia Storica delle Cinque Giornate e degli avvenimenti politico militari in Lombardia nel 1848 (G. Pani.) Botermans. Die

Hystorie van die seuen mannen van romen (J. Hagen.) Schilder, Kaiser Alexander I. (R. Loewenfeld.) Proctor, Early Printed Books. (O. v. S.) — Mittheilungen: Neue Ex-Libris (—z.) Eine alte Privatbibliothek (Gg. Schmidt.) Das Bücherverschlingen (H. Meisner.) — 10. füzet (1899 január.) Walter von zur Westen, Der künstlerische Buchumschlag; Frankreich und Nord-Amerika. — Fedor von Zobeltitz, Ein Vorläufer des Psalteriums von 1457. — Emil Fromm, Die Busse des Heiligen Hieronymus, ein neu aufgefundener Holztafeldruck des XV. Jahrhunderts. — Jean Loubier, Die Kunst im Buchdruck: Sonderausstellung im Königl. Kunstgewerbemuseum zu Berlin I. — J. L. Algermissen, Die kölnische Stadtbibliothek. — A. L. Jelinek, D. Simon seu, H. Stümcke und F. v. Zobeltitz, Nachträge zur »Päpstin Johanna«. — Otto von Schleinitz, Die Makellar-Auction in London. — Johannes Luther, Zur Bibliographie der Reformationszeit. — Kritik: Fr. Volbach, Händel, Leop. Schmidt, Haydn, Heinrich Bulthaupt, Carl Loewe. (Rob. Eitner.) L. Gerster, Die schweizerischen Bibliothekzeichen (K. E. Graf zu Leiningen.) Brito Aranha, A Imprensa em Portugal nos Seculos XV° XVI; Xavier de Cunha, Impressoes Deslandesianas (Th. Goebel.) Zur kunstgeschichtlicher Litteratur (Alb. Dresdner.) Dr. Johann Adolf Brunn, An enquiry into the art of the illuminated M. SS. of the middle ages (J. Hagen.) — Mittheilungen: Eine Lutherbibel (H. G. Schmidt.) — Meinungsaustausch: Zu Schreibers Totentanz-Artikeln (D. Simonsen.) — 11. füzet (1899 februar.) Rudolf Wolkan, Politische Karikaturen aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. — Anton Schlossar, Die Wiener Prachtausgaben Degens vom Anfang unseres Jahrhunderts. — Jean Loubier, Die Kunst im Buchdruck: Sonderausstellung im Königl. Kunstgewerbemuseum zu Berlin II. — F. v. Z., Vom Antiquariatsmarkt. — 12. füzet. (1899 márczius.) Adolf Schmidt, Die Bibliothek Moscheroschs. — Philipp Rath, Künstlerische Inseraten Reklamen. — Rudolf Beer, Die »Salle A. Lullin« der Genfer Stadtbibliothek. — Kritik: R. Nordhausen, Ars amandi (—bl—) De Oranje-Nassau Boekery (Joh. Hagen.) A. von Puttkammer, Aus Vergangenheiten (—bl—). C. Spindler, Illustrierte Elsässische Rundschau (—bl—). Otto Schnell, Bergische Sagen (dr. Marcus Landau.) Lionel Cust, The Master E. S. and the Ars Moriendi (O. v. Schleinitz.) Gerh. Hauptmann, Die versunkene Glocke; in Bildern von Heinrich Vogeler (Hanns Müller-Brauel) — Buchausstattung: Bierbaum-Behrens, Der bunte Vogel von 1899 (—bl—). Benzman-Heise, Sommerunglück (—m.) Stucken-Fidus, Balladen (—t.) Volz, Mopsus (G. T.) Heilmann, Führer durch Kopenhagen (—t.) — Meinungsaustausch: Bibliographie der Robinsonaden (Em. Breyer.)

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Könyvtári kinevezések. A vallás- és közoktatásügyi miniszter f. évi július hó 22-ikén 42,066. sz. a. kelt elhatározásával *Czakó Elemért* az országos magyar iparművészeti múzeum és iskola könyvtárához könyvtárnokká, július 29-ikén pedig 43,884. sz. a. Csekei *Varjú Elemért* a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárához assistenssé nevezte ki

Könyvtári felügyelői körut. *Fejérpataky László* egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóőre, mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének tagja, a folyó év nyarán folytatta a vidéki könyvtári ügy tanulmányozása érdekében mult évben megkezdett körutját. Az orsz. felügyelő ez alkalommal az alsókubini, balassagyarmati, egri, esztergomi, fiumei, halasi, kecskeméti, miskolczi, nagykanizsai, nyíregyházi, pécsi, pozsonyi, soproni, szabadkai, szombathelyi, temesvári, tiszafüredi, trencséni, túróczi-szentmártoni és verseczi nyilvános jellegű könyvtárakat tette tanulmányozása tárgyává. A terjedelmes utijelentés, mely a nagy körut folyamán szerzett tapasztalatokról beszámol, nemcsak a meglevő könyvtárak fejlesztésére, de új, nagyobb nyilvános könyvtárak létesítésére is tartalmaz konkrét javaslatokat. A fogékonyságban, mely ebben az irányban országszerte észlelhető, jórészt az előző évi felügyelői körut, s az orsz. főfelügyelőség ebből kifolyólag tett lépéseinek hatása nyilatkozik; s ez újabb bizonyítéka annak, minő nagy szerep vár az országos főfelügyelőség intézményének a hazai könyvtári ügy fejlesztésére.

Egy állítólagos magyar nyelvemlék Cheltenhamban. A Magyar Könyvszemle volt szerkesztője még 1892. nyarán figyelemztetett engem egy állítólagos magyar kódexre Sir Thomas Phillipp cheltenhami könyvtárában, mely Haenel katalógusában a 2314. sz. alatt van felsorolva *Dialogi S. Gregorii hungarice (chartaceus)* cím alatt; és egyszersmind fölszólított, hogy járjak utána a dolognak és konstataíjam valljon csakugyan egy nálunk ismeretlen magyar nyelvemlékkel van-e itt dolgunk vagy nem. Ámbár az azóta lefolyt hét év alatt több ízben tettem kísérletet ez irányban, csak nemrég sikerült a kéziratot megvizsgálnom és konstataínom, hogy egyetlen egy magyar

szó sincs benne, a mely fölfödözésre jóformán el voltam készülve, mert már tudomásom volt a felől, hogy évekkal azelőtt, mikor valaki tudakozódott Cheltenhamban erről a magyar kódexről, küldöttek neki pausát Gregoriusnak — rácz nyelvre fordított dialogusairól.

A kódex melső tábláján a következő jegyzet fordul elő írónnal modern kéztől »*quaere?* Slavonie MS. No« »Hungarice vel Dalmatice« a két alá vont szó Sir Thomas kezeirásában.

A kódex utolsó lapján pedig ez áll tintában majdnem modern kézírásban: »Dialoghi di S. Gregorio e di S. Agostino ricopiati dal Diacono Giovanni Jugosich di Verbenuo nel 16 (*étsd* secolo).«

Kropf Lajos.

Franciaia ismertetés a magyar bibliografiai irodalomról.
Kont Ignác Párisban élő hazánkfia, aki a hazai irodalmi és tudományos mozgalmaknak ismertetése terén már évek óta igen elismerésre méltó tevékenységet fejt ki, bibliografiai irodalmunk nevezetesebb jelenségeiről sem feledkezik meg. Nemrég, mint jeleztük is e helyen, a magyar repertorium-irodalomról irt érdekes ismertetést egy francia szakfolyóiratban, ujabban pedig ugyanott (*Le Bibliographe Moderne* 1899. Nro. 13.) a régi magyar irodalomra vonatkozó bibliografiai kutatásokról nyujt igen ügyesen összeállított, könnyen áttekinthető és pontos képet. Alkalmat erre a Régi Magyar Könyvtár III. kötete 2. részének megjelenése szolgáltatott, melynek ismertetése kapcsán Kont nemcsak hogy a mű előző kötetait is részletesen bemutatja s így Szabó Károly bibliografus érdemeinek is méltó elismeréssel adózik, hanem feltűnteti nagy vonásokban a magyar könyvészeti törekvéseket Bod, Benkő, Horányi, Wallaszky kísérleteitől kezdve a legujabb időkig. Sőt a könyvanyag ismertetése némely helyeken igen sikerült művelődéstörténeti rajzzá növi ki magát, úgy hogy a külföld e kis dolgozat révén nemcsak Magyarország könyvészeti irodalmával ismerkedhetik meg, hanem egy pár nevezetes művelődés- és irodalomtörténeti szempontra is figyelmessé lesz téve. Kont végül a *Magyar Könyvszemlé*ről is megemlékezik, mint a melynek a Szabó-Hellebrant-féle mű kiegészítése, illetve az ujjabb adatok publikálása egyik fő programpontja.

—r

Halábori Bertalan. Ennek az egri-egyházmegyei világi papnak nevét Hubert Emil dr. mentette ki a feledség homályából. Mivel írómestersége révén figyelmünket magára vonja, talán érdemes lesz azt a kis apróságot is megtudnunk róla, a mit oklevéltárat, könyveket forgatva találtam reá vonatkozólag. A Schrauf közölte Reg. Bursae Univ. Cracoviensis szerint Bartholomeus de Halabor már 1493-ban, vagy, ha egy oldaljegyzetet is számba veszünk, 1494-ben Krakóban tartózkodott volna, (6. l.). Az egyetemi beiratkozásnál Gergely fia, Halábori Bertalannak írja magát (58. l.). Megjegyzendő azonban, hogy a Chmiel-féle Album Stud. Univ. Cracoviensis (II. k. I. f. 37. l.) csak az 1495-diki nyári félévnél említi így: Bartholomeus

Gregori de Halabor t(otum solvit). Alig lehet kétséges, hogy rokonságban áll azzal a Halábori Mátyás deákkal. kit. feleségével Erzsébettel együtt II. Ulászló 1494. nov. 13-ikán megerősít a tőle eddig is bírt Hencz-Halábor beregmegyei község birtokában. Ehhez különben — úgy látszik — feleségének atyja Halábori Kelemen után jutott s így vette föl maga is a nevet. (Károlyi okmt. III. 15. l.) Mivel Csánki szerint (Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában) ez a beregmegyei Halábor Harábor néven is előfordul, nem látszik lehetetlennek, hogy ezek a Haláboriak leszármazottjai annak a Harábori családnak, melyről különben Nagy Iván (V. k. 50. l.) azt tartja, hogy 1437-ben férfiágon kihal. — Megemlíthető, hogy 1537-ben a kolozsmonostori konvent tagjai közt is látunk Halábori György nevű egyént (Tört. Tár, 1892. évf. 81. l.), de van-e összefüggés közte és az említett Haláboriak közt, az nagy kérdés.

S. P.

XVI. századi leltár egy esztergomi misekönyvben.
A M. Nemz. Múzeum könyvtárában Hung. e. 798. sz. alatt őriztetik a Missale Strigoniense 1503-iki Kaim Urbán költségén megjelent kiadásának kitűnő állapotban levő példánya. A czimlapon levő jegyzet szerint a könyv 1633-ban a pozsonyi káptalané volt. Csinos, egykorú kötésben van, a melynek belső lapján a következő a XVI. sz. elejéről való leltár olvasható:

Memoriale. Per dominum custodem collegiate ecclesie sancti Martini Posoniensis pro tempore constitutum et patronum ac plebanum sancti Gothardi abbatis etc. in Pulchra Villa antiquitus et modo vocata, etc. extra muros civitatis Posoniensis exeundo per suburbium consimili nomine in illum diem hodiernum vocitatum Pulchra Platea etc. Ad patrociniū et eiusdem ecclesie sancti Godehardi benedictionem educantur de prefata collegiata ecclesia Posoniensi subsignata ecclesiastica bona primum. Primo: portatile seu viaticum. Secundo: palla vel mensale altaris. Tertio: duo candelabra. Quarto: indumenta et supellicium. Quinto: *gradualis liber*. Sexto: Calices et *libri missales*. Septimo: corporalia et oblatas. Octavo: ampullas et vinum cum aqua. Nono: candelas et ignem. Ultimo: pacificale et *litteras apostolicas et indulgentiales*. Finitis ceremoniis ea supradicta in locum suum praeftatae ecclesie collegiate Posoniensis singula reducentur et reponentur.

Varjú

A szécsényi országgyűlésen létesült Nemzeti Szövetség okmánya s egy kurucz hadi szabályzat kinyomatása. 1705. II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari kancelláriájának a b. Jeszenák-féle gyűjteményben fönmaradt és még kiadatlan leveleskönyvei I-ső kötetében, — mely gróf Bercsényi Miklós fővezérhez, gróf Esterházy Antal báró Károlyi Sándor és Berthóti Ferencz tábornokokhoz szóló. 1705—1709-iki fejedelmi leiratok s levelek másolatait tartalmazza — fordul elő az 1705 október 12-ikén, tehát csakhamar a szécsényi gyűlés berekesztése után Bercsényihez irt levélnek végén a következő érdekes részlet:

» Végre imé megküldöttem Kglmednek a *Confoederatió*nak *Instrumentumát*, az közepin (a leveleket) megbővítve, hogy subscribálhassák; s úgy a más kettőre nézve, a melyek nálam maradtak, két exemplárt *pergamenául*, hogy azután, megküldvén Kglmed, *applicáltathassék a nálam maradtakhoz*. Transmittálom egyszersmind a *Klmed által corrigált Hadi Edictumokat*, a végre, hogy *kinyomattassa*. Kivánván, tartsa Isten sokáig szerencsésen Kglmedet, etc. Datum Agriae, die 12. Mensis 8-bris Anno 1705.«

A három *eredeti*, díszes pergamen-példányban kiállított *confoederationalis* okirat egyik példánya — alkalmasint a *Bercsényi-féle*, — tudvalevőleg korunkra maradt; Londonban egy antikváriustól vásárolta meg 3000 frankért hg. Czartorisky László, a kitünő magyarbarát lengyel főúr, s a Magy. Tud. Akadémiának ajándékozá, melynek kéziratrában őriztetik jelenleg.

A végül említett »*Hadi Edictum*« pedig ama 47 cikkelyből és bevezetésből álló kiadvány, melyet Bercsényi Nagy-Szombatban nyomtatott ki, (L. Szabó Károly, RMK. I. k. 1718. sz.) már az 1706-ik év elején vagy legalább ezen év nyomdai megjelölésével (»*Nagy-Szombatban nyomtatottat 1706. Esztendőben*«), s a melynek szövegét, — mint ime, értesülünk, maga a fővezér vizsgálta át és javítá ki.

Thaly Kálmán.

Az árvamegyei Csaplovics-könyvtár szabályzata 1840-ből.

A hazai könyvtárügy multjára vonatkozó gyér adatok és emlékek közt igen becses az árvamegyei Csaplovics-féle közkönyvtár 1840-ben készült szabályzata, mely a vidéki közkönyvtárak ismert szabályzatai közt alighanem a legrégibb s melyet már ezért is érdemes följegyezni a könyvtártörténeti emlékek és adatok gyűjteményében. Az érdekes emlék egész terjedelmében így hangzik :

Belkeblű nemes Árva vármegyei Csaplovics-féle köz-könyvtár szabályai.

1. Az illedelmes belépés tekintetiből mindegyik ki e' könyvtárt meglátogatandja avagy véle élni kíván, a' nagy terembe való belépés előtt köpenyegét, botját és pipáját az olvasó szobába letegye. — A' hova a' kuttyák beeresztési tilalma is tartozik.

2. Imigy a' könyvtárnok által bevezetett egyed nevének az emlékkönyvbe való beiktatása után a' könyvtárnok által a' lajstromokra, nevezetesebb könyvekre, és ott lévő műszerekre 's ritkaságokra emlékeztessék, a' könyveknek 's ritkaságoknak magok helyeiből való kimozdítása 's kivétele mindenkor egyedül a' könyvtárnokot illessen, annak tudta nélkül semmit maga helyéből kivenni nem szabad.

3. A' kiválasztott és a' bibliothecarius által kiadott könyv a' kivevőnél nem tovább mint egy fertály évig tartható, azontúl vagy vissza térítésnek vagy új beírásnak helye leend: itt azon megjegyzésnek helye lévén, hogy ha olyatén a' mint érintetett esetbe ugyan azon egy könyvre más előszámító is magát jelentette, akkoron a' már egy fertály éven keresztül használó egyed által a' bejelentőnek ált engedtetni fog — 's illy becszerelésnek 's ált engedésnek kivétel nélkül helye leend.

4. A' könyv kivételre szükséges kezesség tekintetiből az e' megyi (*így!*) ingatlanság birtokosainak írott jótállása vagy ön neveiknek a' lajstromba való bejegyzése elegendő kezességül vétetik — a' többiek bár milly rendűek is csak vagy kész pénz által, a' hol ez iránt nyomtatott könyvárjegyzéke sinor mértékül veendő, a' vagy pedig olyatén idegen cautionok által melyek biztosak 's teljes erejűek u. m. birtokosokké 's testületekké p. o. helységekké, zsidó községek, könyvekért kezeshetnek.

5. A visszahozott könyv a' könyvtárnok által jól megtekintetni fog, ha vallyon kinléte alatt meg nem romlott é? 's ha némi romlását észre-

veendi a' kezibe levő cautio erejénél a' könyvet kiigazítandja 's meg-
ujtandja — az épen elveszet könyvet azonnal a' vesztő fél költségén
megszerzend, minek hogy ha a' kezeskedő fél engedelmeskedni nem
akar, rövid szóbeli úton leszen a' könyv vagy kiigazítás ára róla leve-
endő — máskép hogy ha aziránt a' könyvtárnok gondatlan és hanyag talál-
tatnék ő maga fog annak kipótlásába marasztaltatni.

6. A' bibliothecarius kötelessége a' könyvtárt mi legtisztábban tartani,
főleg a' kiporzásokat minden holnapba elővenni — a' könyv rendetlen kivé-
telét gátolni, — a' kiadott könyveket maga lajstromába beírni, — a' kezes-
ségeket hüven kezelni, kipótlásokat kieszközölni — arról számolni, — a' szám és
rendszerinti lajstromokat jó rendbe tartani — a' bibliotheca bátorására figyel-
mezni — a' járatlanokat a' könyvtár haszna 's célja felül kitanítani.

7. A' könyvtári választmányi ülés minden év negyedes közgyűlés
alatt tartandó — melly alkalommal a' könyvtár megvizsgálása mellett az
közbe jött szükséges eligazításokról rendelkezend a' választmány.

Melly szabálybeli javallatnak az 5-ik pontja, hogy tudni illik ha
belsejében elrongált vagy épen elvesztett munka több kötetből áll akkor az
az olyan kötet különösen 's azon mineműségbe avagy annak meg nem szere-
hetése esetjére az egész munka újjont kipótolva az illető fél által okvetlen
megszerzessék módosítva lévén — annak többi pontjai maga egész kiterjedésbe
helybe hagyatva megtartatni rendeltettek. Költ Alsó-Kubinban az 1840-dik év
Sz.-Mihály hó 29-kén s t. u. k. n. tartatott ns. Árva vgye köz-gyűlésén.

Feljegyzé 's kiadta Szontagh Dániel ns. Árva vgye hites jegyzője.

Közl: Pázmány Lajos.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1899. június hó 15-től szeptember hó 15-ig.

Az egy csillaggal jelöltek hatóságilag be nem jelentett, a két csillaggal
jelzettek pedig megszűnt nyomdák.

B. Gyarmat:

Pozsonyi Gábor.

Baróth:

**Mizsur Ádám (kézi
gyorssajtó).

Besztercebánya:

*Hungaria ny.

Budapest:

Bard Jakab.

VII., Miksa-u. 16.

Bauer Ignác.

VII., Csányi-u. 13.

Berger Géza.

IV., Kecskeméti-u. 5.

**Blau Albert.

VI., Szerecsen-u. 38. sz.

(Fióküzlet).

**Engelmann Mór (gyors-
sajtó).

IX., Vámbáz-körút 15.

Feldmann Mór.

IX., Soroksári-út 5.

Fischer Péter.

VII., István-tér 9b.

*Gonda és Társa.

VIII., Mária-u. 11.

*Klein Testvérek.

VI., Révay-u. 14.

*Korvin Náthán József.

VI., Révay-u. 10. sz.

*Korvin testvérek.

VI., Révay-u. 14. sz.

Lőbl Abrahám.

VI., Andrássy-u. 19.

**Márián György.

VIII., Mária-u. 11.

**Pataki József utóda

(Sarkadi Jakab.)

IV., Egyetem-u. 2.

**Sztachora Károly.

V., Kálmán-u. 17.

**Vasváry Lajos. (Kő- és
könyvnyomda).

IX., Üllői-u. 41.

Wotitz Vilmos.

IV., Kossuth Lajos-u. 1.

Csacza (Trencsén m.):

**Studenszky Károly.

Csáktornya:

*Fischel Fülöp.

Csorna:

**Kokas István és Kron-
feld Samu „csornai
nyomda vállalata”.

**Neumann Samu.

Kokas István és Neumann

Samu

Czegléd:

*Molnár János.

*Nagy Elek.

Debreczen:

**Schwarz Ede.

Ditró:

*Ditró és Szárhegy közs. ny.

Felső-Visó: (Máramarosm.)

**Heller testvérek.

Schiffmann Chána Tanbe.

Galántha:

*Első galánthai nyomda.

Gödöllő:

*Schulez E.

Kaposvár:

*Kéthely Miksa utóda.

Kecskemét:

**Pannonia kny.

Korpona:

*Korpona és Vidéke ny.

(tulajd. Gallovich Jenő).

Liptó-Szent-Miklós:

Szalva Károly (fiókiüzlet).

Miskolcz:

**Forster, Wesselényi és

Tsa

*Forster, Klein és Ludvig.

*Gedeon és Tsa.

Nagy-Szőllős:

**Kellner Fülöp.

Nagyvárad:

**Kelen Sámson.

Rákos Vilmos utóda

Adler Béla.

Ó-Becse:

*Gavanszky M.

Orsova:

*Tillmann R.

Pozsony:

Kurzweil Mózes.

Rimaszombat:

**Györffy Gyula.

Szécsény:

Glatstein Adolf.

Szeged:

**Frank B. és Társa.

ATHENAEUM

KÉZIKÖNYVTÁRA

XVIII. KÖTET.

A MAGYAR NYELV

A művelt közönség számára.

Irta: BALASSA JÓZSEF.

 Ára kötve 1 forint.

Második kiadás.

Képes diszmű

 két kötetben.

A Magyar Irodalom Története.

Második teljesen átdolgozott kiadás.

A legjelesebb szakférfiak közreműködésével szerkeszti

BEÖTHY ZSOLT.

Több mint 500 szöveggel és kb. 100 mülappal.

Első kötet.

A II-ik kötet megjelenése ez év folyamán várható.

≡ A teljes mű ára két diszkötésben 20 forint. ≡

Az első kötet megrendelése a teljes mű átvételére kötelez. Egyes kötetek külön nem kaphatók.

Megrendeléseket elfogad az „Athenaeum” könyvkiadóhivatala és minden könyvkereskedés.

A vonatok indulása Budapestről.

Érvényes 1899. október 1-től.

A keleti pályaudvarról					A nyugati pályaudvarról				
vonat-szám	óra	perc	vonat neve	hová	vonat-szám	óra	perc	vonat neve	hová
D é l e l ő t t					D é l e l ő t t				
1) 902	12	20	k. e. v.	Konstantinápoly	1) 702	12	00	k. e. v.	Konstantinápoly
2) 102	12	40	"	Bécs, Páris, London	2) 102	1	00	"	Bécs, Páris, London
32	6	20	v. v.	Nagy-Kanizsa	166	5	50	sz. v.	Palota-Ujpest
604	6	50	gy. v.	Gyfehérvár, N.-Szeben	110	6	10	ost.e.v.	Bécs, Ostende
10	6	50	sz. v.	Bécs, Gráz, N.-Kanizsa	4102	6	30	sz. v.	Esztergom
402	7	10	gy. v.	Kassa, Munkács	6102	6	40	"	Czegléd, Szolnok
1002	7	15	"	Zágráb, Fiume, Róma	168	6	55	"	Palota-Ujpest
304	7	30	"	Ruttká, Berlin	6012	7	05	v. v.	Lajosmizse
906	7	35	sz. v.	Belgrád, Brod	1402	7	30	gy. v.	Zsolna, Berlin
1508	7	50	"	Kassa, Poprád-Felka	106	8	00	"	Bécs
1008	8	00	"	Zágráb, Fiume, Pécs	708	8	15	"	Temesvár, Orsova
606	8	10	"	Arad, Brassó	712	8	30	sz. v.	Temesvár
506	8	30	"	Kolozsvár, Brassó	170	9	15	"	Palota-Ujpest
6	8	50	gy. v.	Bécs, Gráz	116	9	25	"	Bécs, Zsolna
408	8	50	sz. v.	Munkács, M.-Sziget					
1708	9	15	"	M.-Sziget, Stanisla					
306	9	35	"	Ruttká, Berlin					
3) 1028	10	30	v. v.	Budafok					
D é l u t á n					D é l u t á n				
22	12	25	sz. v.	Bicske, N.-Kanizsa	6104	12	05	sz. v.	Czegléd, Szolnok
310	12	35	"	Hatvan	172	12	15	"	Palota-Ujpest
1302	1	45	gy. v.	Fehring, Gráz	136	12	25	"	Nagy-Maros
504	1	55	"	Kolozsvár, Arad	4106	12	50	"	Dorog
4	2	20	"	Bécs, Páris	174	1	05	"	Palota-Ujpest
16	2	30	sz. v.	Bicske	104	1	45	gy. v.	Bécs, Páris
404	2	35	gy. v.	Kassa, Lawoczne, Lemberg	176	2	20	sz. v.	Palota-Ujpest
904	2	40	"	Konstantinápoly	704	2	30	gy. v.	Bukarest
312	2	45	sz. v.	Hatvan	144	2	35	sz. v.	Ersekújvár
510	2	55	"	Szolnok	4104	2	40	"	Esztergom
1004	3	00	gy. v.	Zágráb, Fiume, Eszék	720	2	45	"	Czegléd
1022	3	20	v. v.	Adony-Szabolcs, Paks	6014	3	05	v. v.	Lajosmizse
302	3	45	gy. v.	Ruttká, Berlin	716	4	25	sz. v.	Szeged, Szolnok
910	4	00	sz. v.	Szabadka	178	4	30	"	Palota-Ujpest
12	4	30	"	Győr	138	4	40	"	Nagy-Maros
308	5	20	"	Ruttká, Berlin	180	6	00	"	Palota-Ujpest
508	5	45	"	Kolozsvár, Brassó	1404	6	20	gy. v.	Zsolna, Berlin
318	6	25	"	Hatvan	140	6	30	sz. v.	Párkány-Nána
1706	7	05	"	M.-Sziget, Stanisla	710	7	00	"	Verciorova
24	7	35	"	N.-Kanizsa, Triest	4112	7	10	v. v.	Esztergom
1506	8	00	"	Kassa, Poprád-Felka	182	7	40	sz. v.	Palota-Ujpest
1006	8	30	"	Zágráb, Fiume	218	9	05	tv. szsz.	Zsolna, Berlin
406	8	40	"	Ungvár, Lemberg	118	9	35	sz. v.	Bécs
48	9	05	t. szsz.	Bicske	3) 706	10	15	ost. e. v.	Konstantinápoly
502	9	15	gy. v.	Kolozsvár, Bukarest	714	10	35	sz. v.	Szeged, Temesvár
1904	9	30	sz. v.	Eszék, Brod	152	10	45	"	Vác
1304	9	55	"	Fehring, Gráz					
608	10	00	"	Arad, Brassó					
908	10	20	"	Belgrád, Eszék, Brod					
8	10	45	sz. v.	Bécs					
322	11	00	v. v.	Ruttká, Miskolc					
1) Közlekedik kedden és pénteken.					1) Közlekedik minden vasárnap.				
2) " szerdán és szombaton.					2) " minden csütörtökön.				
3) " csak a hajózás szünete alatt.					3) " minden hétfőn.				
					4) " minden szerdán.				
A vonatok indulása Buda-Császárfürdő kitérőről.									
4032	6	16	sz. v.	Esztergom	4006	12	30	sz. v.	Dorog
					4004	2	29	"	Esztergom
					4012	7	05	v. v.	Esztergom

A vonatok érkezése Budapestre.

Érvényes 1899. október 1-től.

A keleti pályaudvarra

vonat- szám	óra	perc	vonat neme	honnan
D é l e l ő t t				
1) 101	12	10	k. e. v.	London, Páris, Bécs
2) 901	12	30	"	Konstantinápoly
645	5	00	t. szsz.	Arad
321	5	20	v. v.	Ruttka, Berlin
1707	5	45	sz. v.	M.-Sziget
607	6	10	"	Brassó, Arad
47	6	15	t. szsz.	Bicske
405	6	35	sz. v.	Lemberg, Miskolcz
7	6	40	"	Bécs, Sopron
907	7	05	"	Belgrád, Brod
507	7	10	"	Brassó, Kolozsvár
309	7	30	"	Hatvan
1303	7	35	"	Gráz, Fehring
501	7	50	gy. v.	Bukarest, Brassó
1021	7	55	v. v.	Paks, Adony, Szabolcs
1505	8	15	sz. v.	Kassa, P. Felka
1005	8	20	"	Fiume, Zágráb, Eszék
1003	8	40	gy. v.	Fiume
3) 319	8	45	sz. v.	Hatvan
509	9	15	"	Szolnok
11	9	25	"	Győr, Székesfehérvár
23	10	15	"	Triest, Fiume
307	10	20	"	Ruttka, Fülel
909	10	30	"	Szabadka

D é l u t á n

(4 1027	12	20	v. v.	Budafok
311	12	25	sz. v.	Hatvan
301	12	50	gy. v.	Berlin, Ruttka
903	1	05	"	Konstantinápoly
1901	1	25	"	Gyékényes, Pécs
403	1	30	"	Lemberg, Kassa
3	1	45	"	London, Páris, Bécs
503	1	50	"	Kolozsvár, Arad
1301	2	05	"	Gráz, Fehring
21	4	50	sz. v.	Bicske, N.-Kanizsa
313	5	55	"	Hatvan
505	6	20	"	Brassó, Kolozsvár
27	6	50	v. v.	Győr
5	7	15	gy. v.	Bécs, Gráz
605	7	20	sz. v.	Brassó, Arad
905	7	35	"	Belgrád, Eszék
305	7	45	"	Berlin, Ruttka,
			"	Szerencs
1007	8	00	"	Fiume, Zágráb, Pécs
1705	8	10	"	Stanisla, M.-Sziget
1001	8	35	gy. v.	Róma, Fiume, Zágráb
407	8	40	sz. v.	Munkács, M.-Sziget
1507	9	05	"	Kassa P. Felka
9	9	20	"	Bécs, Gráz, N.-Kanizsa
303	9	25	gy. v.	Berlin, Ruttka
603	9	40	"	N.-Szeben, Gyulafehér- vár
25	9	45	sz. v.	Triest, Fiume
401	10	00	gy. v.	Munkács, Kassa

- 1) Közlekedik kedden és pénteken.
 2) » szerdán és szombaton.
 3) » bez. október 31-ig.
 4) » csak a hajózás szünete alatt.

A nyugati pályaudvarra

vonat- szám	óra	perc	vonat neme	honnan
D é l e l ő t t				
1) 701	12	50	k. e. v.	Konstantinápoly
2) 705	5	30	ost. e. v.	Konstantinápoly
163	5	40	sz. v.	Palota-Ujpest
151	6	20	"	Vác
165	6	50	"	Palota-Ujpest
117	6	40	"	Bécs
6101	6	50	"	Szolnok, Cegléd
709	7	15	"	Verciorova
4165	7	25	tv. szsz.	Dorog
217	7	35	"	Berlin, Zsolna
167	7	45	sz. v.	Palota-Ujpest
6011	7	50	v. v.	Lajosmizse
127	8	20	sz. v.	Párfány-Nána
4101	8	31	"	Esztergom
713	8	45	"	Szolnok, Kecskemét
1403	9	45	gy. v.	Berlin, Zsolna
169	10	10	sz. v.	Palota-Ujpest
715	10	55	"	Szeged
143	11	05	"	Érsekújvár

D é l u t á n

171	12	55	sz. v.	Palota-Ujpest
703	1	25	gy. v.	Bukarest
173	1	40	sz. v.	Palota-Ujpest
103	1	50	gy. v.	Páris, Bécs
175	3	00	sz. v.	Palota-Ujpest
135	4	00	"	Nagy-Maros
6103	4	20	"	Szolnok, Cegléd
4103	4	40	"	Esztergom
177	5	40	"	Palota-Ujpest
115	6	05	"	Bécs, Zsolna
179	6	50	"	Palota-Ujpest
711	7	00	"	Temesvár
707	7	40	gy. v.	Orsova, Temesvár
181	8	25	sz. v.	Palota-Ujpest
125	8	35	"	Nagy-Maros
6013	8	45	v. v.	Lajosmizse
105	9	00	gy. v.	Bécs
1401	9	25	"	Berlin, Zsolna
4111	9	35	v. v.	Esztergom
3) 109	9	55	ost. e. v.	Ostende, Bécs
719	10	05	sz. v.	Szolnok, Cegléd
4) 101	11	50	k. e. v.	London, Páris, Bécs

- 1) Érkezik minden csütörtökön.
 2) » » hétfőn.
 3) » » szerdán.
 4) » » szombaton.

A vonatok érkezése Buda-Császárfürdő kiterőbe

4013	7	31	v. v.	Dorog
4001	9	02	sz. v.	Esztergom
4003	4	46	sz. v.	Esztergom
4011	9	35	v. v.	Esztergom

Az „Athenaeum“ kiadásában Budapest, VII., Kerepesi-ut 54.

Megjelent!

Megjelent!

DR. HORVÁTH CYRILL
MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE.

I. kötet:

A Régi Magyar Irodalom Története.

Számos szövegképpel és műmelléklettel.

Ára a 755 lapra terjedő
nagy 8° alaku munkának
füzve 6, kötve 7 frt. 50 kr.

Kapható fenti kiadótár-
sulatnál, valamint min-
denkönyvkereskedésben.

Az Athenaeum Zsebszótárai.

Magyar és Német Zsebszótár.

Tekintettel a két nyelv szólásaira.

I. rész: **Magyar-Német.** II. rész: **Német-Magyar.**

Szerkesztette **WOLFF BÉLA.**

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1 forint.**

A két rész erős félbőr-kötésben **2 forint.**

Francia és Magyar Zsebszótár

I. rész:

Francia-Magyar.

II. rész:

Magyar-Francia.

Szerkesztette **UJVÁRY BÉLA.**

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1 forint.**

A két rész egy erős félbőr-kötésben **2 forint.**

Horvát-Magyar és Magyar-Horvát Szótár.

Szerkesztette **MARGALITS EDE.**

Ára csinos vászonkötésben **1 forint.**